

Информационно и комуникационно развитие на библиотеките

*Система от
индикатори*

Оля Харизанова

Информационно и комуникационно
развитие на библиотеките

Система от индикатори

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

София, 2010

В настоящата книга е предложено кратко описание на подход за проучване на българските библиотеки като активни участници в информационното мрежово общество. Изведена е методика с надеждна система от индикатори за периодично проследяване на степента на технологичното развитие на библиотеките, като е отчетена тяхната роля за развитието на информационното общество у нас. Разработката е насочена към идентифициране на информационното и комуникационното развитие на библиотеките така, че то да е съизмеримо с това на останалите участници в информационното общество и да е основано на обща интерпретативна рамка за прилаганите информационни и комуникационни технологии. В същото време системата от индикатори обхваща и някои традиционни за библиотеките характеристики, но единствено поради необходимостта от осигуряване на възможност за открояването на изследвания обект.

Методиката е отворена и с модулна структура, тъй като отчита динамиката на процесите и произтичащите от това трансформации в дейността на един от ключовите информационни агенти, какъвто е библиотеката.

ISBN 978-954-07-3137-7

© Оля Борисова Харизанова, автор, 2010

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	9
КОНЦЕПЦИЯ ЗА ОЦЕНКА НА СЪСТОЯНИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА ИНФОРМАЦИОННОТО МРЕЖОВО ОБЩЕСТВО В БЪЛГАРИЯ	24
Цел и структура на системата от индикатори за оценка на състоянието и развитието на информационното общество в България.....	29
АПРОБИРАНЕ НА СИСТЕМАТА ОТ ИНДИКАТОРИ ЗА ОЦЕНКА НА СЪСТОЯНИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО В БЪЛГАРИЯ.....	37
ОПИСАНИЕ НА МЕТОДИКАТА ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИКТ-РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ	44
<i>Граници на концептуалния модел</i>	44
<i>Типология на българските библиотеки</i>	49
<i>Система от индикатори за изследване на</i>	56
<i>ИКТ-развитие на библиотеките</i>	56
<i>Операционализиране на изследователския инструментариум</i>	63
<i>Формиране на Индекс на ИКТ-развитие на библиотеките</i>	83
АПРОБИРАНЕ НА МЕТОДИКАТА ЗА ИКТ-РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ	99
<i>Проучване на тема „Готовност на българските библиотеки за превръщането им в центрове на знанието на информационното общество“</i>	99
<i>Проучване на тема „ИКТ-развитие на обществените библиотеки в България“</i>	106
<i>Проучване по програма „Българските библиотеки – място за достъп до информация и комуникация за всеки“</i>	110
<i>Други приложения на методиката</i>	114

ОБОБЩЕНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ АПРОБИРАНЕТО НА МЕТОДИКАТА	117
РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА БИБЛИОТЕКИТЕ СПОРЕД НАСЕЛЕНОТО МЯСТО И РАЙОНА ЗА ПЛАНИРАНЕ	118
ПЕРСОНАЛ НА ИЗСЛЕДВАНИТЕ БИБЛИОТЕКИ.....	121
ФИНАНСОВИ РЕСУРСИ И РАЗХОДИ НА ИЗСЛЕДВАНИТЕ БИБЛИОТЕКИ	150
МАТЕРИАЛНА БАЗА НА ИЗСЛЕДВАНИТЕ БИБЛИОТЕКИ.....	162
ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ФОНДОВЕТЕ И ПОСЕЩЕНИЯТА В БИБЛИОТЕКИТЕ.....	168
ИКТ-СЪСТОЯНИЕ НА ИЗСЛЕДВАНИТЕ БИБЛИОТЕКИ.....	187
ПРИЛАГАНЕ НА СЪВРЕМЕННО ИКТ В БИБЛИОТЕКИТЕ.....	208
ОБЩЕСТВЕНИ ОЧАКВАНИЯ КЪМ БИБЛИОТЕКИТЕ	217
ИЗВОДИ ОТНОСНО ПРИЛАГАНЕТО НА МЕТОДИКАТА ЗА ПРОУЧВАНЕ НА ИКТ-РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ	223
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА.....	228
ПРИЛОЖЕНИЕ	235
ICT-DEVELOPMENT OF LIBRARIES: SYSTEM OF INDICATORS (SUMMARY)	245
ABOUT THE AUTHOR.....	245
ABOUT THE BOOK.....	245
BRIEF CONTENT.....	246

Списък на таблиците и фигурите

Таблицы в текста

- Таблица 1. Индикатори за проследяване на ИКТ-развитието на библиотеките / 60
- Таблица 2. Карта за технологичните условия в библиотеките / 70
- Таблица 3. Карта за ИКТ-състояние и е-услуги на библиотеките в България (според ключовите индикатори на eEurope 2005) / 72
- Таблица 4. Индикатори, включени в Индекса на ИКТ-развитието / 85
- Таблица 5. Структура на Индекса на ИКТ-развитие / 87
- Таблица 6. Изчисляване и значение на съставните индекси / 91
- Таблица 7. Компоненти и изчисляване на Индекса на ИКТ-развитие / 92
- Таблица 8. Брой изследвани библиотеки по области / 102
- Таблица 9. Брой изследвани библиотеки по вид / 104
- Таблица 10. Разпределение на библиотеките според общия размер на библиотечния фонд / 105
- Таблица 11. Изследвани библиотеки / 108
- Таблица 12. Разпределение на изследваните библиотеки по вид / 108
- Таблица 13. Разпределение на библиотеките според общия размер на библиотечния фонд / 109
- Таблица 14. Разпределение на анкетираните библиотеки по области / 112
- Таблица 15. Разпределение на анкетираните библиотеки според общия размер на библиотечния фонд / 114
- Таблица 16. Индикатори за периодично проучване на отделни групи библиотеки / 115
- Таблица 17. Дал на изследваните библиотеки според типа населено място / 118
- Таблица 18. Библиотеки според района за планиране и областта / 119
- Таблица 19. Библиотечен персонал по вид на библиотеките и образование / 122
- Таблица 20. Образование на библиотекарите според вида библиотека / 127
- Таблица 21. Общ брой персонал в изследваните библиотеки / 137
- Таблица 22. Библиотеки с до един зает на щат / 139
- Таблица 23. Квалификация на библиотечния персонал / 141
- Таблица 24. Данни за някои регионални библиотеки от изследванията през 2007 и 2008 / 143
- Таблица 25. Среден брой персонал и посещения според вида библиотека / 146
- Таблица 26. Средно обслужени посещения според вида библиотека / 146
- Таблица 27. Размер на годишното финансиране за Комплектуване / 152
- Таблица 28. Източници за финансиране на дейността на библиотеките / 154
- Таблица 29. Размер и вид на разходите на обществените библиотеки за периода 2005–2007 / 160
- Таблица 30. Сграден фонд на изследваните библиотеки / 162
- Таблица 31. Средни стойности на заеманите от различните видове библиотеки площи / 163
- Таблица 32. Брой използвани помещения от анкетираните библиотеки / 165
- Таблица 33. Библиотечна площ, предназначена за посетители / 165
- Таблица 34. Необходимост от ремонти в анкетираните библиотеки / 166
- Таблица 35. Необходимост от оборудване в анкетираните библиотеки / 166
- Таблица 36. Разпределение на анкетираните библиотеки според общия размер на библиотечния фонд / 181
- Таблица 37. Разпределение на анкетираните библиотеки според набавените библиотечни материали през 2007 / 182
- Таблица 38. Разпределение на анкетираните библиотеки според общия брой на посещенията през 2007 / 183
- Таблица 39. Разпределение на анкетираните библиотеки според най-големите групи посетители през 2007 / 184
- Таблица 40. Разпределение на изследваните библиотеки според броя на заетите библиотечни материали през 2007 / 184
- Таблица 41. Разпределение на изследваните библиотеки според броя на извършените през 2007 г. справочни и библиографски услуги / 185
- Таблица 42. Индекси на ИКТ-състоянието на проучените библиотеки (2005) / 193
- Таблица 43. ИКТ-състояние на библиотеките според вида / 194
- Таблица 44. Наличие на компютърна техника според вида на библиотеката / 201
- Таблица 45. Наличие на периферни устройства към компютри в анкетираните библиотеки / 202
- Таблица 46. Посочено в анкетните карти название на налична система за автоматизация на библиотечните дейности / 202
- Таблица 47. Наличие на компютеризирани работни места (КРМ) с достъп до интернет в анкетираните библиотеки / 204
- Таблица 48. Наличие на технически и технологични условия в обществените библиотеки / 206

Таблица 49. Индекс на ИКТ-достъп в изследваните библиотеки (2005, 2008) / 207

Таблица 50. Брой персонал в изследваните библиотеки с компютърна грамотност и ИТ-подготовка / 209

Таблица 51. Брой читалищни и училищни библиотеки с персонал без компютърна грамотност / 209

Таблицы в приложението

Таблица А. Ключови индикатори според План еЕигоре 2005 / 236

Таблица Б. Ключови индикатори по План за действие еЕигоре+, включени в „Методика за изследване на ИО в България“ (2002) / 240

Таблица В. Ключови индикатори според План “еЕигоре 2005”, включени в „Методика за изследване на ИО в България“ (2002) / 242

Фигури в текста

Фигура 1. Модули и индикатори за оценка на състоянието и тенденциите в развитието на информационното общество в България (2002) / 36

Фигура 2. Нови модули за апробиране на системата от индикатори (2003–2008) / 43

Фигура 3. Модел за идентифициране на степента на ИКТ-развитие / 45

Фигура 4. Модел на системата от индикатори за ИКТ-развитие на библиотеките / 57

Фигура 5. Приме за изобразяване на Индекс на ИКТ-развитието на българските библиотеки (година X) / 95

Фигура 6. Разпределение на библиотеките според типа на населеното място / 104

Фигура 7. Разпределение на анкетиранияте библиотеки по район за планиране / 105

Фигура 8. Разпределение на библиотеките според типа на населеното място / 109

Фигура 9. Разпределение на анкетиранияте библиотеки по район за планиране / 109

Фигура 10. Разпределение на анкетиранияте библиотеки по вид / 113

Фигура 11. Разпределение на анкетиранияте библиотеки по вид населено място / 113

Фигура 12. Разпределение на анкетиранияте библиотеки по район за планиране / 113

Фигура 13. Дял на библиотеките с библиотекарски, преминали квалификационен курс със сертификат / 129

Фигура 14. Дял на библиотеките с един човек от общо изследваните библиотеки / 139

Фигура 15. Дял на учениците и студентите от общо обслужените читатели в изследваните библиотеки / 175

Фигура 16. Наличие на компютри в анкетиранияте библиотеки / 200

Фигура 17. Наличие на нови компютри в анкетиранияте библиотеки (закупени през или след 2006 г.) / 200

Фигура 18. Обществени очаквания към библиотеките / 220

Често използвани съкращения в текста

КРМ	– компютризирано работно място
КТ	– компютърна техника
ИКТ	– информационни и комуникационни технологии
ИКТ-развитие	– развитост на практиките по прилагане на информационни и комуникационни технологии
ИКТ-състояние	– осигуреност (наличие) с (на) информационни и комуникационни технологии
ИМО	– информационно мрежово общество
ИО	– информационно общество
ИТ	– информационни технологии

ВЪВЕДЕНИЕ

Предложената в настоящата книга методика очертава подход към проучване на българските библиотеки като активен участник в информационното мрежово общество (ИМО). Крайната ѝ цел е извеждане на надеждна система от индикатори за периодично проследяване на степента на технологичното развитие на библиотеките, като се отчита както тяхната специфика, така и ролята им за развитието на информационното общество (ИО) у нас. Поради това, разработката е насочена към идентифициране на информационното и комуникационното развитие на библиотеките така, че то да е съизмеримо с това на останалите участници в ИО и да е основано на обща интерпретативна рамка за ИКТ-развитост. В същото време системата от индикатори обхваща и някои традиционни за библиотеките характеристики, но единствено поради необходимостта от осигуряване на възможност за открояването на изследвания обект. Разработената и описана в книгата методика е отворена и с модулна структура, тъй като отчита динамиката на процесите и произтичащите от това трансформации в дейността на един от ключовите информационни агенти, каквито са библиотеките.

Избраната структура е и предпоставка за разширяване на методиката с други модули, когато възникне такава необходимост в следващ период.

Във връзка с горното уточнение следва да се посочи, че съществуват множество библиотечни организации на национално, регионално и световно равнище. Такива са например:

- Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА),
- Американската библиотечна асоциация (*American Library Association, ALA*),
- Канадската библиотечна асоциация (*Canadian Library Association, CLA*),
- Международната федерация на библиотечните асоциации и институции (*Federation of Library Associations and Institutions, IFLA*),
- SLS Europa (*International association of information professionals/special librarians in corporations, business, science, government, and academic institutions*),
- Асоциацията по информационен мениджмънт (*Association for Information Management*),
- Европейската асоциация за библиотечно & информационно образование и научни изследвания (*European Association for Library & Information Education and Research, EUCLID*) и мн. др.

Всяка една от тези организации се включва активно в обсъждането на проблемите пред библиотеките, породени от интернет и новите технологии. Нещо повече, разработват се периодични доклади за случващото се в библиотечните системи в съответните страни. Например значимостта на процесите в библиотеките, породени от новите технологии, е оценена още през

2002 г. от IFLA. В свой Манифест за интернет¹, Федерацията отбелязва следното:

„Неограниченият достъп до информацията е необходимото условие за осигуряване на свободата, равенството, разбирателството и мира. Затова Международната организация на библиотечните асоциации и институции (IFLA) заявява, че:

– Интелектуалната свобода е правото на всеки човек да има и да изказва собствени възгледи, да иска и да получава информация; тя е основата на демокрацията и същност на библиотечните служби.

– Свободата на достъп до информацията, независимо от държавните граници, е основна задача на библиотеките и на всички информационни специалисти.

– Осигуряването от библиотеките и от останалите информационни центрове на безпрепятствен достъп до интернет съдейства на отделната личност и на обществото като цяло да постигнат свободата, процъфтяването и развитието.

– Необходимо е преодоляването на каквито и да е прегради по пътя на разпространяването на информацията и, на първо място, на тези, които водят до неравенство, бедност и безизходица.“ [Иванова, 2002]

През последните десет-петнадесет години се организират редица инициативи (работни срещи, конференции, конгреси, проучвания и пр.) за осмисляне на

¹ Оригиналният текст на Манифеста може да бъде открит на адрес <<http://archive.ifla.org/III/misc/im-e.htm>; 28.08.2010> (The IFLA Internet Manifesto).

проблемите, пред които са изправени библиотеките. Публикувани са и огромно количество мнения, решения, резултати от изследвания. Например ALA вече оповести доклад със заглавие “Public Library Funding & Technology Access Study (2008–2009)”², в който се съдържат интересни и значими данни за обществените библиотеки в САЩ. Основните индикатори, които обхваща проучването към доклада, са:

- общо оперативни разходи на глава от населението;
- свързаност с интернет (библиотеки, предлагащи само свободен достъп до компютри и интернет в техните общности; среден брой на компютрите; предлагащи постоянен достъп за потребители от налични компютри; фактори, затрудняващи библиотеките за осигуряване на компютърен достъп, разходи);
- максимална скорост на връзката с интернет;
- постоянна и достатъчна скоростта на връзката;
- безжична връзка;
- интернет услуги (като интернет услуги от жизнено значение за ролята на библиотеката; осигуряване на ресурси за обучение & база от данни за K-12 студенти; предоставяне на услуги за търсещите работа; придобиване на умения за работа с компютър & интернет и др.);
- интернет услуги чрез лицензирани бази от данни, цифрови справки, е-книги, аудио съдържание и др.);
- библиотеки, разполагащи с ИТ-обучители.

² Докладът е публикуван на адрес <http://www.ala.org/ala/research/initiatives/plftas/2008_2009/librariesconnectedcommunities3.pdf; 17.12.2009>.

Както се вижда от изброеното по-горе, интересът на екипа от изследователи е насочен най-вече към прилаганите мрежови информационни технологии в библиотеките в САЩ. В индикаторите не се откриват такива, свързани с базови характеристики на библиотеките. Подходът е напълно обясним, ако се отчита, че нивото на развитост на изследваните библиотеки е едно от най-високите в света. Освен това, възприетите от ALA индикатори имат нещо общо с някои от тези на ЕС за ИО (Приложение, табл. А–В), но не изцяло, т. е. сравняването на резултатите би било частично, а оттук и вероятността за ограничено интерпретиране при съпоставителен анализ.

Всъщност ALA залага на принципа „важна е само оценката на потребителите за качеството на услугите и всяка друга присъда е без значение“. Нещо повече, разработен е платен (комерсиален) продукт, наречен LibQUAL + ®. Той се използва от над 500 библиотеки, свързани с ALA, за да идентифицират и проследяват мненията на потребителите относно качеството на библиотечните услуги. Пакетът LibQUAL + ® е уеббазиран, като се предлага и обучение за използването му с цел подпомагане на прилагащите го библиотеки при оценката и подобряването на услугите им, необходимостта от промяна на организационна култура и др. под.³ Към момента използваните LibQUAL + ® разполагат с набор от инструменти, свързани с три направления: дейности по услугите, биб-

³ По-подробно вж. на адрес
<http://www.libqual.org/about/about_lq/general_info; 17.12.2009>.

лиотеката като място и контрол върху информацията. По-конкретно пакетът може да се прилага за управление на изследвания относно: проучване и регистриране на транзакциите; идентифициране на нови потребители и причините за намаляване или загубване на потребители; интервюта с фокус-групи от потребители; отзиви за предлаганите услуги; събиране и обработване на жалби и коментари; общи пазарни проучвания; създаване на архив с данни; съхраняване на отчети за дейността на служителите и др. Сега LibQUAL + ® е разширен с допълнителни функционалности за международна употреба, като за целта са участвали институции от Канада и Европа (особено активно – от Великобритания).

В същото време IFLA също поддържа статистика, имаща отношение към новите технологии в библиотеките. Тя се основава на три групи индикатори⁴:

- ресурси за достъп до информацията (пасивна наличност) – библиотечни колекции, библиотеката като физическо място (работни места за потребители, работно време), електронни услуги (достъпни чрез интернет), културни инициативи, персонал;
- използване на информацията (активен достъп) – брой регистрирани потребители, използвани ресурси, брой на сваляните единици със съдържание, брой посещения в библиотеката, обучения за потребители;

⁴ Таблица с описание на индикаторите и пояснения към тях е публикувана на адрес <<http://archive.ifla.org/VII/s22/project/Library-collectedData.pdf>; 17.12.2009>. Вж. също данните, публикувани на адрес <<http://www.ifla.org/VII/s22/project/GlobalStatistics.htm>; 17.12.2009>.

– разходи за достъп до информация – обща сума на разходите за възнаграждения, разходи за литература и информация (набавяне, абонаменти), достъп до комерсиални електронни ресурси (списания, бази от данни, цифрови документи).

И все пак, ако се вземат предвид изискванията на ЕС към данните за развитие на ИО, може да се направи заключението, че статистиката, събирана от IFLA (*IFLA Statistics and Evaluation Committee*) се основава на индикатори, в които се допуска смесване на специфични за библиотеките характеристики и такива, свързани с новите технологии. Разбира се, това е възможен подход към проблематиката, но затруднява сравняването на получените данни с такива за други обекти на ИО, най-малкото поради голямото количество допълнителни обработки на данните и нарастването на възможността за допускане на грешки. Освен това, индикаторите са насочени към ниво на ИКТ-развитост, което е над средното, т. е. предполага се, че вече е налице техническа и технологична готовност и се преминава към регистриране на активна употреба на ИКТ.

Трети пример може да бъде открит в публикацията на тема “Performance indicators for national libraries in Asia/Oceania: preliminary proposals based on a survey of Asia/Oceania libraries” [*Baba, Shukor, 2003*]⁵. В нея е пояснено, че измерванията са направени след избор между два

⁵ Публикацията е налична на адреси:

<http://ifla.queenslibrary.org/IV/ifla69/papers/025e-Baba_Shukor.pdf> и

<http://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/025e-Baba_Shukor.pdf> [17.12.2009].

важни документа за библиотеките и те са „ISO 11620: Международен стандарт за показатели за оценка на дейността на библиотеките“⁶ (публикуван през 1998 г.) и „Международни насоки за изпълнение в академичните библиотеки на IFLA (Анкета, 1996)“. Постиженията в тази публикация не са обект на коментар в настоящото изложение по две причини: защото са само за национални и академични библиотеки и защото, както е видно, индикаторите в нея се отнасят към един вече далечен период (до 1998 г.) като не отчитат динамиката в сферите на ИКТ и произтичащата роля на библиотеките. Може да се отбележи обаче, че авторите са проучили цитираните два документа и са впечатлени от изтъкваното в тях значение на библиотеките, както и на необходимостта от измерване на ефективността и събирането на данни. Интересна е и тяхната констатация, че *различията* между библиотеките не са ограничени само до размера им, но също така *се дължат на различия в местните политики*. Всъщност, основавайки се на ISO 11620, авторите избират следните индикатори:

„Част 1. Профил на библиотека: официалното име на библиотеката и името на директор или главен изпълнител на задълженията на оперативния ръководител.

Част 2. Стратегическо планиране: девет въпроса, свързани със стратегическото планиране. Включени са показатели, отнасящи се до изпълнение на стратегичес-

⁶ Последното издание на този стандарт с допълнения за електронните библиотеки е от 2008 г.

кото планиране като управленски инструмент за националните библиотеки.

Част 3. Дейност на библиотеката:

1. Функции на националната библиотека.
2. Класация на базата на приоритет на основните функции.
3. Налични финансови ресурси за библиотечните дейности.
4. Зависи ли финансирането на националните библиотеки от оценките на дейността им.
5. Вид на статистическите данни, събрани редовно.
6. Наличието на онлайн статистика за библиотеката.
7. Международен стандарт за библиотечната статистика.
 - Възприет ли е международният стандарт за библиотечна статистика ISO 2789:1991 за национален стандарт.
 - Използва ли се ISO 2789:1991 за събиране и тълкуване на данни за оценка на дейността на библиотеката.
8. Международен стандарт за показатели за оценка на дейността.
 - Възприет ли е Международният стандарт за показатели за оценка на дейността на библиотеките ISO 11620:1998 за национален стандарт. ...“ (и др. под., общо 23).

Същите индикатори са използвани и от авторите на статията „Оценка дейтельности европейских НБ: состояние“, която се отнася до националните библиотеки в Европа. [Амброжич, Якач-Бизяк, Млекуш, 2003]

Както е видно, събираните данни имат отношение към проблематиката, но оповестеното през 2003 г. изследване [Baba, Shukor, 2003] е насочено към набавяне на данни за основни характеристики на национални биб-

лиотеки. Разбира се, с известни промени в третата част (т. 1), индикаторите могат да се приложат при проучване и на други видове библиотеки, но проблемът е, че само чрез тези индикатори не е възможно да се отчита динамиката на включването на библиотеките в общия процес на развитие на ИКТ, който най-общо е характеризирани в изискванията на ЕС към данните за развитие на информационното общество.

Освен това, относно дейностите на библиотеките са оповестени множество стандарти, но все още не е възприета единна система за проучване на ИКТ-развитието, позволяваща сравнимост на данните.⁷ Това може да се определи и като своеобразна пречка пред идентифицирането на добри практики и обмена им между библиотеките в различните държави.

Следващ пример е разработката на Асоциацията на научноизследователските библиотеки в САЩ (*Association of Research Libraries, ARL*) по проект на тема "E-Metrics: Measures for Electronic Resources". Целта на този проект е да се предложи подход към проблемите и нуждите на научните библиотеки, свързани с електронните информационни ресурси. Решението за стартиране

⁷ Вж. например: List of ISO technical committees, TC 46 (Information and documentation)

<http://www.iso.org/iso/standards_development/technical_committees/list_of_iso_technical_committees/iso_technical_committee.htm?commid=48750;02.09.2010>, където са изброени всички стандарти в областта на библиотеките, архивите, информационните служби и пр.; БДС: Национални технически комитети (Технически комитет 16 за архивна, библиотечна и информационна дейност). <http://www.bds-bg.org/tc/?committee_id=17&button_id=22;02.09.2010>.

на инициативата е взето през януари 1999 г. от членовете на ARL и други заинтересовани библиотеки. E-Metrics е изпълнен под ръководството на Rush Miller (библиотекар в университетската библиотека към Университета в Питсбърг, САЩ) и Sherrie Schmidt (директор на университетските библиотеки към Държавния университет на Аризона, САЩ). Проектът е реализиран на три етапа: (1) опис на това, което библиотеките вече са правили по проблематиката и идентификация на добрите практики; (2) идентифициране и тестване на елементи от данни, които могат да бъдат събирани и използвани за измерване на електронни ресурси при анализ на тенденциите и сравнителен анализ; (3) анализ на връзката между използването на електронни ресурси и институционални резултати. След приключване на проекта, за публичен достъп са предоставени пет документа в публикацията "Measures for Electronic Resources (E-Metrics)".⁸ Резултатите от тази разработка са изключително важни и ценни, но като цяло E-Metrics е тясно специализиран проект и е насочен към създаването на препоръки по събиране на статистика относно налични електронни ресурси, тяхното поддържане в библиотеките и използването им от потребителите. Представените в документите по проекта метрики могат да се приложат в по-широк мащаб, но след известно адаптиране и допълнителни разяснения.

⁸ Документите са достъпни на адрес <<http://www.arl.org/stats/initiatives/emetrics/index.shtml>; 17.12.2009>.

Особен интерес за разглежданата проблематика представляват постиженията на две организации. Първата от тях е MLA (*The Museums, Libraries and Archives Council*, www.mla.gov.uk/), съсредоточена към осигуряване на взаимна правна помощ и насърчаване на добри практики в музеи, библиотеки и архиви, както и обединяване на усилията за достигане до интегриране и устойчиво развитие на услуги за всички. Организацията е отделен публичен орган, спонсориран от Министерството на културата, медиите и спорта (DCMS) във Великобритания, която стартира своята дейност през 2000 г. За MLA е важно да се възприеме обща стратегия за ефективни услуги на библиотеките, като се отчита необходимостта от:

- осигуряване на безплатен обществен достъп за всички възрасти, независимо от доход и местоположение;
- разширяване на обхвата на предлаганите услуги чрез достъп до интернет (при възможност безплатен) и достъп до информация от всякакъв вид (съчетан с възможност за консултации със специалист);
- осигуряване на достъп за потребителите до обучение и развитие на уменията в сферите на информацията и ИТ;
- интеграция с други служби на местната власт (където е възможно и уместно), включително взаимна правна помощ и достигане до общи добри практики при информационното обслужване от музеи, колежи, учебни центрове, центрове за деца и пр.;
- определяне на такова работно време на библиотеките, което е съобразено с нуждите на общностите, както и

ангажиране с различните потребители и потребителски групи;

– периодична оценка на положителното и благотворно влияние на библиотечните услуги за качеството на живот на хората от общността и др.⁹

Освен това, в програмата си за развитие в периода 2009–2012, MLA обръща съществено внимание на ИКТ и отбелязва, че специалистите от библиотечния сектор се нуждаят от допълнителни умения, за да се включат в приоритетните области на компютърните технологии.¹⁰ Може да се каже, че поддържаният от MLA архив с резултати от редица проучвания и доклади, както и добри практики е ценен източник за съпоставителен анализ на дейностите на библиотеките.

Друг източник е организация, базирана в Loughborough University (Великобритания) и назована LISU (*Libraries, Archives, Museums and Publishing Online Statistics*). Тя поддържа статистика, наречена *Digest of Statistics*¹¹, както и архив от резултати от проучвания на библиотеки. В тази статистика могат се открояват следните съществени за настоящия анализ позиции:

⁹ Пълният текст е публикуван на адрес <http://www.mla.gov.uk/news_and_views/views/wirral_comment;17.12.2009>.

¹⁰ Ценни и интересни данни от различни проучвания MLA публикува на адрес <<http://research.mla.gov.uk/>; 16.05.2010>.

¹¹ Вж.: *Digest of Statistics*
<<http://www.lboro.ac.uk/departments/dils/lisu/lampost05/services05.html#libweb;17.12.2009>>.

- библиотеки – интернет (брой работни станции¹² за обществен достъп до интернет, брой часове за работа в интернет годишно, брой използвани часове за работа с компютризирано работно място);
- библиотеки – използване на уеб и работни станции (брой посещения в уеб, брой работни станции, процент на места с работни станции);
- библиотеки – получени поръчки и изпълнение;
- библиотеки – постъпили запитвания/въпроси (от деца и възрастни за книги, аудио-визуални материали);
- топ 10 на най-натоварените библиотеки;
- услуги на училищни библиотеки.

Както е видно, прилаганите индикатори имат връзка с ИКТ в библиотеките, но обхватът и използваните термини не съвпадат с ключовите индикатори на ЕС за ИО. Въпреки това, събираните данни могат да бъдат използвани при съпоставителен анализ за различни библиотеки.

Съществуват и други разработки, които могат да бъдат подложени на по-обстоятелствен анализ, а резултатите да бъдат описани в настоящото издание. Това обаче няма да промени валидността на горните констатации, отнасящи се по-конкретно до инструментариума на IFLA, LISU и ALA. Всички методики, създадени от библиотечната общност, са в границите „библиотеките за библиотеките“ или на „библиотечни специалисти за библиотеките“. Те са тясно специализирани и разглеж-

¹² Под „работна станция“ може да се разбира компютризирано работно място в библиотеката.

дат обекта „библиотека“ сам по себе си. Все пак, проблемът относно необходимостта от съпоставителен анализ на множеството и различни методики за проучване на библиотеките, по-конкретно за използването на интернет технологиите в тях, е достатъчно сериозен и формира друга тема.

За настоящото изложение обаче е по-важно да се подчертае, че разработената и описана по-долу методика се отличава съществено от цитираните. Разликата е най-вече в това, че тя предлага „външен“ поглед върху библиотечната система чрез една обща концептуална схема за проучване на различните обекти в ИО. Тя е адаптирана към ключовите индикатори на ЕС и използва частично специфични индикатори, разработени за оценка на дейностите в библиотечната среда (например някои от достиженията на E-Metrics на ARL, част от индикаторите на Digest of Statistics на LISU, част от параметрите за оценка на услугите на ALA).

КОНЦЕПЦИЯ ЗА ОЦЕНКА НА СЪСТОЯНИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА ИНФОРМАЦИОННОТО МРЕЖОВО ОБЩЕСТВО В БЪЛГАРИЯ

Както е известно, политическите и икономическите промени, настъпили в България от началото на 90-те години на XX в., обект на редица изследвания и анализи, се отличават с драматичен обхват и динамика. Промените обаче, засегнали всички сфери на обществения живот, бяха съпътствани с един друг, сам по себе си мащабен процес: в началото на 90-те години светът навлезе в ерата на информационното общество. По същото време настъпиха мащабни изменения в съществуващата система за обмен на съобщения с над стогодишна история, в основата на която до тогава стояха телефонните услуги по фиксирани линии (наземни линии). Съобщителната инфраструктура бързо се модернизира с развиващите се мобилни и спътникови комуникации. Паралелно с това, постиженията на електронната индустрия навлязоха в полиграфията и издателската дейност, радиото и телевизията, кабелните и филмовите компании, развлекателната индустрия... Тези, доскоро обособени отрасли на стопанския и социалния живот, за няколко години се интегрираха в единен комплекс, символът на който са интернет и мобилните комуникации. Интеграцията им бе стимулирана от процеса на дерегу-

лация и разграждане на „естествени монополи“ (в съобщенията, в енергетиката и пр.). Интеграцията започна в началото в САЩ, но бързо обхвана всички развити страни. Фундаменталната технологична промяна оказва силно въздействие върху останалите сектори на икономиката (особено търговския и финансовия), но също така и върху политическите процес (особено тези, свързани с т. нар. електронно правителство). В същото време промените рязко повишиха ролята на науката и образованието, чрез които би могло да се въздейства върху новите предизвикателства. Така се заговори за *икономика на знанието*.

Поради своята значимост и обхват, през втората половина на 90-те години на XX в. проблемите около информационното общество бяха синтезирани в серия политически документи и инициативи на Европейския съюз (например e-Europe, i2010 и др.). Те съдържаха препоръки и мерки относно:

- адаптирането на законодателството в различните страни и общността като цяло;
- препоръки по създаването на благоприятни условия за изграждане на достъпна и функционална инфраструктура (например чрез широколентови технологии);
- свързването на институциите на централната и местната власт към Мрежата и отваряне на онлайн връзка с тях за физическите и юридическите лица;
- осигуряването на интерактивни публични услуги, достъпни за всички чрез различни платформи;

- предприемането на специални мерки за интегриране на образователни и културни институти към ИО;
- осигуряването на здравни и социални политики, ориентирани към потребностите на гражданите, но чрез технологиите на ИО;
- развитието на благоприятна среда за е-бизнес и качествени онлайн услуги;
- осигуряването на надеждна защита на информационните потоци и хората и др.

Осигуряването на мониторинг на ИКТ-практиките в ЕС като цяло и в отделните страни, в частност, координирането на политиките, анализирането на бариерите за ИКТ-равенство и предприемането на адекватни мерки за отстраняване на препятствията пред равноправния достъп до информация и услуги са част от причините, наложили необходимостта от изграждането на *система от индикатори* за измерване на постигнатото в сферите на ИО. В тази връзка инициативата eEurope 2002 се основаваше на 23 индикатора с акцент върху крайния резултат, а от 2004 г., по-конкретно след приключване на eEurope+, се наложи нов списък от индикатори, включващ търсенето и използването на услуги в пет области: е-правителство, е-образование, е-здравеопазване, е-бизнес, е-включване и участие на гражданите. Тези индикатори залегнаха в основата на националните статистики и Евростат, но съвкупността им продължи да се развива и оптимизира, за да обхване новите измерения на постоянно развиващото се ИО.

В различни региони и страни (като САЩ, Япония, Южна Корея и др., включително международни организации¹³) също са предприети инициативи за мониторинг на степента на развитие на ИО. В основни линии обсегът на тези инициативи до голяма степен съвпада с европейските, макар да се открояват и някои разлики.

Например методологията, разработена от Center for International Development at Harvard University (Центъра за международно развитие към университета в Харвард; CID; www.cspp.org) под ръководството на Jeffrey D. Sachs, оценява готовността за ИО (E-Readiness for Networked World) по пет направления: достъп до електронни мрежи, общество, образование, икономика и политика.¹⁴ Интересното в тази методология е интегрирането на индикаторите за е-правителство в е-бизнеса. Разработката е адаптирана и в отделна методика за оценка на готовността за ИО на развиващите се страни.

Публикуваното през 2002 г. изследване на двете звена на Центъра за изследване на демокрацията в България (фондация *Приложни изследвания и комуникации* и агенция *Витоша Рисърч*) върху готовността на страната ни за ИО плътно следва модела на Харвардския център, като отделя повече внимание на състоянието на информационната и комуникационната инфраструктурата.

¹³ Вж. например сайта на Световната банка на адрес <<http://siteresources.worldbank.org/INTBELARUS/Resources/Introduction1.pdf>; 02.10.2009>.

¹⁴ Вж.: *E-Readiness for Networked World*. <<http://cyber.law.harvard.edu/readinessguide/>; 28.07.2009>

Друга методология за прогнозиране развитието на ИО е разработена от Japan Electronic Industry Development Association (JEIDA; Японска асоциация на фирмите от електронната индустрия), преименувана по-късно на Japan Electronic and Information Technology Industries Association (JEITA). Тя е създадена с цел периодично анализиране и прогнозиране развитието на японската електронна индустрия (Industry Review: Electronics and Information Technology Industries in Japan).¹⁵ Тази методология се отличава с две особености: (а) съдържа по-детайлна оценка за промените в социалната структура и начина на живот в ИО и (б) посочва перспективните ИКТ, които биха осигурили желаното развитие. Освен това прогнозите включват вероятен сценарий на развитие на ИО и дават изчерпателен списък на технологиите, като към всяка от тях са посочени ключовите области на очакваните иновации.

Заслужава да бъдат споменати и периодичните доклади на Korea Information Society Development Institute (KISDI; Корейски институт за развитие на информационното общество)¹⁶ относно състоянието на ИКТ-индустрията и нейното въздействие върху икономиката и останалите сфери на обществото. Те представляват интерес с постигнатия баланс между използването на утвърдени и осигуряващи международна сравнимост

¹⁵ Вж.: *Japan Electronic and Information Technology Industries Association: Public Standard*. <http://www.jeita.or.jp/english/public_standard/; 03.06.2008>

¹⁶ Адресът на Института е <<http://www.kisdi.re.kr/kisdi/jsp/fp/eng/main.jsp>; 18.06.2010>.

индикатори и такива, отразяващи специфичните за страната процеси и тенденции.¹⁷

Доколкото обектът на посочените разработки е един и същ – информационното общество, а разликите са в степента на неговото развитие в конкретните страни или региони, то е неизбежно всички те да включват общи и повтарящи се елементи. Тази повторемост е основа за международната сравнимост на резултатите. Необходимо е обаче всяка методика да отчита и специфичните условия за съответния обект. Всичко това наложи създаването на обоснована категориална рамка за събиране, обобщаване и анализ на данни относно условията, пречките и възможностите за развитие на ИО в нашата страна. Освен това е ясно, че всяко изследване, което се ръководи от изискванията за обективност, достоверност и валидност на данните, би следвало да се предхожда от ясен теоретичен модел на обекта, чиито характеристики подлежат на измерване.

ЦЕЛ И СТРУКТУРА НА СИСТЕМАТА ОТ ИНДИКАТОРИ ЗА ОЦЕНКА НА СЪСТОЯНИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО В БЪЛГАРИЯ

Идеята за създаване на специализирана система от индикатори, която да послужи за идентифициране на ИКТ-развитието в нашата страна, възникна в началото

¹⁷ Вж.: KISDI Research Report.

<<http://www.kisdi.re.kr/kisdi/fp/kr/publication/listResearch.do?cmd=fpListResearch&sMenuType=5&sSDate=&sEDate=&searchValue=; 01.10.2009>>. Вж. пак там: KISDI Issue Report и ICT World Today.

на 2000 г., в периода на масовизирането на интернет¹⁸. През 2002 г. беше реализиран проект на тема „Разработване на методика за оценка на състоянието и развитието на информационното общество в България“¹⁹.

Основната цел на разработката през 2002 г. беше сведена до изработването на *система от индикатори* за количествена и качествена оценка на състоянието и развитието на ИО в България при отчитането на специфичните за страната условия. По-конкретно, това означаваше да бъде създадена обоснована категориална рамка за събиране, обобщаване и анализ на данните относно условията, пречките и възможностите за развитие на ИО у нас. Разработването ѝ беше предхождано от избор на *концепция за нивото и тенденциите за развитие на ИО*. Стремешът на авторите беше да се даде относително изчерпателен списък на индикаторите, характеризиращи пряко състоянието на ИО. Наличието на концепция позволи съкращаване на техния брой в зависимост от конкретната изследователска задача. Това съкращаване по същество представляваше извеждане на определени *ключови индикатори*. Тези индикатори се отнасят почти

¹⁸ Беше разработено проектно предложение, а то – утвърдено и финансирано от тогавашната Агенция за развитие на съобщенията и информационните и комуникационните технологии към Министерството на транспорта и съобщенията на Република България (договор НД37/11.09.2002 А-V-18/нов 14).

¹⁹ Отчетният доклад, съдържащ както концептуалната рамка за изследване на ИО в нашата страна, така и препоръки за нейното прилагане, бе приет от специализиран експертен съвет към Агенцията на 18.12.2002. В екипа, реализирал разработката, бяха включени: Оля Харизанова (научен ръководител), Желю Владимиров, Иван Чалъков. Докладът е достъпен на адрес: <<http://www.daits.government.bg/projects.php?sclD=3&pID=178; 28.06.2009>>.

изцяло към крайния продукт на ИО – брой и вид предлагани е-услуги от различните обществени сектори. С оглед на специфичните за България условия екипът прие, че състоянието на ИКТ-инфраструктура трябва да намери по-широко отражение в системата от индикатори, за да се обхванат и идентифицират някои по-слаби места още на ниво условия за включване в ИО.

При осъществяване на разработката се отчете и това, че основните действащи агенти (доставчици на ИКТ-оборудване, продукти и услуги), както и основните потребители (фирми, учебни заведения, здравни заведения, държавна и общинска администрация, домакинства и отделни граждани), са свързани в сложна *мрежа от отношения*. Например в даден момент доставчиците на продукти и услуги сами се оказват потребители на продукти и услуги на своите потребители. Ето защо участниците в ИО условно бяха разграничени на две нива:

(1) *Оператори и доставчици на ИКТ-продукти и услуги*. (Между агентите на това ниво също протичат интензивни процеси на размяна, които са важни от гледна точка на състоянието на ИКТ-пазара като цяло. Главната им характеристика е, че тяхната дейност поражда условията за развитие на ИО във всички останали сектори.)

(2) *Потребители на ИКТ-продукти и услуги*. (Сред тях са фирмите, училищата и университетите, здравните заведения, администрацията на различни нива в държавата, домакинствата и гражданите. Част от тях също предлагат свои продукти и услуги чрез ИКТ и Мрежата, но като

цяло те са потребители на специализираните продукти и услуги, предлагани от ИКТ-сектора.)

Анализът на данните за състоянието на участниците в първо ниво разкрива броя и вида на основните доставчици и тяхната ИКТ-продуктова структура. Степента на информатизация на обществото обаче може да се получи от изследването на второто ниво – това на потребителите. Ето защо, в инструментариума за проучване, индикаторите са обособени по групи в съответствие с документите за развитие на ИО на ЕС, а така също и въз основа на изследвания на други международни организации. От анализа на данните за двете нива може да се получи представа и за ИКТ-пазара в страната като цяло.

Необходимо е да се уточни, че публичният сектор заема особено място в ИО. От една страна, държавната и общинската администрация са сред най-активните потребители на различни видове ИКТ-продукти и услуги, но от друга страна, всички участници в ИО са обект на правителствена регламентация, която може да бъде стимулираща или задържаща. Затова и анализът на институционалната рамка е неотменна част от изследването на състоянието на ИО или на всеки негов конструкт. Тази рамка, подобно на техническата ИКТ-структура, осигурявана от доставчиците, също се явява условие за развитие на ИО.

В съответствие с логиката на избраната концепция и на основата на съществуващите тогава изследвания в областта, индикаторите за отчитане състоянието

и тенденциите в развитието на ИО у нас бяха обособени в следните групи:

А) Индикатори за условията за развитие на ИО

А1) Индикатори за ИКТ-инфраструктура, чрез които се отчита състоянието на техническите условия.

А2) Индикатори за институционална инфраструктура, чрез които се отчита състоянието на нормативната уредба и институциите, ангажирани с развитието на ИО.

А3) Индикатори за ИКТ-сектора в страната, чрез които се отчита състоянието на действащите ИКТ-фирми, структурата на предлаганите от тях продукти и услуги, ИКТ-пазарът и иновационният потенциал на сектора.

Б) Индикатори за ИКТ-проникване в обществото

Б1) Е-икономика. (Идентифициране степента на ИКТ-модернизация на фирмите и разпространението на електронния бизнес.)

Б2) Е-образование. (Идентифициране степента на навлизане на ИКТ-продукти и услуги в образованието и предлагането на е-услуги от страна на образователните институции.)

Б3) Е-здравеопазване. (Идентифициране степента на ИКТ-модернизация на здравните заведения и предлагането на е-услуги от тяхна страна.)

Б4) Е-правителство. (Идентифициране степента на ИКТ-модернизация на държавната и общинската администрация и предлаганите от тях е-услуги.)

Б5) Е-население. (Идентифициране степента на проникване на ИКТ-продукти и услуги в домакинствата; достъпност за гражданите; степен на използване на ИКТ.)

Б6) Е-други сектори. (Поддържане на „отвореност“ на предлаганата система от индикатори така, че когато е налице развитие в дадена област, тя да може да се обособи като самостоятелна. Примери за такива други области са опазването на околната среда и магистралната мрежа, където ИКТ са един от приоритетите в програмата eEurope 2005.)

В) Политики в областта на ИО

В1) Прогнози за развитие на ИКТ. (Това са индикатори в условен смисъл – основната част от тях са прогнози и виждания на световни центрове за изследване на ИКТ и ИО. Тяхното предназначение е да служат като *ориентир* за държавната политика, разпределение на инвестициите и определяне на приоритетите.)

В2) Национални стратегии и инициативи в областта на ИО. (Задачата на тези индикатори е да отчитат актуалните към момента на дадено изследване публични дебати и инициативи от страна на правителството, местната власт и НПО, засягащи проблемите пред развитието на ИО в страната ни.)

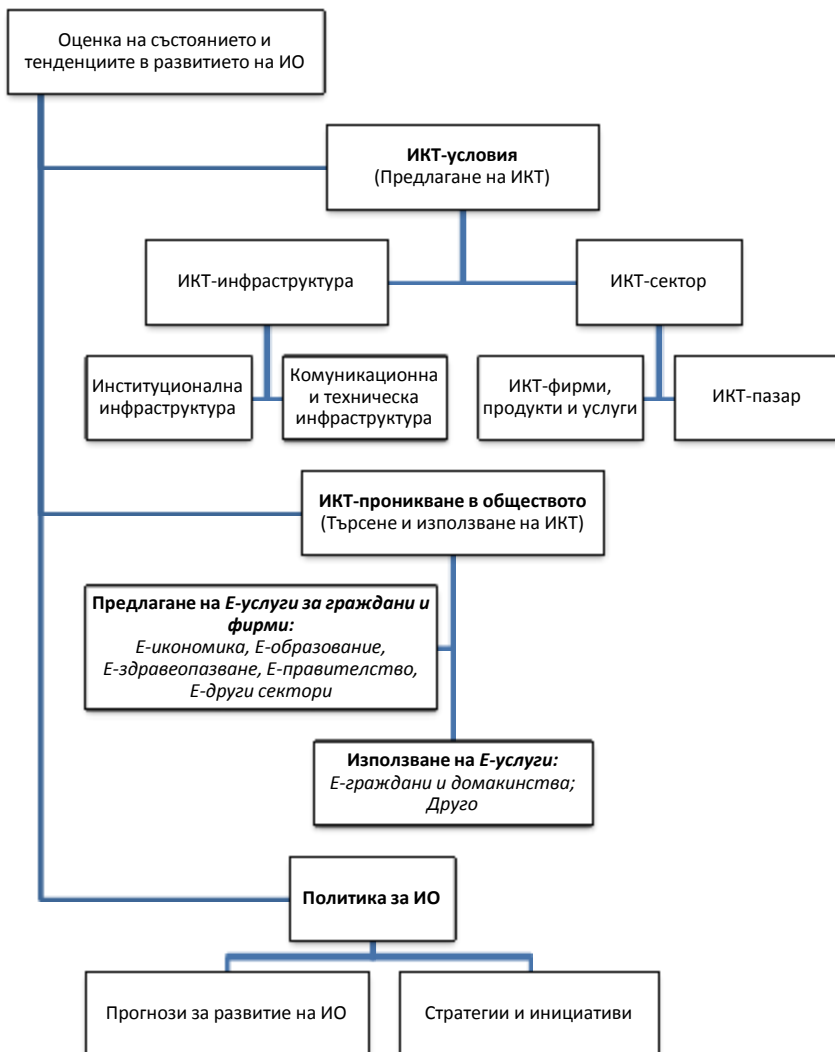
В крайна сметка, за да се осигури адаптивност към променящите се условия и по-добра операционалност, концепцията за проучване на ИО от 2002 г. беше изградена на модулен принцип и съдържаше раздели с по няколко модула от индикатори. Избраният подход не беше случаен, защото тя следваше да се използва в различни периоди и за различни изследователски подцели, да служи като основа както за общо изследване на ИО в страната, така и за по-частни (самостоятелни) изслед-

вания (например състоянието на инфраструктурата, степента на проникване на ИКТ в отделните обществени области, публичната политика за ИО и др.). В същото време трябваше да позволява сравнимост на резултатите за един и същи обект в различни периоди на изследване или за различни обекти в един и същи период. Ето защо емпиричните индикатори бяха оптимизирани и сведени до целесъобразен минимален брой, достатъчен за количествено и качествено измерване. Нещо повече, избраният подход стимулира търсенето на данни за ИО от различни допълнителни източници – национални статистики, изследователски агенции, участници в интернет икономиката и пр. (фиг. 1).

* * *

Приложеният изследователски инструментариум през 2002 г. е подчинен на определена концепция за изследване на ИО и тенденциите в неговото развитие, като е съобразен със специфичните български условия. В същото време той е адаптиран към ключовите индикатори на *eEUROPE+*, което позволява сравнимост на данните с тези за другите страни членки (Приложение, табл. Б).

Фигура 1. Модули и индикатори за оценка на състоянието и тенденциите в развитието на информационното общество в България (2002)

От пролетта на 2003 г. до края на 2008 г. двама от членовете на екипа, създаде системата от индикатори – О. Харизанова и Ж. Владимиров, реализираха множество изследвания. Във всяко едно от тях беше приложена концепцията от 2002-ра, но чрез усъвършенстване и осъвременяване на индикаторите, както и чрез създаване на нови модули за идентифициране нивото на ИКТ-развитие в конкретни сфери (образование, местна власт, малък и среден бизнес, сферите на културата).

АПРОБИРАНЕ НА СИСТЕМАТА ОТ ИНДИКАТОРИ ЗА ОЦЕНКА НА СЪСТОЯНИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО В БЪЛГАРИЯ

(1) Концепцията и системата от индикатори от 2002 г. първоначално бе приложена за проучване на ИКТ-състоянието на средното образование в нашата страна, а за целта се разработи специфичен набор от индикатори. Проучването беше възложено от Агенцията за развитие на съобщенията и информационните и комуникационните технологии към Министерство на транспорта и съобщенията през 2003 г. като разработка на тема „Пилотно изследване на средното образование в Република България и определяне тенденциите на развитие на пазара на е-образователните услуги“²⁰.

²⁰ Екипът, реализирал проучването, беше в състав О. Харизанова и Ж. Владимиров. Отчетният доклад по изпълнението на поръчката беше приет с висока оценка от специализиран експертен съвет към Агенцията на 19.12.2003 г. В състава на съвета участваха представители на Агенцията, на Националния статистически институт (НСИ), МОН и Регионалния инспекторат по образованието (София).

Получените данни бяха нови както за изследователите в нашата страна, така и за НСИ. Чрез Агенцията анализът на резултатите беше предоставен на министъра на транспорта и съобщенията Н. Василев и породи сериозни дискусии относно драстичното изоставане на българското средно образование в сферите на новите технологии. Като резултат, (а) част от индикаторите бяха възприети от НСИ за периодично събиране на статистически данни; (б) беше предприета национална кампания за оборудване на училищата с компютърна техника (реализирана от ДАИТС като наследник на Агенцията).

(2) Чрез създаването на нов набор от индикатори, в периода 2004–2005 беше реализиран проект на тема „Готовност на МСП за включване в информационното общество“. Възложител отново беше Агенцията за развитие на съобщенията и информационните и комуникационните технологии към Министерството на транспорта и съобщенията²¹.

Публикациите по разработката са както следва:

- Харизанова, О., Ж. Владимиров. (2005) Готовност на малките и средните предприятия за включване в информационното общество. С., Стопански факултет на СУ (ISBN 954-9399-03-6);
- Владимиров, Ж., О. Харизанова. (2005) Е-готовност и Е-дейност на малките и средните предприятия в България (Резултати от емпирично изследване 2004). – В: сб. Интеграция на България в Евро-

²¹ Екипът, реализирал проучването, беше в състав О. Харизанова и Ж. Владимиров. Отчетният доклад по изпълнение на поръчката беше приет от специализиран експертен съвет към Агенцията на 18.04.2005 г. Освен експерти на Агенцията, в състава на съвета участваха още представители на НСИ и Изпълнителната агенция за МСП. С финансовата подкрепа на Агенцията резултатите от проучването бяха издадени в книга, която беше разпространена сред различните държавни институции и фирми.

пейския съюз – предизвикателствата на конкурентоспособността (Научно-практическа конференция на Икономическия институт на БАН). С., ГорексПрес, 248–263 (ISBN 954-616-148-8).

Част от индикаторите, приложени в изследването, бяха възприети от НСИ за периодично следене на ИКТ-състояние на МСП в нашата страна²². Събраните данни бяха приложени и от други изследователи.

Те са включени в следните публикации (открити до септември 2009 г. чрез търсене в WWW):

- *Годишен доклад за състоянието и развитието на МСП в България (2004)*. Министерство на икономиката и енергетиката. / 102.
- *Иновации БГ*. Иновационен потенциал на българската икономика. Фондация „Приложни изследвания“, 2005. / 77.
- *Е-България 2005*. Фондация „Приложни изследвания“, 2005. / 2, 44, 49.
- *Е-България 2006*. Фондация „Приложни изследвания“, 2006. / 43, 45.
- Boyanov, K. Development of ICT in Bulgaria / 7 <http://www.scholzsimmel.at/starbus/r_d_ws1/bulgaria.pdf; 01.10.2009>.

(3) В периода 2005–2006 бяха разработени нови три набора от индикатори, а чрез тях бяха реализирани следните изследвания:

- „Проучване и анализ на потребителското търсене на пощенски услуги на вътрешния пощенски пазар“ (Ж. Владимиров, Кр. Мирски, О. Харизанова),
- „Проучване и анализ на потребителското търсене на далекосъобщителни услуги в България“ (Ж. Владимиров, Кр. Мирски, О. Харизанова),
- „Готовност на българските библиотеки за превръщането им в центрове на знанието на информационното

²² НСИ: Информационно общество. <<http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=17;28.08.2010>>

общество“ (О. Харизанова, В. Грашкина и Кр. Папазова като представители на СБИР, Ан. Преславска).

Изследванията бяха възложени и финансирани от Държавната агенцията за информационни технологии и съобщения към Министерството на транспорта и съобщенията²³.

Като резултат бяха публикувани две книги, съдържащи постигнатото по разработките, както и няколко статии:

– *Владимиров, Ж., Кр. Мирски, О. Харизанова.* (2006) Потребителска оценка на пазара на пощенските и далекосъобщителните услуги в България (2005). С., Стопански факултет на СУ, (ISBN – 10: 954-9399-06-0; ISBN – 13: 978-954-9399-06-6);

– *Владимиров, Ж., О. Харизанова.* (2007) Потребителското търсене на далекосъобщителни услуги в България.

<http://money.ibox.bg/news/id_1647020222; 09.07.2007>;

– *Владимиров, Ж., О. Харизанова.* (2007) Потребителското търсене на далекосъобщителни услуги в България. – В: сп. Икономика, 2007, бр. 1, 61–66;

– *Харизанова, О.* (2007) Българските библиотеки и информационното общество. С., Унив. изд. „Св. Кл.Охридски“, (ISBN 978-954-07-2661-8).

Изследването на *състоянието на българските библиотеки* събра и анализира данни, липсващи както в ресорните институции, така и в НСИ.

Получените резултати намериха място в други проучвания и обществен отзвук:

– Библиотеката – инвестиция в бъдещето! Някои факти за българските библиотеки. Национална библиотечна седмица (15–21 май 2006) <<http://www.lib.bg/kampanii/nbs2006/poslanie.pdf>; 01.10.2009>;

²³ Отчетните доклади, съдържащи оригинални данни за страната, както и анализи, изводи и препоръки, бяха приети с висока оценка от специализирани експертни съвети съответно на 14.04.2006, 02.06.2006 и 17.05.2006.

- „В Народното събрание ще бъде дадено началото на кампанията „Национална библиотечна седмица“ [Съобщение на пресцентъра на НС от 15.05.2006, публикувано на адрес <<http://www.parliament.bg/>>];
- „Според проучване на ДАИТС 70% от библиотеките нямат компютри.“ [От 07.06.2006 на адрес <<http://www.bulgarianpost.com/>>];
- „Библиотечната инфраструктура в страната се състои от звена, които не са еднородни“ [Интервю в предаването „Преди всички“ на радио „Хоризонт“ от 08.06.2006, публикувано и на адрес <<http://online-bg.net/>>];
- Димчев, Ал. Политики при подготовката на библиотечно-информационни специалисти в Република България. / презентация, слайд № 8, достъпно на адрес <<http://www.lib.bg/konferencii/nk2008/prezentacii/adimchev.pdf>; 01.10.2009> и др.

(4) Наборът от индикатори, създаден за нуждите на изследването „Готовност на българските библиотеки за превръщането им в центрове на знанието на информационното общество“ (2005 г.), беше приложен върху 1640 библиотеки (НБКМ, регионални, читалищни, университетски, училищни и др.). През периода 2006–2008 част от индикаторите бяха използвани в още две проучвания: (а) „ИКТ-развитие на обществените библиотеки“, обхванало 1840 регионални и читалищни библиотеки (2007 г.; О. Харизанова); (б) в подготвителния етап на програмата за подпомагане на българските библиотеки от Фондация „Бил и Мелинда Гейтс“ („Глобални библиотеки – България: Българските библиотеки – центрове за информация и комуникация, достъпни за всички хора“). Това проучване обхваща 2351 обществени библиотеки в страната (2008 г., екип от ключови експерти към Програмата).

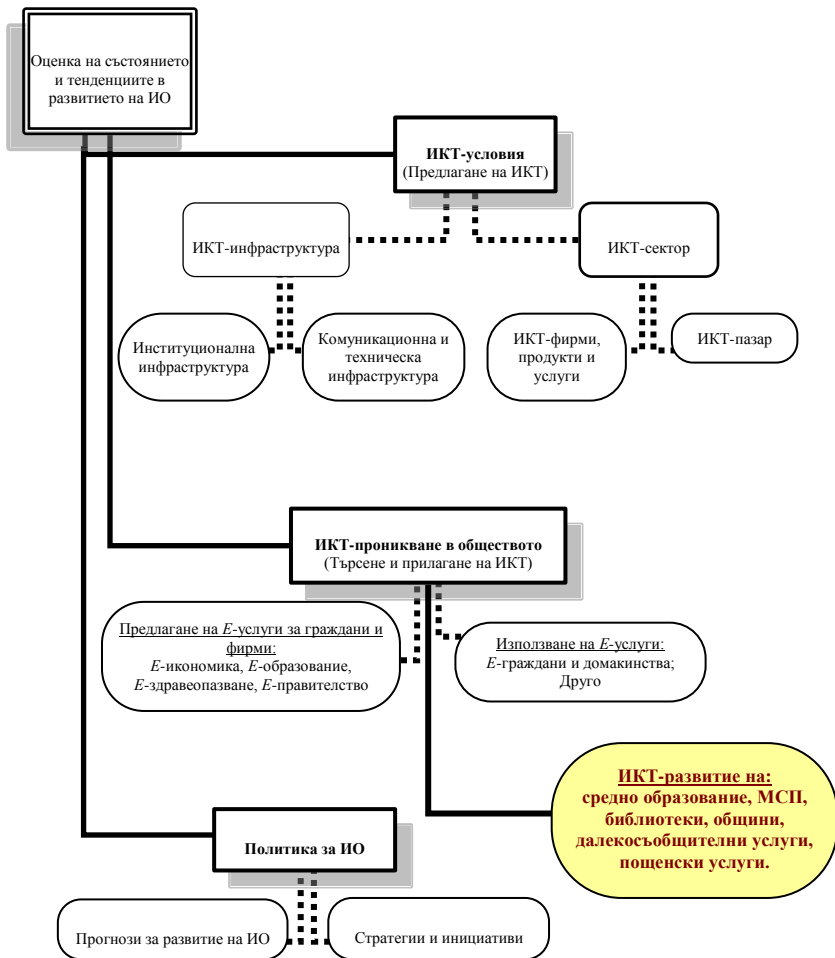
(5) През 2008 г. беше създаден специализиран модул от индикатори за изследване на ИКТ-развитието на общините у нас. Новият модул се приложи в изследване на тема „Използване на съвременни информационни и комуникационни технологии в общините“, заявено от Министерството на регионалното развитие и благоустройството на Република България. Събраните данни, както и анализът на резултатите нямат аналог в нашата страна и сочат драстично ИКТ-изоставане на общините. Пълният текст на отчетния доклад за проведеното изследване е публикуван в сайта на Министерството на регионалното развитие и благоустройството²⁴.

* * *

Постигнатите резултати при апробирането на системата от индикатори (2002) в реални условия (теренни проучвания, анализи на информационни източници), както и получените експертни оценки за тях, дават основание да се направи заключението, че основната цел е постигната. Чрез системата от индикатори за проследяване на развитието на ИО у нас, както и с разработените нови модули (фиг. 2), успешно и обективно могат да се изследват ИКТ-практиките и нивото на ИКТ-развитие в различни обществени области.

²⁴ Изследването беше реализирано от екип в състав О. Харизанова, Ж. Владимир и Й. Ботев. Докладът е достъпен на адрес <<http://www.mrrb.government.bg/index.php?lang=bg&do=atums&type=69&id=6;04.11.2009>>.

Фигура 2. Нови модули за апробиране на системата от индикатори (2003–2008)

ОПИСАНИЕ НА МЕТОДИКАТА ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИКТ-РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ

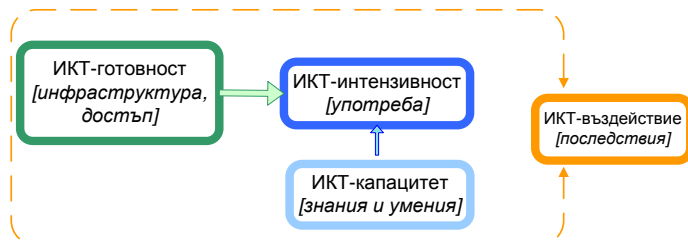
Методиката за изследване на ИКТ-развитието на българските библиотеки се основава на общата концепция за оценка на състоянието и развитието на информационното общество в България (2002 г.). По-конкретно, обектът „библиотека“ спада към групата „Индикатори за ИКТ-проникване в обществото: Е-други сектори“. В същото време библиотечните организации са възприети като съществени агенти за развитие на информационното мрежово общество, защото, от една страна, са потребител за ИКТ-сектора, но от друга страна, създават, поддържат, разпространяват информационни продукти и са ключов фактор в съвременната информационна инфраструктура. Ето защо настоящата методика предлага нова система от индикатори съобразно спецификата на обекта, която обаче може да се интегрира към структурата на ключовите индикатори за развитост. Аргументите за това са свързани с постигане на съпоставимост на получаваните данни както за останалите обекти в българското ИО, така и с такива от ЕС.

Граници на концептуалния модел

Подборът на индикаторите, връзките между тях, изборът на изследователски инструментариум се основава на виждането, че интегрирането в ИМО може да се идентифицира чрез три надграждащи се нива:

- първо ниво, условно наречено „ИКТ-готовност“, в което се включват преди всичко количествени характеристики на достъпа до ИКТ и степента на развитие на мрежовата инфраструктура;
- второ ниво, наречено „ИКТ-интензивност“, в което се включват количествени и качествени характеристики на използването на ИКТ;
- трето ниво, наречено „ИКТ-въздействие“ с акцент върху резултата от използването на ИКТ и произтичащите от това ефекти.

Фигура 3. Модел за идентифициране на степента на ИКТ-развитие²⁵

Може да се каже, че изброените три нива формират своеобразна рамка, която е приложима за определяне на показатели за измерване на развитието на ИМО.

²⁵ Източник: Measuring the Information Society: The ICT Development Index. International Telecommunication Union, 2009, p. 12–15.
<http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2009/material/IDI2009_w5.pdf; 28.07.2009>

Важно е да се подчертае, че същата рамка е в основата на модел, който вече се прилага за измерване на Индекса за развитие на ИКТ от Международния съюз по далекосъобщения (<http://www.itu.int/>) (фиг. 3).

Поради многообразието на технологиите, както и тяхното динамично обновяване, трите нива за ИКТ-развитие не могат да се проследяват от един-единствен индикатор. Нещо повече, част от множеството индикатори зависят от проучвания обект (държава, регион, институция, организация), като се променят с времето поради темповете на развитие на самите технологии.²⁶ Въпреки това, основните структурни елементи на системата от индикатори би следвало да са непроменяеми, но те трябва да се обновяват и/или допълват с необходими показатели за конкретен случай. Не е изключено някои от показателите да преминават в предходно ниво, като се заменят от нови. Освен това групите индикатори следва да са разделени (обособени), но условно, тъй като между тях има връзка и тя проличава по време на обработките на събираните данни. Това е продиктувано от крайната цел: идентифициране на ИКТ-състоянието на изследвания обект.

²⁶ Така например доскоро за нашата страна беше актуален показателят „наличие на фиксирана телефонна връзка“. Днес по-актуален е показателят „наличие на мобилна връзка“. Друг пример е широколентовият достъп до интернет, актуален днес, защото се разглежда като модерна технология, характеризираща интензивно използване на Мрежата. Поради това към момента е във второ ниво (интензивност), но в скоро време се очаква да премине към първо ниво, а следваща нова технология да се включи във второ ниво.

В крайна сметка, за да се достигне до достатъчни и обективни данни, въз основа на които да се идентифицира степента на ИКТ-развитието на даден обект, следва да се премине през няколко основни стъпки:

- а) идентифициране обекта на изследване,
- б) идентифициране на неговата роля в ИМО,
- в) формулиране на специфични индикатори, имащи отношение към обекта,
- г) интегриране на специфичните индикатори към общата система от индикатори, без да се нарушава целостта на концептуалната рамка за ИКТ-развитие.

В случая методиката е предназначена за проучване на ИКТ-развитието на библиотеките в нашата страна. Те са възприети като специализирани организации за достъп до контролирано събирани информационни ресурси и от тази гледна точка се интерпретират като ключови актьори в ИМО. Създадени са няколко групи от индикатори за идентифициране на спецификата на обекта (най-вече относно библиотечните фондове и потребителите на библиотечни услуги). Методиката е съобразена и с проблемите относно липсата на достатъчно статистически данни за състоянието на българските библиотеки (брой, тип, местонахождение, състояние на фондовете, стандарти за прилагане на новите технологии и пр.).

Практическото прилагане на методиката обхваща следните дейности:

- дефиниране на целта и задачите на проучването,
- избор на конкретни индикатори от общата съвкупност, в съответствие с обхвата на проучването,
- провеждане на интервюта с представители от библиотечната система,
- проучване и анализ на държавната политика относно библиотеките в страната,
- проучване и анализ на практиката в друга страни,
- проучване и анализ на статистика от НСИ, Евростат и др. източници,
- създаване на анкетни карти за събиране на емпирични данни и провеждане на теренно изследване,
- анализ на емпиричните данни, събрани за съответен период,
- изводи и препоръки относно констатираното състояние и проблеми.

Обхватът на конкретно проучване, технологиите за събиране и обработване на емпиричните данни, както и организационните аспекти относно управлението на изследването са в зависимост от ресурсната осигуреност и са по преценка на изследователския екип. От ключово значение за прилагането на методиката обаче е възприемането на еднозначна типология на изследвания обект – библиотеките в България.

Типология на българските библиотеки

Относно идентифицирането на библиотеките следва да се направи уточнението, че в библиотекознанието често се използват два метода – класифициране (от латинското *classifier*) и типологизиране (от гръцкото τόπος, *typos*). Различията между тях обаче в значителна степен са условни. Все пак може да се приеме, че под „класификация“ се разбира най-вече групирането на изучаваните обекти, като се изхожда от количествени признаци, а под „типология“ – групирането на изследваните обекти според качествени признаци. Като отправна точка при класифицирането се използва конкретният случай и частни проявления на обектите, които се групират според предварително избран признак (класификатор), докато при типологизирането се достига до синтез на общото и особеното, сходното и различното [Абрамов, Карташов, 1988, 74–85; Карташов, 1996].

Типологизирането на библиотеките предоставя възможност да бъдат идентифицирани индивидуалните им характеристики, да бъдат диференцирани по групи, но също така да се достигне и до възможност за обобщения. Като основни единици за типология се използват „тип“ и „вид“ – групирането по основни признаци формира типове библиотеки, а при последващата детайлизация се достига до видове и подвидове [Абрамов, Карташов, 1988, 74–85; Карташов, 1996]. Основната цел на типологизирането на библиотеките е открояването на специфичните особености в дейността им (персонал, фондове, удовлетво-

ряване на потребителските интереси; връзката между отделните библиотеки) и достигането до възможност ефективно да се управлява и да функционира системата, която те формират. Въпреки че съществува яснота относно инструментариума за достигане до класификация, типове и видове библиотеки, все още няма еднозначни резултати както у нас, така и в другите страни. Нещо повече, изведените типове библиотеки от различни автори за един и същи период от време не съвпадат. Например Е. Гусева, разработвайки темата за типологизиране на библиотеките, създава отделна таблица, съдържаща различията в концепциите по проблема за периода 1945–2000 и в която включва 36 типологии на руски автори [Гусева, 2007, 59–72, табл. 7].

Може да се каже, че регистрираното разнообразие се дължи преди всичко на факта, че типологизацията на тези общественозначими организации отразява процеса на развитието им, както и на библиотечната практика като цяло. В тази връзка следва да се отчита фактът, че като сложна структура, за всяка библиотека може да се открият множество признаци (обем, тематичен и видов състав на фондовете; институционална принадлежност; степен на достъпност; потребителски профил; предлагани услуги; извършвани допълнителни дейности и др.). Ето защо първо е необходимо да се създаде система от признаци, по които библиотеките да бъдат типологизирани, като се отчита неоспоримото, че една и съща библиотека по даден признак може да принадлежи към един тип, а по следващ признак – към друг тип. Освен

това е съществено важно да се подчертае, че всяка типологизация на библиотеките е относително устойчива – те се развиват и изменят, което се отразява и върху типологизирането им. Все пак, според Н. С. Карташов днес повечето изследователи свеждат типовете библиотеки до следните: национални, публични/обществени, учебни, академични, специални [Карташов, 1996]. Друг отговор относно възможностите за типологизиране дава М. И. Аклина, според която единна йерархична класификация на библиотеките не може да бъде създадена по множество еднакво значими признаци. Ето защо тя ги класифицира, като се ограничава до прилагането на три равнозначни признака: документ, потребител, информационна потребност [Аклина, 1989, 3–9]. Така достига не до йерархична, а до паралелна класификация.

Всъщност запознаването със съдържанието на различни информационни източници по проблема (нормативни документи, научни публикации, учебно-помощни материали) дава основание най-често използваните признаци за открояване на типовете библиотеки да се сведат до следните:

– според типа институция, към която принадлежи библиотеката: правителствени, ведомствени, академични, училищни, частни, корпоративни;

– според учреждението и формата на собственост: държавни, към местната власт, академични (към академии на науката, научноизследователски институти, образователни организации), към предприятия и

учреждения, към обществени сдружения, частни, към чуждестранни юридически лица;²⁷

– според типа на библиотечните материали/документи: текстови, графични, дигитални, инструментални и др.;

– според съдържанието на библиотечните материали/документи: по науки (правни, медицински, технически и пр.), по изкуства и др.;

– според обслужваните потребители: за учащи се, за специалисти и др.;

– според информационните потребности и читателските интереси: универсални (универсална масова, универсална научна), специални;

– според традиционните професионални раздели: обществени, академични/университетски, училищни, научни, специални;

– според прилаганите технологии: традиционни, електронни, хибридни;

– други критерии: архиви, според региона (например всички европейски библиотеки), според функциите (например всички национални) и др.

²⁷ Тези библиотеки са възприети в Закон за библиотечното дело на Руската федерация, приет от Държавната дума на 23.11.1994 г. и изм. на 26.06.2007. Законът има за цел „съхраняването и развитието на библиотечното дело в Руската федерация“. Съдържа: дефиниции на понятията библиотека, общодостъпна библиотека, библиотечно дело, документ, потребител на библиотека, централизирана библиотечна система; видовете библиотеки. <<http://www.kodeks.ru/noframe/com-spec-library?d&nd=9010022&nh=0;21.03.2009>>.

ЮНЕСКО поддържа библиотечен портал²⁸, в който библиотеките са категоризирани по следния начин: академични и научни, обществени, национални, правителствени, дигитални, в сферите на културата, за деца и младежи, здравни, исторически, международни, специални, за жени.

Различни типове библиотеки са изброени и в онлайн речника за библиотеки и информационни науки на J. Reitz [Reitz, 2009].

От горното е видно, че типологизирането на библиотеките зависи от целите на проучването им, като диапазонът на възможните признаци е голям. При разработването на специализирания модул от индикатори за проучване на ИКТ-развитието на библиотеките у нас, типологизирането им може да се реализира по разнообразни признаци (типа институция, към която принадлежат; формата на собственост; типа на библиотечните материали/документи; съдържанието на информационните потребности и читателските интереси; прилаганите технологии и др.).

За целите на настоящото изследване опитите да се установи еднозначен набор от типове български библиотеки бяха съпътствани от редица трудности. Като пример може да се посочи, че към момента съществуват *различни класификации* на библиотеките в нашата страна:

– в публикации на НСИ се отчита наличието на народна, регионална, образователна, читалищна, специ-

²⁸ Адресът на портала е <<http://www.unesco-ci.org/cgi-bin/portals/libraries/page.cgi?d=1; 08.10.2009>>.

ална и пр., но и на областна библиотека. НСИ събира данни за състоянието на българските библиотеки (фонд, читатели и тип на библиотеката по стопански райони, персонал), но от 2000 г. тя се публикува частично и през 2 години като се отнася само до тези с библиотечен фонд 200 000 бр. Може да се каже, че данните на НСИ не са представителни за страната, защото от обсега са изключени около 90% от библиотеките²⁹;

– в някои официални документи (например ПМС 153 от 2000 г. на Министерството на културата, обн. ДВ/бр. 65 от 08.08.2000, изм. ДВ/бр. 51 от 21.06.2005) са посочени два вида регионални библиотеки (с регионални функции, с регионален характер), както и читалищни и училищни библиотеки;

– сред специалистите в библиотеките са възприети следните видове: народна, регионална, читалищна, училищна, университетска, научна, специална, архив, др.;

– в документи на професионалната общност на библиотекарите (СБИР, вече преименувана на Българска библиотечно-информационна асоциация – ББИА) възприетите видове библиотеки са: НБКМ, научни библиотеки (например Централна библиотека на БАН, Централна техническа библиотека, Централна медицинска библиотека), университетски библиотеки (например Университетска библиотека на СУ „Св. Кл. Охридски“, Университетска библиотека на Нов български университет, Библиотечно-информационен комплекс на Технически университет – София и др.), обществени библиотеки (всички

²⁹ Вж. повече в: *Харизанова, 2007.*

регионални, градски и читалищни, включително Столична библиотека), научни и специални.³⁰

Необходимо е да се уточни обаче, че през пролетта на 2009 г. беше приет Закон за обществените библиотеки³¹. В него като такива са изброени: НБКМ, регионални, общински и читалищни.

Очевидно е, че у нас все още съществува разминаване според официалните (включително нормативните) документи и това, което е прието в средите на професионалистите. Ето защо, след проведени консултации с експерти от библиотечната сфера, за нуждите на настоящата методика е избрана следната *работна класификация*: национална (НБКМ), регионална, общинска, читалищна, училищна, университетска, отраслова научна, специална.

Отчитайки многообразието на типологиите следва да се подчертае, че методиката може да се прилага или върху цялата библиотечна система в страната, като в картата за събиране на емпирични данни се предвиди въпрос за идентифициране на типа на съответната библиотека респондент, или върху отделни типове библиотеки, като се използва една от следните примерни класификации:

- 1) по тип: обществена (с видове национална, регионална, общинска, читалищна), образователна (с видове университетска, училищна), специална;

³⁰ Вж. в сайта на ББИА на адрес <<http://www.lib.bg/>> .

³¹ Законът е приет от 40-то Народно събрание на 26.05.2009 г. Обнародван е в ДВ/бр. 42 от 05.06.2009 и е в сила от 6 юли същата година. Библиотеките, назовавани общо „обществени“, са описани в чл. 7.

- 2) по вид: национална, регионална, общинска, читалищна, училищна, университетска, отраслова научна, специална;
- 3) по тип населено място: в столицата, в голям град, в малък град, в село;
- 4) друга (според целите на конкретното проучване), но с обосновка на използваната класификация.

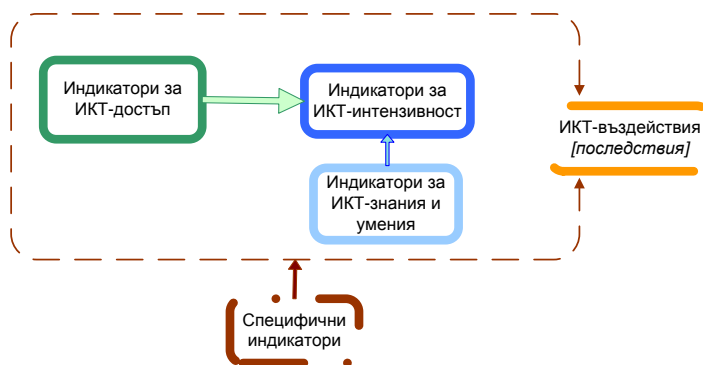
Ведомствените библиотеки, наречени тук специални, в повечето случаи са със специфичен режим за достъп до колекциите и услугите им. Въпреки това, след получаване на съгласие от съответните ведомства, те също могат да бъдат включени като изследвани обекти.

Система от индикатори за изследване на ИКТ-развитие на библиотеките

Структура и обхват на индикаторите

Въз основа на описаната по-горе концептуална рамка изборът на индикатори за проучване на интегрирането на библиотеките в ИМО следва да отговаря на три елемента: ИКТ-инфраструктура и достъп до нея; интензивност на използването на ИКТ; ИКТ-знания и умения на персонала. За да се обхване мрежата от отношения вътре в библиотеките и взаимодействието им с външната среда, е подходящо да се обособят специфични групи от индикатори, обединени в съответни модули (фиг. 4).

Фигура 4. Модел на системата от индикатори за ИКТ-развитие на библиотеките

Отчитайки обхвата на целта и задачите на методиката, както и спецификата на обекта, индикаторите са обособени в модули и съответни групи както следва:

А) *Модул „ИКТ-достъп“*, който обхваща пет групи от индикатори за идентифициране на технологичната инфраструктура в библиотеките.

- Количество и качество на телефонните връзки (общ брой телефонни постове и дял на различните видове връзки, включително мобилните).
- Свързаност към СОР и пожароизвестяваща система, както и наличие на баркод четци (като предпоставка за използване на телематични услуги).
- Хардуерна осигуреност по брой компютри и компютризирани работни места (съответно за персонала и потребителите), а от тях делът на новите компютри и такива със специализиран хардуер.

- Софтуерна осигуреност на наличната компютърна техника: операционна система (видове), за автоматизация на дейностите, секторен (в случая библиотечен) софтуер, системи за интегриране на автоматизирани процеси.
- Свързаност с интернет по брой компютри и компютризиран работни места (съответно за персонала и потребителите), включително по тип и качество на връзката.

Б) Модул „ИКТ-интензивност“, обхващащ пет групи от индикатори за идентифициране на количествени и качествени параметри на използването на ИКТ в библиотеките.

- Честота на работа в интернет за установяване на количествени данни относно интегрирането в ИМО, като се отчита и употребата на български или чуждестранни ресурси.
- Цели на работа в интернет относно видовете дейности, извършвани в библиотеките, с което да се идентифицира качеството на употреба.
- Наличие на електронни карти за разплащане и участие в онлайн пазари (е-инструменти), с цел установяване на потенциал за активност в ИМО.
- Структура на е-услугите, използвани най-често от библиотеките, за да се установяват количествени и качествени параметри за интегрираност на библиотеките в ИМО.
- Структура на е-услугите, предлагани от библиотеките, за да се установяват количествени и качествени параметри относно въздействието върху развитието на ИМО.

В) *Модул „ИКТ-знания и умения“*, съдържащ три групи от индикатори за установяване на капацитета на персонала относно използването и поддържането на технологии и услуги чрез ИКТ.

- Общ брой персонал и дял на библиотекарите, като се отчита динамиката по показателите.
- Брой на персонала според придобито базово образование (средно, средно специално, висше) и квалификация.
- Брой на персонала според придобита допълнителна квалификация с акцент върху библиотечна квалификация, компютърна грамотност, ИТ-подготовка, чуждоезикова подготовка.

Г) *Модул „Специфични индикатори“* за диференциране на библиотеките по основни характеристики, съдържащ четири групи от индикатори.

- Количествени и качествени характеристики на библиотечните фондове (общ брой на библиотечните единици, вид на информационните носители, език, формат и др.) с цел идентифициране на дела на обновяване и дигитализация.
- Количествени и качествени характеристики на потребителите на библиотечни услуги (общ брой, брой по основни групи, посещаемост; включително онлайн).
- Наличие на специализирано звено (отдел) или персонал за ИКТ-дейности като предпоставка за ефективност.
- Количествена и качествена характеристика на разходите за поддържане на ИКТ-дейности като предпоставка за финансова осигуреност на е-процесите.

Системата от индикатори, предвидена в методиката за изследване на ИКТ-развитието на библиотеките у нас, е описана в следващата табл. 1.

Таблица 1. Индикатори за проследяване на ИКТ-развитието на библиотеките

Модул	Група	Индикатор
ИКТ-достъп	Телефони	1. Брой телефонни постове в библиотеките 2. % от тях цифрови 3. % от тях ISDN 4. % библиотеки с мобилни телефони
	Телематика	5. % библиотеки със COT 6. % библиотеки с пожароизвестяваща система 7. % библиотеки с четци (баркод и др. според технологията)
	Хардуер	8. Брой компютри в библиотеките 9. % библиотеки с компютри 10. % компютри ново поколение (закупени след ... г.) 11. Брой КРМ за персонала 12. Брой КРМ за читатели/посетители 13. Брой библиотеки със специализиран хардуер 14. Брой библиотеки с интегрирани решения
	Софтуер	15. Преобладаваща базова ОС 16. Брой библиотеки с автоматизирани дейности 17. От тях брой библиотеки с внедрени ERP, CRM, SRM и др. под. 18. Брой библиотеки със специализиран секторен софтуер 19. Брой библиотеки с приложения за e-услуги
	Интернет свързаност	20. Брой библиотеки с осигурен достъп до интернет 21. % библиотеки с интернет връзка 22. % библиотеки с високоскоростен интернет 23. Брой КРМ за персонала с интернет 24. Брой КРМ за читатели/посетители с интернет 25. % библиотеки с интранет/екстранет 26. % библиотеки с локална мрежа 27. % библиотеки със собствена уебстраница

		28. Характеристика на уебстраницата (статична, интерактивна, език, онлайн услуги и др.)
ИКТ-интензивност	Честота на работа в интернет	29. Работа в интернет: А) редовно всеки ден Б) около 1 час на ден В) един път седмично Г) по-рядко Д) % само в български сайтове Е) % и в чуждестранни сайтове
	Цели за работа в интернет	30. Цели за работа в интернет: А) получаване на информация Б) разпространяване на информация В) използване/предлагане на е-услуги Г) проучване на пазара Д) електронна поща Е) друго
	Е-инструменти	31. % библиотеки с електронни карта за плащане 32. % служители с достъп до служебен e-mail
	Структура и количество на е-услугите, използвани от библиотеките	Относителен дял на: 33. Е-разплащане (редовно, епизодично, никога) 34. Онлайн поръчки от страната/от чужбина 35. Онлайн доставки от страната/ от чужбина
	Структура и количество на е-услугите, предлагани от библиотеките	36. Брой на библиотечните е-услуги 37. Брой на библиотечните е-услуги, изцяло достъпни онлайн 38. Брой на поръчките, получавани онлайн за година 39. Брой на онлайн плащанията за е-услуга за година
ИКТ-знания и умения на персонала	Общ брой	40. Общ брой персонал 41. Брой библиотекари
	Придобито базово образование и квалификация	42. Общ брой персонал и брой библиотекари: А) със средно образование Б) със средно специално образование В) с висше образование Г) с библиотечна квалификация Д) с ИТ-квалификация Е) с чуждоезиково квалификация
	Придобита допълнителна квалификация	43. От брой персонал и брой библиотекари: А) с библиотечна квалификация Б) с компютърна грамотност В) с ИТ-квалификация Г) преминали чуждоезиково обучение 44. % служители с ИКТ-подготовка 45. % служители със специална ИКТ-подготовка 46. % служители, използващи компютър в ежедневната работа

Специфичен (според обекта)	Библиотечни фондове	<p>47. Общ брой библиотечни единици</p> <p>48. Брой на материалите по:</p> <p>А) вид носител (хартия, електронен)</p> <p>Б) език</p> <p>В) формат</p> <p>Г) обръщаемост</p> <p>Д) друго (според нуждите на проучването)</p> <p>49. Брой дигитализирани материали от фондовете</p> <p>50. Брой електронни носители</p> <p>51. Брой собствени електронни бази от данни</p> <p>52. Брой собствени онлайн бази от данни</p> <p>53. Брой дигитални колекции</p> <p>54. Брой собствени електронни / мултимедийни продукти</p> <p>55. Наличие на електронен(и) каталог(зи)</p> <p>56. Брой достъпни електронни бази от данни на други библиотеки (абонамент; споразумение за безплатен достъп)</p>
	Читатели/ потребители	<p>57. Общ брой читатели / потребители</p> <p>58. Брой на потребителите по основни групи:</p> <p>А) ученици</p> <p>Б) студенти</p> <p>В) специалисти</p> <p>Г) научни работници</p> <p>Д) пенсионери</p> <p>Е) безработни</p> <p>Ж) други</p> <p>59. Посещаемост</p> <p>А) в библиотеката</p> <p>Б) онлайн</p> <p>60. Използвани е-услуги:</p> <p>А) в библиотеката</p> <p>Б) онлайн</p>
	Административна структура	61. Наличие на специализиран ИКТ-отдел или специален служител за ИКТ-поддръжка
	Годишни ИКТ-разходи	<p>62. Разходи (общо за година, средно на месец, % от общите разходи) за:</p> <p>А) фиксирани телефони</p> <p>Б) СОТ</p> <p>В) пожароизвестяване</p> <p>Г) хардуер</p> <p>Д) софтуер</p> <p>Е) интернет връзка</p> <p>Ж) защита на данните и информацията</p>

Операционализиране на изследователския инструментариум³²

Системата от индикатори за установяване на ИКТ-развитието на библиотеките в даден период осигурява събирането на първични данни, които се различават по тип, по множеството на допустими стойности и по допустими операции върху тях. Крайната цел е, чрез коректни обработки на данните, да се достигне до информация със следните характеристики: точност и/или значимост; пълнота; съдържателност; надеждност/достоверност; релевантност; актуалност.

Тук под „първични данни“ ще се разбират регистрирани факти за събития, процеси, операции и др. относно проучвания обект по проблемната област. Обработките върху данните могат да доведат или до вторични данни за последващи операции, или до информация относно състоянието на изследвания обект по даден въпрос. Например първични данни са „общ брой на персонала“ и „брой библиотекари“. След обработка може да се получи дял на библиотекарите от общия брой на персонала, което е от категорията вторични данни. Отговорите на предварително поставените въпроси, свързани с целта и задачите на проучването и постигнати чрез първични или вторични данни, ще се приемат за информация относно изследвания обект.

³² Операционализирането е определяне на променливите като измерими фактори. Вж. повече например на адрес <<http://www.experiment-resources.com/operationalization.html#ixzz0aDclytLz>; 15.12.2009>.

Понятието „данни“ е тясно свързано с понятието величина. Както е известно всяка величина е от определен тип. Типът величина се определя от множеството от допустими стойности на съответни данни, както и от операциите, които могат да се прилагат върху тези данни. Типовете данни могат да се обособят в четири групи: скаларни (прости); структурирани; неструктурирани; указатели.

Към простите типове данни се отнасят: целочислени, реални, символни, булеви. С изключение на реалните, простите типове данни са подредени и изброими, което е важна тяхна характеристика. Данните от този тип се характеризират с това, че: променливите и изразите могат да бъдат сравнявани с операциите за сравнение; при прилагане на допустими операции или функции могат да се получат стойности от скаларен тип.

Структурираните данни се отличават от останалите типове с ясна вътрешна структура, определяща мястото и начина на логическо свързване на съставлящите елементи (компоненти). Могат да бъдат статични или динамични. С тях най-често се оперира в автоматизираните информационни системи, като приложенията от вида EID (Enterprise Information Data), CRM (Customer Relationship Management), SCM (Supply Chain Management), ERP (Enterprise Resource Planning) и др. Данните, използвани от информационните системи, са обединени по определен модел в бази от данни, т. е. в интегрално множество от взаимосвързани данни с определена организация и структура.

Под „неструктурирани данни“ в практиката се разбират такива данни, които не подлежат на формализация или данни, за които формализацията не е възможна. От друга страна, всяка формализация има т. нар. „цикъл на живот“, т. е. период от време, през който е валидна. Ако цикълът на живот на формализацията е по-кратък от времето на залагането ѝ в някаква практическа реализация, тя се оказва неработоспособна. Като неструктурирани данни често се посочват например текстови документи с общ формат, но различно съдържание (доклади, анализи, заповеди и други авторски материали), а понякога – данни, които не се обхващат от подсистеми на информационна система. Организацията на неструктурираните данни допуска динамични и

често пъти непредсказуеми промени. Друга важна характеристика е високото ниво на варианти на свързаност между тях, като връзките търпят също динамични и непредсказуеми промени.

Под данни от тип указател се разбира средство за организация и обработка на сложни и динамични структури от данни, като например списъчни структури от създавани компоненти.

► *Статистическата единица*, за която са предназначени индикаторите на предлаганата методика, е библиотеката. Тъй като съществуват различни видове и размери библиотеки, те, като обект на изследване, предварително трябва да бъдат класифицирани по утвърдена типология и критерии за размер. В практиката размерът на библиотеките е прието да се определя по броя на библиотечните единици в съхраняваните и поддържаните фондове. Поради това, регистрираните първични данни относно размера на фонда следва да се обработят така, че да се достигне до групи библиотеки според фонда по правилото „от-до“ (например: библиотеки с фонд до 4000 бр., между 4001–10 000 бр. и над 10 000 бр.). Впоследствие, чрез установените видове библиотеки, населеното място, района за планиране и размера на фондовете им, ще се достигне до еднотипно класифициране на проследяваните в тях явления, свързани с ИКТ-развитието.

► *Статистическите признаци* обхващат многообразието на дейностите и процесите в библиотеките, като са емпирично отражение на случващото се в тях в контекста на провежданото проучване. В проучване, проведено чрез предлаганата методика, признаците биват: метри-

рани (числови, вариационни) – непрекъснати (индискретни) и прекъснати (дискретни); неметрирани (нечислови, категорийни); с многовариантни значения.³³

– *Метрираните признаци* са свързани с определена мярка, например за: възраст на персонала, размер на трудовото възнаграждение на персонала (за месец в лева), размер на библиотечния фонд, брой на наличните технически апарати и компютризиран работни места, размер на финансовите средства и разходите (за година в лева) и др. Тъй като част от тези признаци имат голям брой стойности в изследваната съвкупност от библиотеки, те са непрекъснати признаци и в хода на изследването е целесъобразно да бъдат трансформирани до прекъснати (например чрез закръгляне на финансовите средства до лева или на възрастта до навършени години, така че да се достигне до целочислени стойности).

Относно обекта на изследване (българските библиотеки) е напълно вероятно да се достигне до реално значима нула (например за брой на персонала, за брой на компютрите, за размер на разходите по свързаност с интернет и др.) При това положение е възможно да се формират изводи относно отделните значения на признака чрез *относителна измерителна скала*. Например, ако в едни библиотеки има само един зает, а в други – двама, то може да се твърди, че във втория случай има два пъти повече заети от първия.

³³ Възприетата тук класификация на признаците е по изданието „Статистика със SPSS“ с автор А. Манов [Манов, 2001, 15–24].

Други метрирани признаци обаче нямат реално значима нула и формират *интервална измерителна ска́ла*. Например нулата в интервала за измерване на възрастта на персонала съществува, но не означава, че даден индивид няма възраст.

Относителната и интервалната ска́ла позволяват да се достигне до висока степен на формализация на анализа, но имат различно отношение към изчисляването и интерпретирането на някои средни величини и измерители на вариации.

– *Неметрираните признаци* нямат числови стойности, като например: образованието на персонала, вида на библиотечните материали, вида на прилаганите софтуерни системи, вида на библиотечните услуги и др. В същото време някои от тях са ранжирани по определен начин и формират *ординална измерителна ска́ла*. При тази ска́ла се установява само посоката на различията, но не и количествени съотношения. Например придобитото базово образование е ранжирано във възходящ ред като средно, средно-специално и висше. В други неметрирани признаци е предвидено използването на *номинална измерителна ска́ла*, чрез която се установяват само различия без определена посока. Пример за такава ска́ла е видът на библиотеката или придобитата допълнителна квалификация от персонала. В трети случай е предвидена *алтернативна измерителна ска́ла*, например за установяване пола на персонала (мъж, жена).

В процеса на изследването значенията на метрираните признаци могат да се трансформират в значения на неметрирани. Например: броят на библиотечните единици във фондовете може да се сведе от относителната до алтернативната скала във вида „до 4000 единици, над 4000 единици“ или до ординалната скала във вида „до 4000 единици, от 4001 до 10 000 единици, над 10 000 единици“. Освен това, неметриран признак може да се сведе от едно значение до други. Например ординалната скала за придобито образование „средно, средно-специално, висше“ да се сведе до алтернативната скала „има висше образование, няма висше образование“. Все пак е важно да се подчертае, че подобни трансформации на скали не водят до нови знания за изследвания обект. Целесъобразно е да се прилагат само в някои случаи, когато се комбинират различни по вид признаци в съответствие с концептуалната рамка и модела на методиката.

При прилагането на компютърна обработка на данните, например чрез специализираните статистически софтуерни пакети, значенията на неметрираните признаци е необходимо да се кодират с числа. При това кодиране обаче присвояваните числови стойности на отделните значения в скалата имат смисъла единствено на измерители на различия. Например при използване на пакета SPSS ординалната скала „средно, средно-специално, висше“ ще се кодира съответно като „1, 2, 3“, т. е. с цели числа от 1 до 3, което има за цел да подпомогне обработката на резултатите, но не и да измести смисъла на съответната скала. След като бъдат кодирани и

обработени, от данните може да се получи информация относно общото разпределение на отговорите на респондентите (колко, какви), общия брой или дял на всички със съответно ниво на образование или средно за всички по съответните нива на придобито образование.

– За някои от индикаторите е предвиден *признак с многовариантни значения*. Такива са индикаторите, за които в анкетната карта може да се зададе въпрос с повече от един възможен отговор. Пример за това е използването на интернет от персонала (на респондентите би следвало да се предостави възможност да маркират една или повече от позициите „получаване на информация, разпространяване на информация, използване/предлагане на е-услуги, проучване на пазара, електронна поща, друго“).

► *Статистическата съвкупност* може да обхваща или (1) всички библиотеки, или (2) библиотеки, диференцирани например според вида им, типа населено място, размер на библиотечния фонд, годишен период/период от време. При втория случай по същество се извършва определяне (ограничаване) на съвкупността чрез дефиниционни признаци (съдържание, място, време). Това зависи от целта и задачите на конкретното проучване.

► Събирането и обработването на данните създават предпоставки за *обобщаване на резултатите* във вид на таблици (табл. 2, 3).

Таблица 2. Карта за технологичните условия в библиотеките

	По вид библиотека или по тип населено място					Общо
	1	2	3	...	n	
Осигуреност с компютърна техника						
Общ брой компютри						
Брой компютри в администрацията (за административния персонал)						
Брой компютри в отделите (за персонала)						
Брой компютри за обществен достъп						
Дял на компютрите за администрацията						
Дял на компютрите за персонала						
Дял на компютрите за обществен достъп						
Дял на нови компютри (произведени след ... г.)						
Брой КРМ в администрацията (за административния персонал)						
Брой КРМ в отделите (за персонала)						
Дял на новите компютри (произведени след ... г.)						
Дял на компютрите/КРМ за администрацията						
Дял на компютрите/КРМ за персонала						
Дял на компютрите/КРМ за обществен достъп						
Дял на КРМ за извършващите услуги						
Софтуерна осигуреност						
Преобладаваща ОС (Windows, Linux и др.)						
Брой КРМ с офис-софтуер						
Брой КРМ със специализиран софтуер						
Мрежова свързаност						
Брой компютри в администрацията с осигурен достъп до интернет						
Брой компютри в отделите с осигурен достъп до интернет						
Дял на компютрите за администрацията с интернет от общия брой компютри и от компютрите за администрацията						
Дял на компютрите за персонала с интернет от общия брой компютри и от компютрите за персонала						
Дял на компютрите за потребителите с интернет от общия брой компютри						
Брой библиотеки с високоскоростна връзка с интернет						
Брой библиотеки с LAN						
Брой библиотеки с интранет						
Дял на библиотеките с високоскоростен интернет						
Дял на библиотеките с LAN						
Дял на библиотеките с интранет						

(таблица 2 – продължение)

	По вид библиотека или по тип населено място					Общо
	1	2	3	...	n	
Онлайн услуги						
Брой библиотеки със собствен уебсайт на български език						
Брой библиотеки със собствен уебсайт на чужд език						
Брой библиотеки със собствен сайт, имащ възможност за вътрешна комуникация и обмен						
Дял на библиотеките със собствен уебсайт на български език						
Дял на библиотеките със собствен уебсайт на чужд език						
Дял на библиотеките със собствен сайт, имащ възможност за вътрешна комуникация и обмен						
Брой библиотеки, използващи собствена LAN за комуникация и обмен между структурните си звена						
Дял на библиотеките, използващи собствена LAN за комуникация и обмен между структурните си звена						
Брой служители от администрацията на библиотеката със служебни e-mail адреси						
Брой специалисти/персонал в библиотеката със служебни e-mail адреси						
Дял на персонала със служебен e-mail адрес						
Брой библиотеки с електронен подпис						
Брой библиотеки, използващи интернет за електронен обмен на данни и информация с образователни и културни институции						
Брой библиотеки, използващи интернет за електронен обмен на данни и информация с неправителствени организации						
Брой библиотеки, използващи интернет за електронен обмен на данни и информация с бизнес организации						
Брой библиотеки, използващи интернет за електронен обмен на данни и информация с финансови организации						
Брой библиотеки, използващи интернет за електронен обмен на данни и информация с ресорното министерство						
Брой библиотеки, използващи интернет за електронен обмен на данни и информация с министерства и ведомства						
Дял на библиотеките, обменящи информация с външни организации по електронен път						
Брой библиотеки, предлагащи e-услуги онлайн						
Брой библиотеки предлагащи e-услуги „на място”						
Общ брой достъпни онлайн услуги за физически лица						
Общ брой достъпни онлайн услуги за юридически лица						
Брой библиотеки с достъпни онлайн услуги по тематични направления:						
- друго (според целта на конкретното изследване)						

(таблица 2 – продължение)

	По вид библиотека или по тип населено място					Общо
	1	2	3	...	n	
Охрана и сигурност						
Брой библиотеки със СОТ						
Брой библиотеки с пожароизвестяваща система						
Брой библиотеки с видеонаблюдение						
Брой библиотеки с друга охрана						
Брой библиотеки с някакви софтуерни и/или хардуерни средства за защита на информацията						
Специфични условия						
Брой библиотеки с дигитални колекции						
Общ брой дигитални колекции						
Брой библиотеки със собствени електронни бази /БД						
Брой библиотеки със собствени електронни бази /БД, достъпни онлайн						
Общ брой електронни бази /БД						
Общ брой електронни бази /БД, достъпни онлайн						

Таблица 3. Карта за ИКТ-състояние и е-услуги на библиотеките в България (според ключовите индикатори на eEurope 2005)

№	Групи	Наситеност	Дял от всички библи.	Дал на/в ... {според вид библи.}	Средно на 1 библи.
1	Фиксирани телефони	Брой бизнес телефонни постове % от тях цифрови % от тях ISDN брой служители на 1 точка фиксиран телефон			
2	Мобилни телефони	% служители с мобилни % служители с мобилни ... поколение			
3	Телематика	% фирми със СОТ % фирми с пожарна система			
4	Хардуер	% със специализиран хардуер % с интегрирани решения % с бар-код четци			
		% с компютри % с нови компютри % с КРМ			

(таблица 3 – продължение)

5	Софтуер	<p>% фирми с лицензиран софтуер</p> <p>Преобладаваща базова ОС</p> <p>% с внедрена специализирана система</p> <p>% с внедрени софтуерни системи: {...}</p> <p>% със специализиран секторен софтуер</p> <p>% с приложения за е-услуги</p>			
6	ИКТ-грамотност и квалификация	<p>% служители с компютърна грамотност</p> <p>% на служителите с достъп до e-mail</p> <p>% служители със специална ИТ-подготовка</p> <p>% служители с интернет връзка</p> <p>% с ИТ-отдел</p> <p>% наети в ИТ-отделите</p>			
7	Интернет свързаност	<p>% с връзка към интернет</p> <p>% с високоскоростен достъп</p> <p>% с LAN</p> <p>% с интранет</p> <p>% с екстранет</p> <p>% с КРМ с интернет</p> <p>% с КРМ с високоскоростен интернет</p> <p>% с достъп до e-mail</p> <p>% със собствена уебстраница</p> <p>% със собствена уебстраница на чужд език</p> <p>Характеристика на уебстраницата</p> <ul style="list-style-type: none"> - информация за библиотеката - реклама на библиотеката - онлайн услуги 			
8	Честота и количество часове за работа в интернет	<p>Честота и количество:</p> <ul style="list-style-type: none"> - редовно всеки ден - около 1 час на ден - един път седмично - по-рядко - % само в български сайтове - % и в чуждестранни сайтове 			
9	Цели за работа в интернет	<p>Използват интернет за:</p> <ul style="list-style-type: none"> - получаване на информация - покупки на стоки - мониторинг на пазара - банкови и финансови услуги - електронна поща - обучение/образование на служителите - друго 			

(таблица 3 – продължение)

10	Е-инструменти	% с електронна карта за плащане % поръчвали продукти/услуги онлайн % плащали онлайн за поръчани продукти/услуги % получавали онлайн поръчки % на които е плащано онлайн % купували онлайн (модел B2B) % продавали онлайн(модел B2B) % със системи за електронни поръчки % ползвали услугите на е-правителството			
11	Честота на е-бизнеса	Честота на е-разплащането - редовно - епизодично - никога			
12	Структура и количество на е-услугите	Относителен дял на: - онлайн поръчки от страната/от чужбина - онлайн доставки от страната/от чужбина - % на е-услугите от общо услуги			
13	Разходи	Среден годишен разход за фиксирани телефони (в лв.) - среден разход за 1 месец (в лв.) - като % от общите годишни разходи			
		Среден годишен разход за СОТ и пожароизвестяване (в лв.) - среден разход за 1 месец (в лв.) - като % от общите разходи			
		Среден годишен разход за хардуер и софтуер (в лв.) - среден разход за 1 месец (в лв.) - като % от общите годишни разходи			
		Среден годишен разход за интернет връзка (в лв.) - среден разход за 1 месец (в лв.) - като % от общите годишни разходи			
		Относителен дял на всички ИКТ и телематични разходи от общите средни разходи на година за 1 библиотека			

Табл. 2 може да се приложи както за всички изследвани библиотеки при обобщаване на събраните данни, така и за формиране на *ИКТ-профили* на изследваните библиотеки според избран признак (например вида и/или типа населено място). Чрез табл. 3 може да се обобщават данни за сравнителен анализ по ключовите индикатори на eEurope 2005.

* * *

В обобщение може да се каже, че предвидените в методиката индикатори подпомагат събирането, обработването и анализа на данни относно степента на ИКТ-развитие на библиотеките, като:

- при събирането на данните се прецизират статистическите единици, съвкупностите и признаците, както и други практически и технически елементи за реализиране на изследването;

- по време на обработката на данните признаците се третираат като променливи величини, а единиците като елементи на вектори, матрици или множества; при компютърна обработка на данните се прилагат алгоритми, съответстващи на използвания метод;

- при анализа следва да се отчита, че получените резултати не са абстрактни, а се отнасят до реално съществуващи свойства и характеристики на обекта, че имат абсолютни и относителни измерения, изразени чрез конкретни мерки.

За да се изведат и формулират адекватни изводи от проведено чрез методиката проучване, е целесъобразно да се следва подходът „от частното към общото, а след това отново към частното“, който съответства на отношението „конкретно явление – абстрактен подход – конкретни изводи“.

Ограничения на изследователския инструментариум

Всеки индикатор осигурява събирането на конкретни емпирични данни. Интерпретацията им обаче се постига чрез специфични обработки, а резултатите от тях осигуряват основа за анализи, изводи, препоръки. Обхватът на резултатите най-общо може да бъде сведен до установяване на:

- нивото на електронизация и/или информатизация;
- прилаганите съвременни библиотечни технологии (за организация на фондовете, за достъп до фондовете);
- квалификацията на персонала, включително относно информационните и комуникационните технологии;
- организационните форми за обслужване на читатели, включително чрез електронни средства;
- количеството и качеството на услугите, включително онлайн услугите;
- факторите за развитие на библиотеките в посока предлагане и усъвършенстване на онлайн услуги.

Предвидена е връзка между отделните модули и групи индикатори. Тази свързаност осигурява достигането до констатации както относно определено състояние

на изследвания обект по даден показател, така също и за извеждане на проблеми и причини за тях. Например:

(а) Съпоставянето на общия брой компютри в библиотеката, от една страна, с броя на компютризираните работни места (КРМ) за персонала със специализиран софтуер, от друга страна, води до установяване на дела на компютрите, които биха могли да се използват във всекидневната работа на персонала. Полученият резултат следва да се съпостави с данните по индикаторите за квалификация на персонала и най-вече с този за компютърната грамотност и чуждоезиковата подготовка, за да се установи качеството на използване на съответните КРМ.

В същото време, ако се получи нулев брой за компютрите, това означава, че за дадена библиотека (или група библиотеки) няма как да се търсят връзки със следващи индикатори относно ИКТ (свързаност с интернет, наличен софтуер, прилагани е-инструменти за комуникация и обмен онлайн, електронен каталог и пр.). Друг случай е ако се установи, че в съответна библиотека (или група библиотеки) има компютри, но няма връзка с интернет. При това положение следва да се търсят зависимости между индикаторите за квалификация на персонала, наличен софтуер и др. под., но не и за възможност и качество на работа в мрежова среда.

(б) Съпоставянето на броя на персонала с броя на установените КРМ и броя на свързаните с интернет компютри създава предпоставка за изводи относно дела на служителите в дадена библиотека, разполагащи със спе-

циализирано работно място за прилагане на ИКТ. И тук е възможно да се получат няколко варианта, особено в случаите при нулеви стойности по всички показатели или при нулева стойност по някои от показателите.

(в) Допълнителни обработки на данните относно общия брой на персонала и броя на библиотекарите може да изведе техния дял по вид библиотека и по заемана длъжност (например административен персонал, библиотекари, помощен персонал). Аналогично, засичането на данните относно общия брой на персонала и придобитата квалификация способства за установяване дела на тези с висше образование (бакалавър, магистър), с библиотечна квалификация, с придобита компютърна грамотност и пр. Съпоставянето на броя на библиотекарите с броя на специалистите с библиотечна квалификация указва достатъчността на персонала със специална квалификация според задачите на организацията.

(г) Обработването на данните за броя на библиотеките с достъп до интернет относно вида на връзката и според видовете библиотеки определя дела на библиотеките с мрежова свързаност и съответно дела на библиотеките с високоскоростен интернет според вид библиотека (например дял на регионалните, читалищните, общинските, училищните, университетските и др. с високоскоростен интернет). Възможно е тази обработка да се обвърже и с типа на населеното място, в което функционират съответните библиотеки. Като резултат ще се достигне до установяване дела на библиотеките с високоскоростен интернет според вида им и типа населено

място (например дял на читалищните библиотеки с високоскоростен интернет в населено място от градски или селски тип).

Разбира се, може да се изброят редица конкретни ситуации за обработване на първичните данни и за извличане на косвена информация от тях. По-същественото е да се подчертае, че чрез общи и допълнителни обработки на събираните данни може да се намери отговор на следните *основни въпроси*:

- Колко са обхванатите библиотеки от конкретното проучване?
- Какъв вид са тези библиотеки?
- Къде се намират (населено място, сграда и материална база)?
- С какъв персонал разполагат (брой, образование, базова и допълнителна квалификация)?
- Какво е състоянието на библиотечните фондове към момента на изследването?
- С какво технологично оборудване разполагат проучваните библиотеки (хардуер, софтуер)?
- Какви услуги предлагат („на място“, онлайн)?
- Какви собствени бази от данни поддържат (традиционни, електронни)?
- Осигурен ли е достъп до библиотечните бази чрез електронни средства (включително онлайн)?
- Наличен ли е сайт и каква е уебплатформата му?
- Какъв е потребителският интерес към предлаганите библиотечни услуги (традиционни, електронизирани, онлайн)?
- Какви са ключовите проблеми пред ИКТ-развитието на библиотеките (нормативни, организационни; технологични, ресурсни)?

Обработките върху събраните първични данни осигуряват възможност за извеждане на резултати според вида на библиотеките и/или тяхното местонахождение и/или квалификацията на персонала и/или технологичната осигуреност, а анализът може да се насочи към идентифициране на следното:

- Колко и какви видове библиотеки са обхванати от изследването?
- Колко от тях участват в библиотечна мрежа и консорциуми?
- Колко библиотеки разполагат със специализиран хардуер за библиотечните дейности и четци (например за бар-код)
- Колко библиотеки разполагат със СОТ?
- Колко библиотеки разполагат с пожароизвестяваща система?
- Колко библиотеки разполагат с внедрена софтуерна система за електронен каталог?
- Колко библиотеки разполагат с внедрена система за електронен обмен на документи (EDI)?
- Колко библиотеки разполагат с внедрена софтуерна система за управление (планиране) на библиотечните ресурси?
- Колко библиотеки разполагат с внедрена софтуерна система за управление на връзките с читателите (клиентите)?
- Колко библиотеки разполагат със специализиран софтуер за предлагане на онлайн услуги?
- В колко библиотеки се извършва дигитализация на библиотечния фонд?
- В колко библиотеки се извършва дигитализация на културното наследство?

- В колко библиотеки се създават собствени мултимедийни продукти?
- Колко библиотеки разполагат с електронен каталог?
- В колко библиотеки се поддържат специализирани (тематични, отраслови, краеведски и др.) библиографски БД?
- Колко библиотеки разполагат с АИС за собствени БД?
- Колко библиотеки разполагат с връзка към интернет?
- Колко библиотеки разполагат с осигурен достъп до онлайн БД?
- Колко библиотеки имат собствена уебстраница/сайт?
- Колко библиотеки са имали проблеми със сигурността при използването на интернет?
- Колко библиотеки разполагат с електронна карта за разплащане?
- Колко библиотеки са поръчвали онлайн някои продукти/услуги?
- Колко библиотеки са плащали онлайн за поръчани продукти/услуги?
- Колко библиотеки са получавали поръчки онлайн?
- На колко библиотеки е плащано онлайн за поръчани продукти/услуги?
- Колко библиотеки са ползвали услуги на електронното правителство?
- Колко библиотеки разполагат със собствен ИТ-отдел?

Задачите при прилагането на методиката най-общо могат да бъдат сведени до:

- (1) идентифициране на библиотеките по основни характеристики, технологично състояние и предлагани услуги;
- (2) идентифициране на факторите за ИКТ-развитие на библиотеките и библиотечните технологии;

(3) идентифициране на степента на развитост на определени технологични и библиотечни направления (представляващи интерес за целите на конкретно изследване);

(4) количествен анализ относно предлаганата информация и услуги (какво, колко);

(5) качествен анализ относно изискванията на съвременните практики (степен на проникване на ИКТ и свързаните с тези технологии практики) и предлаганите от библиотеците услуги.

Етапите на прилагането на методиката могат да бъдат следните:

А) Емпирично изследване на състоянието и предлаганите услуги от български библиотеки (в цялата библиотечна система или в част от нея).

Б) Обработка и анализ на резултатите от емпиричното изследване.

В) Идентифициране на основните постижения и проблеми, формулирането на мерки (нормативни и организационни), свързани с ИКТ-развитието на библиотеците и друго според частните цели на конкретното изследване.

За качеството на анализа е от значение и задълбоченото проучване на други публикации по проблемната област на изследването (у нас и в чужбина), добрите практики, нормативната уредба, мнението на работещите в библиотечния сектор и друго, по преценка на изследователския екип. Особено интересни резултати биха се постигнали, ако по време на обработките на

данните се идентифицират причинно-следствени връзки между тях, като се прилагат общи и специфични статистически методи и модели. За целта е подходящо да се използва специализирана софтуерна система за обработка на данни като SPSS, Statistica, E-views и др. под.

Формиране на Индекс на ИКТ-развитие на библиотеките

Както вече беше описано (фиг. 4), моделът на създадения набор от индикатори в настоящата методика включва четири модула: индикатори за ИКТ-достъп, индикатори на ИКТ-интензивност, индикатори за ИКТ-знания и умения на персонала, специфични индикатори за ИКТ-развитие. Взети заедно, те са основата за извеждане на степента на ИКТ-развитието на изследвания обект и могат да послужат за формиране на Индекс на ИКТ-развитие на българските библиотеки.³⁴ След като беше определена целта и уточнена теоретичната рамка, за достигането до Индекс на ИКТ-развитие в настоящата разработка първо бяха подбрани основни индикатори за неговото формиране, а след това уточнени процедурите по обработка и оценка на данните.

³⁴ При формирането на Индекса на ИКТ-развитие на българските библиотеки са използвани най-вече методическите насоки на *International Telecommunication Union: Manual for Measuring ICT Access and Use by Households and Individuals, 2009; Measuring the Information Society: The ICT Development Index. International Telecommunication Union, 2009.*

Структура на Индекса на ИКТ-развитие

Индикаторите, на които се основава Индексът на ИКТ-развитие на библиотеките, са както следва (вж. табл. 1, 4):

- *От група „Индикатори за ИКТ-достъп“*. Брой на: компютри в библиотеките, „нови компютри“ (закупени през или след ... година), КРМ за персонала, КРМ за читатели/посетители, библиотеки с осигурен достъп до интернет, КРМ за персонала с интернет, КРМ за читатели/посетители с интернет, библиотеки с автоматизирани дейности, библиотеки със специализиран секторен софтуер, библиотеки с приложения за е-услуги.
- *От група „Индикатори за ИКТ-интензивност“*. Брой на библиотеки: с електронна карта за разплащане, със служители с достъп до служебен e-mail, онлайн плащанията за е-услуга, получавали поръчки онлайн, поръчвали онлайн от страната/чужбина, с достъп до електронни бази на други библиотеки (абонамент; споразумение за безплатен достъп), с електронен каталог, със специализиран ИТ-отдел или персонал, с дигитализирани материали от фондовете, с дигитални колекции.
- *От група „Индикатори за ИКТ-знания и умения на персонала“*. Брой библиотеки със служителите с: висше образование, библиотечна квалификация, компютърна грамотност, ИТ-квалификация, преминали курс по чуждоезиково обучение, използващи компютър в ежедневната работа, работещи в интернет – редовно всеки ден и през цялото време + около час на ден.

- От група „Специфични индикатори“. Брой на: дигитални колекции; собствени електронни бази от данни; собствени онлайн БД; библиотечни е-услуги или библиотечни онлайн е-услуги; използвани е-услуги в сградата на библиотеката; използвани е-услуги онлайн.

Таблица 4. Индикатори, включени в Индекса на ИКТ-развитието

Група	Индикатор, включен в индекс	№ от общата съвкупност*
ИКТ-достъп	Брой компютри в библиотеките,	8
	Брой „нови компютри“ (закупени през или след ... година)	10
	Брой КРМ за персонала	11
	Брой КРМ за читатели/посетители	12
	Брой библиотеки с автоматизирани дейности	16
	Брой библиотеки със специализиран секторен софтуер	18
	Брой библиотеки с приложения за е-услуги	19
	Брой библиотеки с осигурен достъп до интернет	20
	Брой КРМ за персонала с интернет	23
	Брой КРМ за читатели/посетители с интернет	24
ИКТ-интензивност	Брой библиотеки с електронна карта за разплащане	31
	Брой служители с достъп до служебен e-mail	32
	Библиотеки, поръчвали онлайн от страната/чужбина	34
	Библиотеки, получаваха поръчки онлайн	38
	Брой на онлайн плащанията за е-услуга	39
	Брой дигитализирани материали от фондовете	49
	Брой дигитални колекции	53
	Брой библиотеки с електронен каталог	55
	Брой достъпни електронни бази от данни на други библиотеки (абонамент; споразумение за безплатен достъп)	56
Библиотеки със специализиран ИТ-отдел или персонал	60	

(таблица 4 – продължение)

ИКТ-знания и умения на	Работа в интернет (редовно всеки ден + около час на ден)	29 а
	Брой на служителите с висше образование	42 а
	Брой на служителите с библиотечна квалификация	42 в
	Брой на служителите с компютърна грамотност	42 г
	Брой на служителите с ИТ-квалификация	42 д
	Брой на служителите преминали курс по чуждоезиково обучение	42 е
	Брой служители, използващи компютър в ежедневната работа	46
Специфични индикатори	Брой на библиотечните е- услуги или Брой на библиотечните онлайн е-услуги	36 или 37
	Брой собствени електронни бази от данни	51
	Брой собствени бази от данни, достъпни онлайн	52
	Брой дигитални колекции	53
	Използвани е-услуги в сградата на библиотеката	60 а
	Използвани е-услуги онлайн	60 б

* Общата съвкупност от индикатори се съдържа в табл. 1.

Всяка една от горните съвкупности от индикатори може да формира отделен съставен **подиндекс** (*sub-index*):

- Група „ИКТ-достъп“ ⇒ Индекс на ИКТ-достъпа в библиотеките.
- Група „ИКТ-интензивност“ ⇒ Индекс на ИКТ-интензивността в библиотеките.
- Група „ИКТ-знания и умения“ ⇒ Индекс на ИКТ-знанията и уменията на персонала.
- Група „Специфични индикатори“ ⇒ Индекс на развитие по специфични характеристики на библиотеките.

Взети заедно и равнопоставено, те формират *общ (агрегиран) Индекс за ИКТ-развитие* (табл. 5).

Таблица 5. Структура на Индекса на ИКТ-развитие

(I) Индекс на ИКТ-развитието на библиотеките (I = 100 %)			
<i>Индекс на ИКТ-достъпа (25% за компонента А)</i>	<i>Индекс на ИКТ-интензивността (25% за компонента В)</i>	<i>Индекс на ИКТ-знанията и уменията на персонала (25% за компонента С)</i>	<i>Индекс на развитие по специфични характеристики на обекта (25% за компонента D)</i>
<p>A1. Среден брой компютри в библиотеките</p> <p>A2. Среден брой „нови компютри“ в библиотеките (закупени след ... година)</p> <p>A3. Среден брой КРМ за персонала</p> <p>A4. Среден брой КРМ за читатели/ посетители</p> <p>A5. Среден брой библиотеки с автоматизирани дейности</p> <p>A6. Среден брой библиотеки със специализиран секторен софтуер</p> <p>A7. Среден брой библиотеки с приложения за е-услуги</p> <p>A8. Среден брой библиотеки с осигурен достъп до интернет</p> <p>A9. Среден брой КРМ с интернет</p> <p>A10. Среден брой КРМ за читатели/посетители с интернет</p>	<p>B1. Среден брой библиотеки с електронна карта за разплащане</p> <p>B2. Среден брой персонал със служебен e-mail адрес</p> <p>B3. Среден брой библиотеки, получавали плащане онлайн за услуга</p> <p>B4. Среден брой библиотеки, получавали поръчки онлайн</p> <p>B5. Среден брой библиотеки, поръчвали онлайн от страната/от чужбина</p> <p>B6. Среден брой библиотеки с осигурен достъп до онлайн БД</p> <p>B7. Среден брой библиотеки с електронен каталог</p> <p>B8. Среден брой библиотеки, разполагащи със специализиран ИТ-отдел или персонал</p> <p>B9. Среден брой библиотеки, извършващи дигитализация на библиотечен фонд</p> <p>B10. Среден брой библиотеки със собствени мултимедийни продукти</p>	<p>C1. Среден брой на служителите с висше образование</p> <p>C2. Среден брой на служителите с библиотечна квалификация</p> <p>C3. Среден брой на служителите с компютърна грамотност</p> <p>C4. Среден брой на служителите с ИТ-подготовка</p> <p>C5. Среден брой на служителите, преминали курс по чуждоезиково обучение</p> <p>C6. Среден брой служители, използващи компютър в ежедневната си работа</p> <p>C7. Среден брой на служителите, използващи редовно (всеки ден) интернет</p>	<p>D1. Среден брой дигитални колекции в библиотеките</p> <p>D2. Среден брой собствени електронни бази от данни</p> <p>D3. Среден брой собствени онлайн БД</p> <p>D4. Среден брой е-услуги в библиотеките</p> <p>D5. Среден брой използвани библиотечни е-услуги в сградите на библиотеките</p> <p>D6. Среден брой използвани библиотечни е-услуги онлайн</p>

(таблица 5 – продължение)

II. Оценка за централната тенденция в ИКТ-развитието на библиотеките			
M1	M2	M3	M4
M1_1. Медиана на „брой компютри в библиотеките“ M1_2. Медиана на „брой „нови компютри“ в библиотеките (закупени след ... година)“ M1_3. Медиана на „брой КРМ за персонала“ M1_4. Медиана на „брой КРМ за читатели/посетители“ M1_5. Медиана на „брой библиотеки с автоматизирани дейности“ M1_6. Медиана на „брой библиотеки със специализиран секторен софтуер“ M1_7. Медиана на „брой библиотеки с приложения за е-услуги“ M1_8. Медиана на „брой библиотеки с осигурен достъп до интернет“ M1_9. Медиана на „брой КРМ с интернет“ M1_10. Медиана на „брой КРМ за читатели/посетители с интернет“	M2_1. Медиана на „брой библиотеки с електронна карта за разплащане“ M2_2. Медиана на „брой персонал със служебни e-mail адрес“ M2_3. Медиана на „брой библиотеки, получавали плащане онлайн за услуга“ M2_4. Медиана на „брой библиотеки, получавали поръчки онлайн“ M2_5. Медиана на „брой библиотеки, поръчвали онлайн от страната/от чужбина“ M2_6. Медиана на „брой библиотеки с осигурен достъп до онлайн БД“ M2_7. Медиана на „брой библиотеки с електронен каталог“ M2_8. Медиана на „брой библиотеки, разполагащи със специализиран ИТ-отдел или персонал“ M2_9. Медиана на „брой библиотеки, извършващи дигитализация на библиотечен фонд“ M2_10. Медиана на „брой библиотеки със собствени мултимедийни продукти“	M3_1. Медиана на „брой на служителите с висше образование“ M3_2. Медиана на „брой на служителите с библиотечна квалификация“ M3_3. Медиана на „брой на служителите с компютърна грамотност“ M3_4. Медиана на „брой на служителите с ИТ-подготовка“ M3_5. Медиана на „брой на служителите, преминали курс по чуждозиково обучение“ M3_6. Медиана на „брой служители, използващи компютър в ежедневната си работа“ M3_7. Медиана на „брой на служителите, използващи редовно (всеки ден) интернет“	M4_1. Медиана на „брой дигитални колекции в библиотеките“ M4_2. Медиана на „брой собствени електронни бази от данни в библиотеките“ M4_3. Медиана на „брой собствени онлайн БД в библиотеките“ M4_4. Медиана на „брой е-услуги в библиотеките“ M4_5. Медиана на „брой използвани библиотечни е-услуги в сградите на библиотеките“ M4_6. Медиана на „брой използвани библиотечни е-услуги онлайн, собствени на библиотеките“
<p>Под „нови компютри“ се разбират такива, закупени през или след избрана от изследователите година (например след 2006 г.). Това има отношение към софтуерното осигуряване и работоспособността на машината.</p> <p>Под „осигурен достъп до онлайн БД“ се разбира наличен абонамент или споразумение за безплатно или платено използване на чужди БД, достъпни онлайн.</p> <p>Под „собствени електронни БД“ се разбира създадени и поддържани в самите библиотеки.</p>			

Защо в модела за Индекс на ИКТ-развитие се прилагат и средни стойности, и медиани? В повечето публикации по въпросите за формиране на индекси се препоръчва всяка от стойностите по индикаторите първо да се сведе до средната, защото тя е обобщаваща характеристика за измерванията на променливата и се възприема като типичен или представителен резултат за нейните стойности. Но тъй като при пресмятането и участват всички измервания, тя е чувствителна към всяка промяна на стойностите. Наличието на екстремални стойности в извадката оказва влияние върху средната и в този случай тя може да не представя най-характерния резултат в разпределението. Ето защо се препоръчва средните стойности да бъдат допълнително обработени и пригодени за включване в изчисляването на индексите.

Всъщност изборът на подходяща мярка за установяване на централната тенденция зависи от скълата на измерване. Ако данните са номинални, то подходяща мярка е модата. За ординални данни се използват модата и медианата. За метрични данни са подходящи и трите – средна, мода, медиана. При анализа на метрични данни обикновено се дават поне две мерки – най-често средната и медианата. Съществено за избор на мярка обаче е и нейното предназначение. Ако целта е описателна, то би следвало да се използва мярката, която най-добре описва данните и в този случай, особено при достатъчно голям обем на извадката, най-подходяща мярка е средната. Но същото не е валидно в случаите на разп-

ределения с много върхове, с отворени класове или при *наличието на екстремални стойности*. Медианата се използва за извадки с малък обем, при разпределения с отворени класове и при *силно асиметрични разпределения*. Именно такива случаи обаче се срещат при изследванията за ИКТ-развитието на библиотеките у нас, защото библиотеките не са еднородни както спрямо различните видове, така и в един и същи вид.

Ето защо в настоящата методика е възприет подход, който използва средните стойности за установяване на Индекса на ИКТ-развитието (табл. 5, I), а за уточняване на централната тенденция в библиотечната система към периода на изследване се използва медианата (табл. 5, II). Причината за това е, че медианата е една от възможностите за извличане на тенденция. Представлява стойност, която се намира в средата на статистическия ред. Това означава, че тя е онази стойност, за която половината от измерванията са по-малки от нея, а другата половина са по-големи от нея. Важно е да се подчертае, че при изчисляването на медианата не участват всички стойности на променливата и поради това *не се влияе от екстремални стойности* (т. е. стойности, които силно се различават от останалите).

В софтуерните продукти за обработка на данни (включително SPSS и Excel) за изчисляване на медианата се прилага функцията Median; за достигане до средни стойности в SPSS се прилага Mean, а в Excel – Average. Използването на специализиран софтуер автоматизира процеса на изчисляване. Така процедурата по определяне на стойностите за описаните в табл. 5 индикатори не представлява проблем и отнема минимално време.

За изчисляване на съставните индекси, както и на общия индекс за ИКТ-състоянието в библиотеките се прилагат формулите от табл. 6 и 7.

Таблица 6. Изчисляване и значение на съставните индекси

Индекс	Формула	Значение
Индекс на ИКТ-достъпа в библиотеките	$\frac{\sum_{t=1}^{10} At}{10}$	Степен на изграденост на ИКТ-инфраструктура, както и нейната използваемост
Индекс на ИКТ-интензивността в библиотеките	$\frac{\sum_{i=1}^{10} Bi}{10}$	Степен на прилагане на ИКТ в библиотечните практики
Индекс на ИКТ-знанията и уменията на персонала в библиотеките	$\frac{\sum_{j=1}^7 Cj}{7}$	Степента на готовност/компетентност на персонала за прилагане на ИКТ
Индекс на развитие по специфични характеристики в библиотеките	$\frac{\sum_{s=1}^6 Ds}{6}$	Степен на осигуреност с ИКТ-продукти и услуги (потенциал за включване в пазара на е-услугите)

Таблица 7. Компоненти и изчисляване на Индекса на ИКТ-развитие

Компоненти и общ индекс	Формули за компоненти в общия индекс и за общ индекс
Индекс на ИКТ-достъпа в библиотеките x 0,25	$A = \frac{(\sum_{t=1}^{10} At) \times 0,25}{10}$
Индекс на ИКТ-интензивността в библиотеките x 0,25	$B = \frac{(\sum_{i=1}^{10} Bi) \times 0,25}{10}$
Индекс на ИКТ-знанията и уменията на персонала в библиотеките x 0,25	$C = \frac{(\sum_{j=1}^7 Cj) \times 0,25}{7}$
Индекс на развитие по специфични характеристики в библиотеките x 0,25	$D = \frac{(\sum_{s=1}^6 Ds) \times 0,25}{6}$
<p style="text-align: center;">Индекс на ИКТ-развитие на библиотеките</p>	$I = \frac{A+B+C+D}{4}$
	<p>Степен на проникване на ИКТ в изследваните библиотеки. Степен на интегрираност към информационното мрежово общество</p>

По-конкретно, при изчисляването на съставните компоненти и агрегиран индекс, следва да се отчита описаното по-долу.

(А) Относно Индекса на ИКТ-достъп

А1) Съставният индекс за ИКТ-достъп представлява сума на получените средни стойности по предвидените десет показателя, разделена на общия брой показатели (10). Така получен, той указва *доколко в библиотеките е изградена ИКТ-инфраструктура и доколко тя е използвана* към периода на проучване.

А2) За включване в общия Индекс на ИКТ-развитие трябва да се изчисли делът на този съставен индекс в размер 25%. Във връзка с това получената стойност за индекса на ИКТ-достъп следва да се умножи по 0,25. Полученото число може да бъде 0 или по-голямо от 0. Така се получава съставната компонента А.

(Б) Относно Индекса на ИКТ-интензивност

Б1) Съставният индекс за ИКТ-интензивност е сума на получените средни стойности по предвидените десет показателя, разделена на общия брой показатели (10). Така получен, той указва *степента на прилагане на ИКТ* в изследваните библиотеки.

Б2) За включване в общия Индекс на ИКТ-развитие трябва да се изчисли делът на този съставен индекс в размер 25%. Във връзка с това получената стойност за индекса на ИКТ-интензивността следва да се умножи по 0,25. Полученото число може да бъде 0 или по-голямо от 0. Така се получава съставната компонента В.

(В) Относно Индекса на ИКТ-знания и умения на персонала

В1) Съставният индекс за ИКТ-знания и умения на персонала е сума на получените средни стойности по предвидените седем показателя, разделена на общия брой показатели (7). Така получен, той указва *степента на готовност/компетентност на персонала за прилагане на ИКТ* в изследваните библиотеки.

В2) За включване в общия Индекс на ИКТ-развитие трябва да се изчисли делът на този съставен индекс в размер 25%. Във връзка с това получената стойност за индекса на ИКТ-знания и умения на персонала следва да се умножи по 0,25. Полученото число може да бъде 0 или по-голямо от 0. Така се получава съставната компонента С.

(Г) Относно ИКТ-развитостта по специфични характеристики на библиотеките

Г1) Съставният индекс за развитостта на специфични библиотечни характеристики представлява сумата от средните стойности на предвидените шест показателя, разделена на общия брой показатели (6). Така получен, той указва *наличието на ИКТ-продукти и услуги* в изследваните библиотеки и готовността им да участват в пазара на е-услугите.

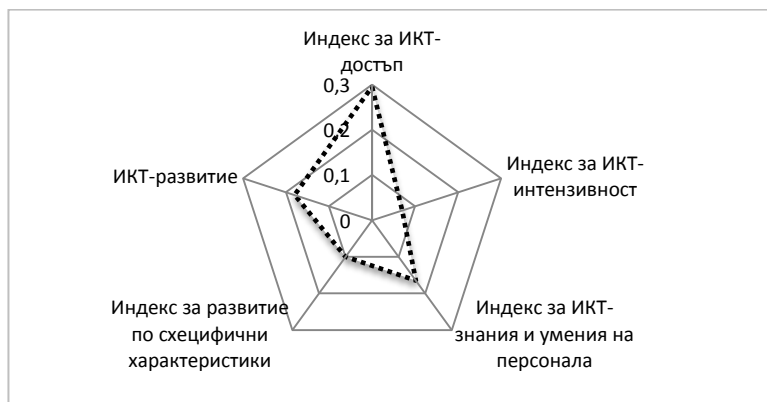
Г2) За включване в общия Индекс на ИКТ-развитие трябва да се изчисли делът на този съставен индекс в размер 25%. Във връзка с това получената стойност за индекса на развитостта по специфични характеристики следва да се умножи по 0,25. Полученото

число може да бъде 0 или по-голямо от 0. Така се получава съставната компонента D.

(Д) Общият Индекс на ИКТ-развитие на проучваните библиотеки представлява сумата от стойностите за компонентите А, В, С и D, разделена на общия брой компоненти (4). Полученото число може да бъде 0 или по-голямо от 0. Така получен, той указва *степента на проникване на ИКТ* в изследваните библиотеки, както и *степента на интегрираност към ИМО*.

Възможно е, също така, обработените и обобщени чрез формулите стойности да се представят графично например по начина, изобразен във фиг. 5.

Фигура 5. Пример за изобразяване на Индекс на ИКТ-развитието на българските библиотеки (година X)

Е) Относно оценката за тенденцията в ИКТ-развитие на библиотеките

Общата тенденция в ИКТ-развитието в библиотечната система към периода на изследване представлява сумата от медианите, получени за всички 33 индикатора в четирите категории, разделена на броя на индикаторите. Стойността може да бъде 0 или по-голяма. Преди получаването ѝ обаче следва да се изведат стойностите за медианите за всяка една от категориите, които условно ще наречем субмедиани. Медианите подлежат на прецизен анализ.

Особен интерес представляват случаите на нулеви стойности или такива, които са по-близко до нулата, защото те очертават критични точки в ИКТ-развитието. Съществено е да се има предвид, че констатирането на 0 за всяка от медианите в първата група М1 е основание за оценка „липса на развитост“ или „етап на решаване на базови проблеми, слабо свързани с ИКТ-развитието“. При това положение едва ли може да се очакват някакви високи стойности за останалите три групи, защото именно първата обхваща инфраструктурните индикатори и сочи достъпността на ИКТ в изследваните обекти. Когато няма инфраструктура или достъпност, не е възможно развиване на ИКТ-практики. При констатиране на подобни ситуации (преобладаващо нули или по-близки до нулата) и за другите групи, има основание за оценка „слабо развита употреба на ИКТ“, „ниско ниво на ИКТ-квалификация на персонала“, „слабо прилагане на ИКТ в специализираните дейности“ и др. под. И в четирите слу-

чая, самостоятелно или в някаква комбинация между тях, по същество става дума за недостатъчна развитост на дейности, свързани с новите технологии, а като цяло – тенденция по-скоро на изключеност, отколкото на включеност в ИМО.

Като пример могат да се посочат резултати от Изследване 2005 за индикаторите от първата група. Стойностите за средни и медиани, получени чрез SPSS, са както следва:

Mean	1,1732	,8250	,7609	,3517	,0860	,0128
Median	,0000	,0000	,0000	,0000	,0000	,0000

Разликата между тях може да се обясни с това, че в средните стойности са включени резултатите за такива библиотеки като НБКМ, университетските (например към СУ и НБУ), големите РБ и др. Те могат да бъдат причислени към групата на екстремалните стойности, защото всъщност другите библиотеки преобладаващо са читалищни и училищни, в които на практика няма техника. Така медианата е с нулева стойност, което означава, че в системата като цяло ИКТ-достъпността е проблем, при това базов.

С други думи, идентифицирането на централната тенденция изисква, от една страна, достигането до стойности за медианите, а от друга страна – извършването на анализ на констатираните стойности по всяка категория, както и извеждане на критичните точки в ИКТ-развитието.

Приложение на Индекса на ИКТ-развитие

Както вече беше споменато, предлаганата тук методика може да се приложи чрез *всички групи индикатори или само чрез някои от тях*. Модулната структура на

общата съвкупност от индикатори допринася за събирането на данни по всички предвидени в съответните групи показатели или само по някои от тях. *Изборът на подход* е в зависимост от конкретната цел, задачи и обхват на проучване.

Подсистемата от индикатори за формиране на индекси (съставни и общ), описана в табл. 5, е *оптимизиран вариант* на разширената система за цялостно проучване на библиотечната сфера, описана в табл. 1. Тази подсистема е предназначена за периодично проследяване на ИКТ-развитието на библиотеки и съпоставителен анализ за настъпили промени в сферата. За да се осигури база за сравнения и ефективно прилагане на оптимизирания модел, би следвало да са налице предходни изследвания (най-малко едно), констатирани както основните, така и допълнителните характеристики на изследваните обекти.

Във всички случаи получаваните данни подлежат на допълнителни обработки в зависимост от типа им. За да се осигури *сравнимост на получаваните резултати*, към методиката е разработена схема за достигане до индекси: съставни и общ. Те могат да се извеждат тогава, когато са налични достатъчно данни по структурните им индикатори (табл. 4, 5). За изчисляването и графичното им представяне се прилагат съответните формули (табл. 6, 7; фиг. 5).

Обобщаването на резултатите от прилагането на методиката *в различни периоди от време* в общ Индекс на ИКТ-развитието дава възможност за съпоставки,

идентифициране на проблемни групи, прогнозиране на бъдещо състояние и вземане на управленски решения за цялата система от библиотеки в страната.

Резултатите от прилагането на методиката върху *избрана съвкупност от библиотеки* (например по вид) и/или в различни периоди от време също могат да бъдат обобщени в Индекс на ИКТ-развитието. При този вариант се достига до възможност за съпоставки, идентифициране на проблеми, прогнозиране на бъдещо състояние и вземане на управленски решения за съответната съвкупност от библиотеки (например обществени) или за съответния период от време.

Обобщаването на резултатите от прилагането на методиката чрез *отделни групи индикатори* в съставен индекс (например Индекс за ИКТ-достъп) дава възможност за съпоставки, изводи, предприемане на инициативи по констатирани проблеми за съответната област.

АПРОБИРАНЕ НА МЕТОДИКАТА ЗА ИКТ-РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ

Проучване на тема „Готовност на българските библиотеки за превръщането им в центрове на знанието на информационното общество“

Проучването на библиотеките в България е проведено в периода ноември 2005 – март 2006. В следващото изложение за това изследване като работно название ще бъде използвано „Изследване 2005“.

В изследването е приложена *цялата система индикаторите*, изброени в табл. 1. Така се осигури възможност, от една страна, да бъдат събрани основни данни за библиотеките (персонал, фондове, читатели, услуги и пр.), липсващи в други източници, а така също да се констатира развитието на ИКТ-практиките в тях, степента на проникване на технологиите на ИО, да се анализират получените резултати и да се установят факторите за технологично модернизиране.

Основната *цел* беше сведена до установяване състоянието на библиотеките в България спрямо технологиите на ИО. В тази връзка, *за периода 1998–2004* бяха проучени:

- квалификацията на персонала,
- нивото на електронизация,
- прилаганите библиотечни технологии (за организация на фондовете, за достъп до фондовете),
- формите за обслужване на читатели,
- услугите (включително онлайн услугите),
- факторите за развитие на библиотеките в посока предлагане на онлайн услуги.

Основните *въпроси*, на които се търсеше отговор, бяха следните:

1. Колко са работещите библиотеки в България?
2. Какъв вид са работещите библиотеки?
3. Къде се намират (населено място, материална база)?
4. С какъв персонал разполагат (брой, образование, квалификация)?
5. Какво е състоянието на библиотечните фондове?

6. С какво технологично оборудване разполагат (хардуер, софтуер)?
7. Какви услуги предлагат („на място“, онлайн)?
8. Какви собствени бази от данни поддържат? Достъпни ли са чрез интернет?

Задачите на изследването се сведоха до следното:

- (1) идентифициране на българските библиотеки по основни характеристики, технологично състояние и предлагани услуги;
- (2) идентифициране на факторите за модернизация на библиотеките и библиотечните технологии в страната;
- (3) анализ (количествен спрямо предлаганата информация и услуги, качествен спрямо изискванията на съвременните практики) на възможностите за модернизация на библиотеките за пълноценно включване в мрежовите услуги.

Етапите на разработката бяха следните:

- А) Емпирично изследване на технологичното състояние и предлаганите от българските библиотеки услуги.
- Б) Обработка и анализ на резултатите от емпиричното изследване.
- В) Идентифициране на основните проблеми и предлагане на мерки (нормативни и организационни), свързани с модернизирането на библиотеките за включването им в ИО.

За целите на проучването бяха създадени *две анкетни карти*: (1) за респонденти библиотеки и (2) за респонденти експерти.

При подбора на библиотеките, обхванати от изследването бяха спазени изискванията на международните стандарти: минимум брой библиотечни материали и наличие на щатен персонал (поне един щатен библиотекар).

Таблица 8. Брой изследвани библиотеки по области

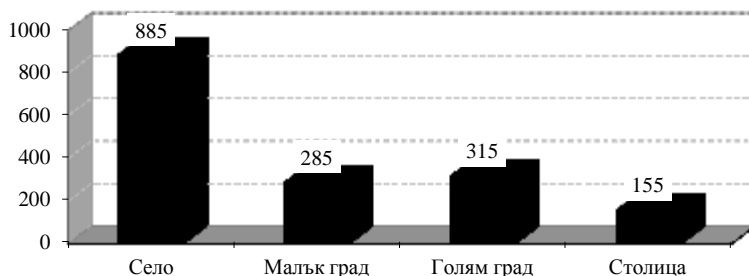
Включени в Изследване 2005		Данни на НСИ за 2005 г.*	
Общо за страната	1640	Общо за страната	4552
Благоевград	24	Благоевград	162
Бургас	63	Бургас	227
Велико Търново	97	Велико Търново	231
Варна	90	Варна	206
Видин	30	Видин	83
Враца	80	Враца	122
Габрово	36	Габрово	102
Добрич	19	Добрич	120
Кърджали	22	Кърджали	112
Кюстендил	29	Кюстендил	98
Ловеч	74	Ловеч	136
Монтана	48	Монтана	135
Пазарджик	102	Пазарджик	169
Перник	5	Перник	102
Плевен	90	Плевен	183
Пловдив	133	Пловдив	341
Разград	111	Разград	126
Русе	32	Русе	136
Силистра	39	Силистра	117
Сливен	36	Сливен	156
Смолян	67	Смолян	131
София-град	182	София-град	408
София-област	16	София-област	183
Стара Загора	32	Стара Загора	224
Търговище	52	Търговище	137
Хасково	40	Хасково	117
Шумен	62	Шумен	166
Ямбол	29	Ямбол	122
* Източник: http://www.nsi.bg (публикувано на 08.05.2006).			

Адресите на библиотеките бяха уточнени чрез *интервю с експерти* предимно от регионалните библиотеки (по един за всяка от 28-те области) и със съдействието на СБИР (сега ББИА). На основата на избраните критерии по пощата бяха изпратени анкетни карти до 3178 библиотеки (регионални, университетски, училищни, читалищни, специални и др.). Освен това анкетни карти бяха изпратени и до 322 библиотеки, неотговарящи на поставените изисквания, чрез което да се направи съпоставка между двете групи. Бяха изпратени и 28 анкетни карти до експерти с цел получаване на обобщена оценка за състоянието на библиотечния фонд, персонала, материално-техническата база и перспективите за развитие на библиотеките във всяка от 28-те области на страната. По този начин извадката за емпиричното изследване обхваща повече от половината от предполагаемо работещите библиотеки в България (регионални, общински, читалищни, университетски, училищни, специални, отраслови научни), с изключение на ведомствените библиотеки. Възвръщаемостта на първата анкетна карта е 47%, а на втората – 68%. По области делът на включените в изследването библиотеки е различен: например за Разград той е 88%, за Враца – 66%, за Пазарджик – 60%, за София-град – 45%, за Варна – 44%, докато за Кърджали – 20% и за Перник – 5%. (табл. 8–10, фиг. 6–7)

Таблица 9. Брой изследвани библиотеки по вид

(А) Според самоидентификацията на библиотеките		(Б) Според организацията, към която са библиотеките	
Вид библиотека	Брой респонденти	Вид на библиотеката	Брой респонденти
Национална	1	Национална	1
Регионална (ПМС 153)	8	Регионална	17
Общинска	10	Общинска	21
Читалищна	42	Читалищна	1172
Училищна	1151	Училищна	350
Училищна	349	Университетска (вкл. към колежи)	35 (26 към университет, 9 към колеж)
Университетска	35	Отраслова научна	8
Отраслова научна	21	Специална	12
Специална	23	БАН	24
Общо	1640	Общо	1640

Фигура 6. Разпределение на библиотеките според типа на населеното място (брой)

Фигура 7. Разпределение на анкетираните библиотеки по район за планиране (брой)

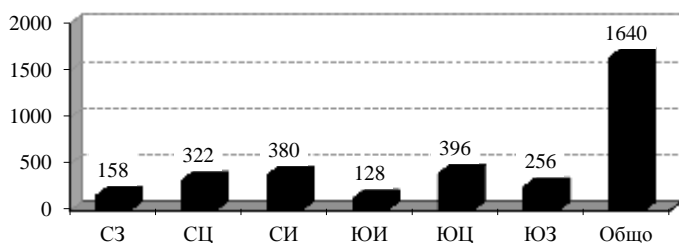

Таблица 10. Разпределение на библиотеките според общия размер на библиотечния фонд (брой)

Общо фонд	Брой библиотеки		
	1998 г.	2001 г.	2005 г.
Под 2000	25	25	35
От 2001 до 5000	126	128	181
От 5001 до 10000	439	473	567
Над 10000	709	722	815
Без отговор	341	292	42
Общо	1640	1640	1640

Поради липса на актуални данни е допуснато, че действащите в страната библиотеки към момента на проучването са били общо 6000. При това положение Изследване 2005 е обхванало над 27% от тях, но ако се приемат като база данните на НСИ за 2005 г. (общо 4552 библиотеки с фонд над 2000 библиотечни единици), изследването е обхванало 36% от всички. (Необходимо е да се поясни, че данни за библиотеките в страната през

2005 г. бяха публикувани от НСИ на 08.05.2006, т. е. след приключване на изследването.)

Постигнатият резултат осигури *представителност на национално ниво*, а получените данни се оказаха показателни за състоянието на библиотечното информационно обслужване в страната.

Проучване на тема „ИКТ-развитие на обществените библиотеки в България“

Както вече беше споменато, регистрираното състояние на част от библиотеките чрез предходното изследване на тема „Готовност на българските библиотеки за превръщането им в центрове на знанието на информационното общество“ се отнася за периода 1998–2004. Анализът на резултатите и направените констатации за тяхната готовност да се интегрират в ИМО породиха редица дискусии както сред работещите в системата, така и в публичното медийно пространство. Този интерес не е случаен. Библиотеките, запазили нашето книжовно наследство и предоставящи достъп до него, днес имат изключителната отговорност да подпомогнат процесите по съхраняване на българското самосъзнание, както и информираността в Нова Европа. През годините те са се утвърдили като културни институти, които разпространяват знания и подпомагат развитието на науката, изкуството и образованието. Нещо повече, за младото поколение библиотеките вече са уникални места за достъп до българската литература.

Ето защо през пролетта на 2007 г. проучването беше продължено, но с фокус върху част от обществените библиотеки – предимно регионални и читалищни, разположени в близост до потенциалните потребители на библиотечни услуги и формиращи фундамента на библиотечната система в нашата страна. В следващото изложение за това изследване като работно название ще бъде използвано „Изследване 2007“.

Проследяването на тенденциите в развитието на обществените библиотеки се основава на проучване сред 1840 бр. (21 регионални, 4 градски, 1 общинска и 1814 читалищни в 21 области). То беше реализирано на доброволни начала и с организационната подкрепа на СБИР (сега ББИА), а данните (отнасящи се до 2006 г.) бяха събрани чрез регионалните библиотеки (табл. 11–13; фиг. 8, 9).

За разлика от предходното изследване, *включените в това проучване библиотеки са с изяснен статут*, което е съществено за интерпретирането на получените резултати. Известна е и институцията, отговорна за политиките в съответните библиотеки, за тяхното състояние, финансиране и качество на предлагани услуги – Министерството на културата.

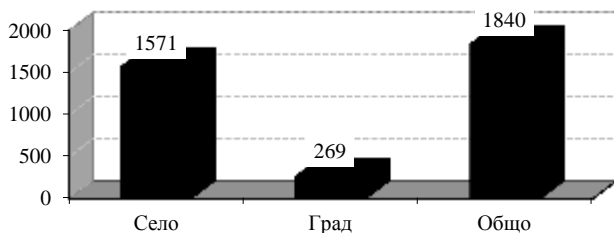
Таблица 11. Изследвани библиотеки (брой)

Област	Общ брой библиотеки	Брой читалищни библиотеки
Бургас	127	126
Варна	78	77
Велико Търново	131	128
Видин	53	52
Враца	87	86
Габрово	39	37
Добрич	99	98
Кърджали	93	92
Кюстендил	68	67
Ловеч	90	89
Монтана	90	89
Пазарджик	102	100
Перник	56	55
Плевен	121	120
Разград	89	88
Русе	88	87
Силистра	83	82
Смолян	63	61
Търговище	88	87
Шумен	117	116
Ямбол	78	77
Общо	1840	1814

Таблица 12. Разпределение на изследваните библиотеки по вид

Вид библиотека	Брой библиотеки
Регионална	21
Читалищна	1814
Градска	4
Общинска библиотека	1
Общо	1840

Фигура 8. Разпределение на библиотеките според типа на населеното място (брой)

Фигура 9. Разпределение на анкетираните библиотеки по район за планиране (брой)

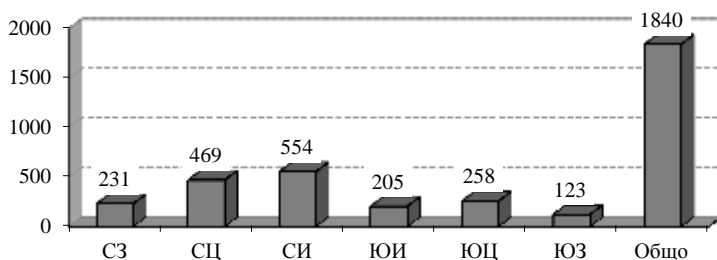

Таблица 13. Разпределение на библиотеките според общия размер на библиотечния фонд (брой)

Общо фонд	Брой библиотеки
Под 2000	94
От 2001 до 5000	343
От 5001 до 10000	648
Над 10000	609
Без отговор	146
Общо	1840

Изследването обхваща 40,4% от всички библиотеки³⁵, сред които 77,8% от регионалните и 60,5% от читалищните³⁶. Това дава основание да се приеме, че получените резултати за 2006 г. са представителни за страната и са показателни за състоянието на библиотечната система.

Проучване по програма „Българските библиотеки – място за достъп до информация и комуникация за всеки“

През лятото на 2008 г. беше проведено проучване на материално-техническите потребности на обществените библиотеки у нас и нуждите от обучение на персонала. В следващото изложение за това изследване като работно название ще бъде използвано „Изследване 2008“.

Чрез проучването бяха установени:

- състоянието на материалната база,
- състоянието на технологичната база (включително нивото на електронизация),
- количествените характеристики на библиотечните фондове,
- количествените и качествените характеристики на библиотечния персонал (брой, квалификация),
- прилаганите библиотечни технологии (за организация на фондовете, за достъп до фондовете),

³⁵ По данни на НСИ за 2005 г. общият брой на библиотеките с фонд над 2000 библиотечни единици е 4552. <<http://www.nsi.bg/>; 10.06.2007>

³⁶ По данни на Министерството на културата общият брой на регионалните библиотеки е 27.

- количествените и качествените характеристики на предлаганите библиотечни услуги (включително формите за обслужване на читатели и онлайн услугите),
- количествените и качествените характеристики на потребителите на услуги,
- някои демографски характеристики на региона и съответните населени места.

Изследване 2008 се реализира в предварителния етап на Програмата „Българските библиотеки – място за достъп до информация и комуникация за всеки“ и в рамките на инициативата „Глобални библиотеки“ на фондация „Бил и Мелинда Гейтс“.

Инициативата е благотворителна: да се предостави лесен и равнопоставен достъп до информация, знание, комуникация и електронни услуги чрез безплатно ползване на интернет и други ИКТ в обществените библиотеки, за да се подпомогне интеграцията на българските граждани в информационното общество, да се подобри качеството им на живот и да се насърчи гражданският сектор. У нас стартира в първата половина на 2008 г. с продължителност четири и половина години. Предвижда осигуряване на оборудване и достъп до интернет за посетителите в обществени библиотеки. Библиотечни служители ще бъдат обучени за компютърни умения, нови услуги и библиотечен мениджмънт. Партньори от българска страна са Министерството на културата, Програмата на ООН за развитие, Държавната агенция за информационни технологии и съобщения, Съюзът на библиотечните и информационните работници (сега ББИА) и Националното сдружение на общините в Република България. Основни бенефициенти на програмата са обществените библиотеки.

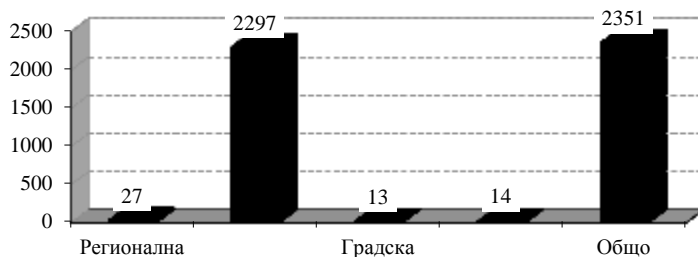
По данни от различни институции (например Министерството на културата и регионалните библио-

теки), бяха идентифицирани общо 2521 библиотеки. Чрез селекция, основана на няколко групи показатели (сред които библиотечни, демографски, икономически) и след одобрение от Управителния съвет по Програмата, се стартира теренно събиране на данни за състоянието на 2351 обществените библиотеки (регионални, читалищни, общински, градски) (табл. 14, 15; фиг. 10–12).

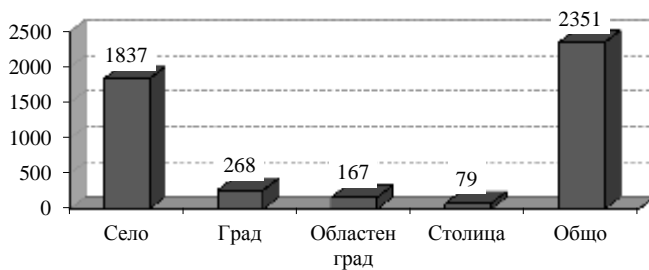
Таблица 14. Разпределение на анкетираните библиотеки по области

Област	Брой библиотеки
Благоевград	80
Бургас	102
Варна	88
Велико Търново	124
Видин	54
Враца	90
Габрово	47
Добрич	101
Кърджали	55
Кюстендил	60
Ловеч	102
Монтана	73
Пазарджик	74
Перник	45
Плевен	128
Пловдив	124
Разград	62
Русе	86
Силистра	83
Сливен	80
Смолян	52
София-град	107
София област	97
Стара Загора	102
Търговище	85
Хасково	66
Шумен	105
Ямбол	79
Общо	2351

Фигура 10. Разпределение на анкетираните библиотеки по вид (брой)

Фигура 11. Разпределение на анкетираните библиотеки по вид населено място (брой)

Фигура 12. Разпределение на анкетираните библиотеки по район за планиране (брой)

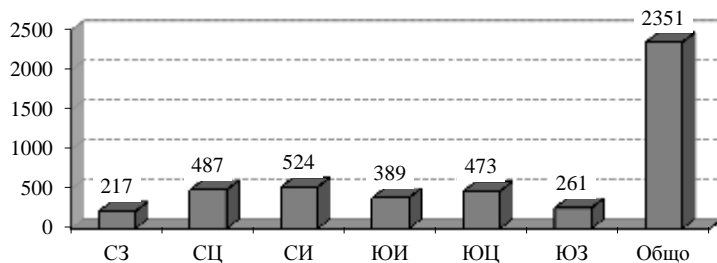

Таблица 15. Разпределение на анкетираните библиотеки според общия размер на библиотечния фонд

Общо фонд	Брой библиотеки
Под 2000	92
От 2001 до 5000	371
От 5001 до 10000	828
Над 10000	957
Без отговор	103
Общо	2351

Други приложения на методиката

В периода 2006–2007 се проведе експеримент по приложимостта на методиката за проучване на ИКТ-развитието на *отделни групи български библиотеки според вида им и типа населено място*. Това стана възможно чрез възлагане на разработки на студенти от бакалавърската програма „Библиотечно-информационни дейности“ (БИН) и магистърската програма „Управление на информационните ресурси“ (УИР) към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. По задачата работиха общо 15 студенти – 1 за разработване на дипломна работа в бакалавърска степен, а останалите – като курсови проекти в учебната дисциплина „Автоматизирани информационни системи“ и „Учебно-производствена практика“. Студентите, изявили желание да изпълнят възложената задача, проведоха проучване на библиотеки в родния им град (част от тях – на училищни, а друга част – на читалищни). Наборът

от индикатори, по които студентите следваше да събират данни, беше минимизиран и сведен до този, показан в табл. 16.

Таблица 16. Индикатори за периодично проучване на отделни групи библиотеки

Група	Индикатор
Персонал	Брой щат
	Брой заети
	Брой персонал с административни функции
	Брой библиотекари
	Брой специалисти по автоматизация
	Брой библиотекари с висше образование
	Брой библиотекари със средно образование
	Брой библиотекари с библиотечна квалификация
	Брой библиотекари, преминали курс за квалификация със сертификат
	- преминали курс за компютърна грамотност
	- преминали курс по ИТ
	- преминали чуждоезикова подготовка
Библиотечен фонд	Общ брой библиотечен фонд
	Общо книги
Сграден фонд	Приблизителна заета площ от библиотеката (кв.м)
	Приблизителна площ на читателските зони (кв.м)
Читатели и посещения	Общо обслужени читатели за последната година
	- ученици
	- студенти
	- други
	Общо посещения за последната година
	Общо заети библиотечни материали за последната година
	Общ брой набавени библиотечни материали за последната година
Брой компютри в библиотеката	
Наличие на връзка с интернет	Брой компютри с интернет за библиотекари
	Брой компютри с интернет за читатели
Наличие на СОТ	
Наличие на пожароизвестяваща система	
Наличие на електронен каталог	
Наличие на уебсайт на библиотеката	
Предлагане на онлайн услуги чрез уебсайт	
Допълнителна информация	<i>(лични наблюдения на анкетьорите)</i>

Особено добри постижения при прилагане на минимизиран набор от индикатори бяха постигнати както следва:

- през 2006 г. от студентите Петър Миладинов и Стоян Котов (магистърска програма УИР), регистрирали и анализирали състоянието на библиотеки в 20 средни училища в гр. София;
- през 2007 г. от дипломантката Анелия Поибренска (бакалавърска програма БИН), изследвала и анализираща ИКТ-състоянието на 40 читалищни библиотеки в гр. София;
- през 2007 г. от студентката Полина Пенчева (магистърска програма УИР), проучила и анализираща регистрациите в Националния регистър на народните читалища на 84 читалищни библиотеки в пет общини на област Ямбол.

Като цяло, студентите се включиха с интерес в изследванията, положиха доста усилия за събирането на данни, а по време на представянето на резултатите участваха активно в съдържателни дискусии. Следва да се отбележи, че част от разработките съдържаха непознати до тогава данни, тъй като студентите бяха посетили някои от проучваните библиотеки лично и бяха разговаряли с библиотекарите „на място“³⁷. Оригинално е и това, че към повечето разработки беше приложен богат снимков материал на тема „Библиотеката отвън и отвътре“.

³⁷ Интересни случаи са описани в дипломната работа на Ан. Поибренска: при проучване за достоверност на данните в Националния регистър на народните читалища тя установява, че в София съществуват читалища, които не са регистрирани, но също и читалища, които не съществуват физически, но са записани в Регистъра. В друга разработка, свързана с изследване в област Ямбол, П. Пенчева е установила, че в Националния регистър на народните читалища през 2006 г. са били регистрирани 78 читалищни библиотеки, а през 2007-ма те вече са били 85 – регистрирани са 3 нови читалища в община Ямбол, в община Тунджа – също 3, а в Стралджа – 1.

ОБОБЩЕНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ АПРОБИРАНЕТО НА МЕТОДИКАТА

Както вече беше споменато в предходната глава, разработената методика за проследяване на ИКТ-развитието на българските библиотеки е приложена в три представителни проучвания. Освен това обаче, чрез тях бяха получени актуални данни за библиотечната система у нас. По-конкретно, източник на данни за *периода 1998–2004 е Изследване 2005* („Готовност на българските библиотеки за интегриране в информационното общество“), обхванало общо 1640 библиотеки (18 регионални, 1151 читалищни, 42 общински, 349 училищни, 35 университетски, 21 отраслови научни, 23 специални, НБКМ). Източник на данни за *2006 г. е Изследване 2007* („Българските библиотеки и информационното общество“, обхванало общо 1840 библиотеки (21 регионални, 4 градски, 1 общинска, 1814 читалищни). Резултатите от тези две изследвания са представени по-подробно в публикацията: Харизанова, О. Българските библиотеки и информационното общество. Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, С., 2007, 180 с. Източник на данни³⁸ за *2008 г. е анкетното проучване през подготвителния етап по Програмата „Глобални библиотеки – България“*, обхванало общо 2351 библиотеки (27 регионални, 2297 читалищни, 14 общински, 13 градски).

³⁸ Данните са публично достъпни на адрес <<http://www.glbulgaria.bg/>>.

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА БИБЛИОТЕКИТЕ СПОРЕД НАСЕЛЕНОТО МЯСТО И РАЙОНА ЗА ПЛАНИРАНЕ

И трите изследвания очертават *несъответствие* относно *разпределението на библиотеките в населените места*. През последните години официалната статистика сочи не само намаляване на населението като цяло, но също така и трайна тенденция на вътрешна миграция от малките към по-големите населени места. Значително нараства броят на градовете, както и градското население за сметка на това в селата (табл. 17).

Таблица 17. Дял на изследваните библиотеки според
типа населено място

Тип населено място	Брой населени места*	Приблизителен брой население (хил.)	Дял (%) от общото население	Дял (%) на библиотеките
2004 г.				
Село	5086	2329,2	30	54
Град	247	5431,8	70	46
Общо	5333	7761,0	100	100
2006 г.				
Село	5076	2254,0	29	85
Град	253	5425,3	71	15
Общо	5329	7679,3	100	100
2008 г.				
Село	5051	2199,0	29	78
Град	253	5407,0	71	22
Общо	5304	7606,0	100	100

* Според Националния регистър на населените места в България към октомври 2009 г. общият брой на населените места вече е 5302.

Източник на данните за броя на населените места: Национален регистър на населените места в България (достъпен онлайн; НСИ).

Източник за демографските данни: НСИ, 2009. *Източник за дела на библиотеките:* Изследвания 2005, 2007, 2008.

Таблица 18. Библиотеки според района за планиране и областта

Райони за планиране /Области	Брой население (към 31.12.2006)*	Брой билд.*	Брой население на 1 билд.
Общо за страната	7 679 290	4 552	1 687
Северозападен	484 623	340	1 425
Видин	114 769	83	1 383
Враца	205 797	122	1 687
Монтана	164 057	135	1 215
Северен централен	1 129 729	788	1 434
Велико Търново	280 883	231	1 216
Габрово	134 490	102	1 318
Ловеч	157 407	136	1 157
Плевен	301 634	183	1 648
Русе	255 315	136	1 877
Североизточен	1 264 101	872	1 450
Варна	456 915	206	2 218
Добрич	204 738	120	1 706
Разград	137 853	126	1 094
Силистра	132 699	117	1 134
Търговище	134 264	137	980
Шумен	197 632	166	1 191
Югозападен	2 116 791	953	2 221
Благоевград	330 034	162	2 037
Кюстендил	150 792	98	1 539
Перник	139 677	102	1 369
София (столица)	1 237 891	408	3 034
София	258 397	183	1 412
Южен централен	1 912 542	1 094	1 748
Пловдив	706 413	341	2 071
Стара Загора	358 342	224	1 600
Хасково	264 312	117	2 259
Пазарджик	296 281	169	1 753
Смолян	129 731	131	990
Кърджали	157 463	112	1 406
Югоизточен	771 504	505	1 528
Бургас	417 810	227	1 841
Сливен	209 169	156	1 341
Ямбол	144 525	122	1 185

* Източник: Статистически справочник 2007. НСИ.

След като в проучването през 2005 г. се установи тенденцията относно неравномерното териториално разпределение на библиотеките, по време на следващото Изследване 2007 беше извършен анализ на данните спрямо броя на населението в населените места. Така се идентифицира по-отчетливо проблем, свързан преди всичко с увеличаване на населението в някои градове и области, без това да се е отразило върху броя на библиотеките или качеството на предлаганите от тях услуги (табл. 18). Особени случаи са например София, Хасково, Варна, Пловдив, Благоевград и в известна степен Русе. В тези населени места броят на жителите на една библиотека е значимо по-голям от този в другите градове. В същото време у нас се поддържа библиотечна система, която е съставена предимно от библиотеки в села и това са най-вече читалищни библиотеки. Общият брой на библиотеките в селата продължава да е драстично по-голям, от колкото този в по-големите населени места.

Съпоставителният анализ на данните от трите изследвания е основание да се твърди, че териториалното разположение на библиотеките в страната не е оптимизирано и не отразява националните процеси, което с особена сила важи за *градовете с по-голям брой население*. За съжаление, през периода 2008–2009 не са реализирани инициативи за промяна на констатираната ситуация нито от държавата, нито от сдружения. Вярно е, че в процес на изпълнение е Програмата „Глобални библиотеки – България“, но тя има други цели.

Данните относно териториалното разположение на библиотеките и съществуващите несъответствия с броя на населението подсказват още един немаловажен проблем, който е свързан с неравнопоставеността на гражданите на България относно достъпа до библиотечни услуги и експертно обработени информационни източници. Очевидно се налага прецизиране на държавната политика в посока запазване на социалната функция на библиотеките и в същото време концентрирането им в по-перспективни селища.

ПЕРСОНАЛ НА ИЗСЛЕДВАНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

Характеристики на персонала в библиотечната система според официалните данни

Информацията на НСИ за 2004 г. относно персонала беше публично достъпна през сайта на института. За тази година статистиката е наблюдавала 50 от българските библиотеки, които са с фонд над 200 хил.

През следващите години в сайта на НСИ, както и в официалните му издания „Статистически годишник“ и „Статистически справочник“ не е публикувана информация за библиотечния персонал. За по-прецизно анализиране на получените данни от коментираният тук изследванията, беше направена справка в НСИ и срещу заплащане все пак бяха получени данни. От тях е видно, че и към момента официалната статистика следи само библиотеките с фонд над 200 хил. бр. Изключение прави 2005 г., когато НСИ е събрал данни за библиотеки с фонд над 2000 бр.

През 2004 г. в 50-те наблюдавани библиотеки са наети средно по 32 души (табл. 19). С повече заети се отличават регионалните, някои общински и университетски библиотеки. Следва да се отбележи, че в тях преобладава персонал с висше образование и с библиотечна квалификация, но не е за пренебрегване и констатираното, че 17 души са без средно образование (вероятно става дума за помощен персонал).

Таблица 19. Библиотечен персонал по вид на библиотеките и образование (брой)

Библиотеки по вид	Персонал общо	С висше образование			Със средно образование		Без средно образование
		всичко	в това число:		всичко	в т. ч. с библ. курс	
с висше библ.	с библ. курс						
2004 г.							
Общо за страната с фонд 200000	1594	1301	720	491	276	64	17
Регионални ¹	775	585	314	258	176	44	14
Областни	342	303	229	59	37	10	2
Читалищни	65	52	31	9	13	2	-
Към висши училища	297	276	111	143	21	7	-
Специални	115	85	35	22	29	1	1
2005 г.*							
Общо за страната с фонд 2000	6705	3968	2118	719	2687	907	50
НБКМ	277	191	66	70	82	14	4
Регионални	523	436	317	115	80	8	7
Читалищни	3329	1179	688	174	2117	774	33
Към предприятия и учреждения	71	41	16	6	30	7	-
Училищни	1392	1144	452	106	248	69	-
Областни ²	342	315	239	51	22	8	5
Към висши училища	506	453	234	165	53	25	-
Специални	265	209	106	32	55	2	1

(таблица 19 – продължение)

2006 г.							
Общо за страната с фонд 200000	1605	1345	862	418	236	63	24
НБКМ	277	197	72	119	77	17	3
Регионални	892	769	590	158	104	40	19
Читалищни	61	52	39	6	9	1	-
Към висши училища	278	253	116	119	25	4	-
2007 г.	97	74	45	16	21	1	2
Общо за страната с фонд 200000	1687	1382	796	377	269	40	36
НБКМ	277	199	68	50	75	15	3
Регионални	895	771	517	199	101	18	23
Читалищни	77	64	54	4	13	-	-
Към висши училища	342	275	117	111	59	6	8
Специални	96	73	40	13	21	1	2
2008 г.							
Общо за страната с фонд 200000	1582	1339	817	339	216	44	27
НБКМ	255	190	75	48	65	15	-
Регионални	873	763	555	163	92	19	18
Читалищни	56	50	36	6	6	-	-
Към висши училища	308	265	114	109	36	9	7
Специални	90	71	37	13	17	1	2
* Данните за 2005 г. се отнасят до всички библиотеки с фонд над 2000 бр., а за останалите – с фонд над 200 000 бр.							
¹ Включително НБКМ.							
² Бележка на НСИ: При ползване на данните за библиотеките трябва да се има предвид Постановление № 80/7.04.2006 г. за изменение и допълнение на нормативни актове на Министерския съвет (ДВ, бр. 33/21.04.2006 г.), с което към Постановление № 153/28.07.2000 г. се създава нова ал. 2 за преобразуване на 16-те областни библиотеки в регионални, считано от 1.07.2006 година.							

Източник за 2004 г.: НСИ (2005) <www.nsi.bg>.

Източник за периода 2005–2008: НСИ (платена справка; ноември 2009).

В следващите две години библиотеките с фонд над 200 хил. бр. увеличават персонала си, но през 2008 г. го намаляват. През всичките години намалява броят на заетите със средно образование, но расте броят на хората без средно образование. Особен случай е 2005 г., когато са събрани данни за библиотеки с фонд над 2000

бр., т. е. когато са обхванати значително повече малки (предимно читалищни и училищни) библиотеки. Тогава заетите със *средно образование* са общо 40%, като в:

- читалищни библиотеки – 64%;
- училищни библиотеки – 18%;
- библиотеки към висши училища – 10%;
- специални – 21%;
- регионалните – 15%;
- националната библиотека – 30%.

В същото време заетите с *висше библиотечно образование* са общо 32%, а по вид библиотека те са както следва:

- в читалищни библиотеки – 21%;
- в училищни библиотеки – 30%;
- в библиотеки към висши училища – 46%;
- в специални – 40%;
- в регионалните – 61%;
- в националната библиотека – 24%.

Освен това, делът на заетите с изкаран *библиотечен курс* е общо 24%, а по вид библиотека е както следва:

- в читалищни библиотеки – 28%;
- в училищни библиотеки – 13%;
- в библиотеки към висши училища – 38%;
- в специални – 13%;
- в регионалните – 24%;
- в националната библиотека – 30%.

И така, според данните на НСИ, 54% от персонала на НБКМ има *някаква библиотечна квалификация*. По същия показател данните за другите библиотеки сочат

следното: регионални – 85%, към висши училища – 84%, специални – 43%, читалищни – 49%, училищни – 43%. Може да се каже, че проблем с библиотечната квалификация се очертава най-вече в читалищните и училищните библиотеки (където преобладаващо работи един човек), но също и в НБКМ. Като цяло всички библиотеки, включително НБКМ, имат високи дялове на заети със средно образование. Към това следва да се добави, че спрямо регистрираните възрастови граници на персонала, може да се допусне нисък ефект от библиотечните курсове за среднисти.

Какво обаче показват резултатите от проведените емпирични изследвания в периода 2005–2008?

Квалификация на персонала в изследваните библиотеки

Необходимо е да се уточни, че в доста от анкетните карти и за трите изследвания на въпросите относно персонала не са дадени отговори. Причините за това вероятно са различни, но проследяването на отговорите на останалите въпроси очертава основната причина – част от библиотеките всъщност нямат щатен персонал, а не малко от тях са с един зает и на половин щат; в значителен брой библиотеки са заети хора със средно образование и без библиотечна квалификация. Какви по-точно са резултатите от изследванията?

- *Резултати относно образованието и квалификацията на персонала в библиотеките от Изследване 2005*

Получените данни сочат, че в проучените библиотеки работят общо 19 научни сътрудници – НБКМ (15 души), 2 регионални и 2 университетски (по 1 човек всяка).

В зависимост от полученото образование на заетите библиотекари, библиотеките могат да се разделят на *две групи*. Към *първата* спадат 757 библиотеки (от общо отговорили 1623), в които *има поне един библиотекар с висше образование*. Те съставляват 46% от всички изследвани. Сред тях са НБКМ (142 души), 17 регионални (от които 7 по ПМС 153; общо 389 души), 42 общински (общо 134 души), 1145 читалищни (общо 522 души), 341 училищни (268 души), 35 университетски (общо 234 души), 20 отраслови научни и 22 специални (съответно 27 и 29 души). Следва да се отбележи обаче, че: (•) в 623 библиотеки (сред които 7 общински, 315 читалищни, 258 училищни, 13 университетски, 16 отраслови научни и 14 специални) *имат само един човек с висше образование*; (•) 866 *нямат библиотекар с висше образование*. Сред тях са 18 от общинските, 762 от читалищните, 78 от училищните, 3 от университетските, 2 от отрасловите научни и 3 от специалните.

От общо 2783 библиотекари, работещи в отговорилите библиотеки, 1745 (63%) са с висше образование, но от тях 803 са със *степен специалист* (46% от библиотекарите висшисти и 29% от общия брой библиотека-

ри). Според отговорите на 1592 респонденти, в 1421 библиотеки няма нает библиотекар с бакалавърска степен, а в 1422 – с магистърска. Като цяло едва в около 23% от библиотеките с поне един висшист е нает бакалавър или магистър. По-ниски са стойностите за наличието на библиотекари с магистърска степен, особено сред общинските, читалищните и училищните библиотеки (табл. 20).

Таблица 20. Образование на библиотекарите според вида библиотека

Вид на библиотеката	Общ брой библиотекарите със средно образование	Общ брой библиотекарите с висше образование	
		Общо	От тях общ брой специалисти (вкл. полувисше)
Национална	15	142	21
Регионална (ПМС 153)	28	220	72
Регионална	13	169	81
Общинска	30	134	83
Читалищна	794	522	353
Училищна	47	268	144
Университетска	6	234	31
Отраслова научна	3	27	9
Специална	4	29	9
Общо	940	1745	803

Към *втората група* библиотеки спадат онези, в които библиотекарите са преобладаващо със *средно образование* (940 души или 34% от всички 2783 библиотекари). Важно е да се подчертае, че сред тях са 763 библиотеки, в които има зает *само 1 човек* и той е със *средно*

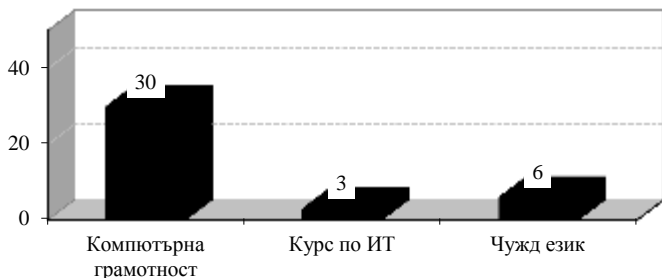
образование. Такива са например 23 (55%) от общинските, 741 (64%) от читалищните, 47 (13%) от училищните.

Като цяло в 863 (53%) от изследваните библиотеки има някакъв брой библиотекари със средно образование. Сред тях са 80% от регионалните (41 души), 67% читалищни (794 души), 60% общински (30 души), 18% (4 души) специални, 16% (3 души) отраслови научни, 14% (47 души) училищни и 11% (6 души) университетски. Общият брой на библиотекарите с *библиотечна квалификация* в изследваните библиотеки е 936 (34% от всички 2783 библиотекари). Висок е процентът на библиотеките, в които няма библиотекари с библиотечна квалификация (общо 80%). Сред тях са 89% от училищните библиотеки, 81% от общинските, 79% от читалищните, 74% от университетските и др. Това неминуемо се отразява върху качеството на дейността и предоставяните услуги.

Едва в 32% от библиотеките има библиотекари, завършили квалификационен курс със сертификат (фиг. 13). От отговорите на респондентите може да се направи заключението, че делът на библиотеките с *обучени по компютърна грамотност библиотекари* не е висок (в около 30% от всички библиотеки). Това особено се отнася до читалищните (28%) и училищните (30%). От общо 2783 библиотекари, 1144 (41%) са преминали курс по компютърна грамотност. Делът на онези библиотеки, в които има библиотекари, *обучени по ИТ* е много малък (3%, сред които НБКМ и някои регионални). Едва

110 души (4% от общо 2783) са преминали някакъв курс по информационни технологии.

Фигура 13. Дял на библиотеките с библиотекари, преминали квалификационен курс със сертификат (%)

Чуждоезиковата подготовка на персонала очевидно също е проблем за библиотеките – само в 6% от тях (сред които НБКМ, регионални и университетски) библиотекари са преминали обучение по чужд език. Общият брой на библиотекарите, преминали чуждоезиково обучение е 306 души (11% от всички 2783). Това оказва влияние върху способността за комуникация (традиционна и мрежова) на международно ниво, но също и при обработката на фондовете на чужд език.

В потвърждение на горните данни са и резултатите от оценката на експертите по райони. От всички анкетирани експерти (по един за всяка от 28-те области; отговорили 19) 32% оценяват *средното равнище на квалификация на библиотекарите* в собствения им район като „незадоволително“, а останалите 68% – като „добро“. По този показател нито един от експертите не е дал

оценка „много добро“. *Средното равнище на компютърната грамотност на библиотекарите* е получило още по-ниска оценка: 90% от експертите считат, че то е „незадоволително“, останалите 10% – че е „добро“ и нито един не е дал оценка „много добро“. Всички експерти са на мнение, че чуждоезиковата подготовка на библиотекарите в техния район е „незадоволителна“.

Една от причините за състоянието на квалификацията на библиотечния персонал може да се открие в регистрираното експертно мнение относно това, че липсва политика и програма за квалификация на кадрите (47%). Други 15% са посочили, че изобщо няма такива мероприятия. В някои регионални библиотеки (например в Сливен) са разработени собствени програми за квалификация, но в тези случаи като проблем се очертава преди всичко липсата на финансови средства.

В заключение може да се каже, че в библиотечната система през периода 1998–2005 се очертава *проблем с квалификацията на персонала*. Разбира се, той се отнася в значително по-малка степен до регионалните и университетските библиотеки, но засяга цялата библиотечна мрежа. Липсата на ИТ-подготовка или поне на компютърна грамотност сред мнозинството библиотекарите е сериозна *пречка пред въвеждането на компютризирани технологии* за организация на фондовете и за мрежови достъп до ресурсите на българските библиотеки. Това, съчетано с липсата и на библиотечна квали-

фикация, пречи на усилията за модернизиране на библиотечната система. Тук могат да се търсят и някои от причините за намаления интерес към предлаганите от системата услуги.

- *Резултати относно образованието и квалификацията на персонала в библиотеките от Изследване 2007*

Събраните данни сочат, че с библиотечно образование са общо 31% от работещите в изследваните библиотеки (713 души в 263 библиотеки, от които 237 са читалищни). Следва да се отбележи, че в 110 читалищни библиотеки няма зает с библиотечно образование, а в други 191 има по един човек. Освен това, в една регионална библиотека с работещи 60 души, само 37 са с библиотечно образование, а в друга с 47 души – 32-ма.

Обезпокоителен е фактът, че заетите в библиотеките със *средно образование* никак не са малко: общо 1224 души (53% от всички), предимно в читалищни. Като пример може да се посочи, че в 1071 (от които 1064 читалищни) библиотеки е зает само един човек (пълен щат), който обаче е със средно образование; в други 106 читалищни библиотеки е зает само един човек, но на половин щат и той също е със средно образование.

От горните данни може да се направи заключението, че регистрираният в предходните години проблем с квалификацията на кадрите, заети в библиотечната система не е преодолян. По-притеснителното е, че до 2007 г. не са предприети адекватни мерки. Всичко това се отра-

заява отрицателно върху качеството на предлаганите услуги, както и върху обработката на наличните фондове.

Едно възможно обяснение на проблемите с персонала в библиотеките може да се търси в липсата на ясни регламенти, свързани с длъжностните характеристики на работещите в системата. Друго възможно обяснение очевидно е свързано с недостиг на финансови средства вЪобще, в т. ч. и за квалификация на персонала. Следваща причина вероятно е ниското заплащане за положен труд в системата.

- *Резултати относно образованието и квалификацията на персонала в библиотеките от Изследване 2008*

На въпроса за общия брой на персонала, обслужващ дейността на библиотеката, не са дали отговор 14 респонденти, а в 24 няма нито един зает в дейността на библиотеката. В други 2071 (88%) библиотеки е зает само един човек и едва в 242 (10%) – повече от един.

От всички изследвани не разполагат с библиотекар или не са посочили да имат библиотекар 1378 (59%) респонденти. Едва в 973 (около 41%) библиотеки има назначен поне един библиотекар. Данните сочат, че 1008 библиотеки (близо 43% от анкетираните) се обслужват от секретар-библиотекар, а 323 (почти 14%) – от секретар на читалище. Нещо повече, в 43 (2%) библиотеки обслужването се извършва почасово от нает на граждански договор, а в други 47 (2%) библиотеки – от доброволец. Допълнителна обработка на резултатите

показа, че от 1087 (46%) библиотеки с един човек, в 982 (42%) от случаите това са секретар-библиотекари; в 25 от други 217 библиотеки, в които има повече от един зает, част от обслужването също се осъществява от секретар-библиотекар.

Ключов въпрос относно възможностите за подпомагане по Програмата е доколко библиотеките са действително работещи. От получените резултати става ясно, че:

- от общо 2351 библиотеки едва 973 са посочили, че имат щатен библиотекар, но 1378 нямат. Освен това 4 библиотеки, обслужвани от щатен библиотекар, всъщност не работят (няма данни за броя на часовете или е посочено 0 часа дневно), други 79 работят до 4 часа дневно, а 890 библиотеки – 5 или над 5 часа дневно;
- 3 библиотеки, обслужвани от секретар-библиотекар, не работят, а за други 5 не е посочено колко часа работят; 185 библиотеки, обслужвани от секретар-библиотекар, работят до 4 часа дневно, а 815 работят по 5 или над 5 часа дневно;
- 5 библиотеки, обслужвани от секретар на читалище, „работят“ 0 часа дневно или не е посочено колко всъщност часа работят, 75 библиотеки – до 4 часа дневно, а 243 – 5 или над 5 часа дневно;
- като цяло 41 библиотеки практически не работят (нямат зает в библиотеката или не са посочили брой работни часове), 372 работят до 4 часа дневно, а 1938 – 5 или над 5 часа дневно.

Какви изводи относно квалификацията на персонала могат да бъдат направени от данните, получени през 2008 г.?

Първо. Сред проучените 2351 преобладават библиотеки с незадоволителни квалификационни характеристики на зетия персонал.

– В 1213 (52%) библиотеки нито един от зетите няма библиотечна квалификация, а в други 861 (37%) само един човек има такава. Нещо повече, 115 (5%) респонденти не са дали отговор на въпроса, но може да се предположи, че в техните библиотеки също няма човек с библиотечна квалификация. Едва в 162 (7%) библиотеки са зети повече от един човек и те са с библиотечна квалификация.

– В 1024 (44%) от библиотеките нито един от зетите няма компютърна грамотност, 118 (5%) не са дали отговор (но също може да се предположи, че няма компютърно грамотни). В други 1043 (44%) има поне един с компютърна грамотност и едва в 166 (7%) – повече от един. Очертават се следните изводи:

- библиотечната дейност в немалко организации се извършва от секретар-библиотекари или секретари на читалища;
- в повечето случаи обслужващите библиотечната дейност са без библиотечна квалификация;
- в повечето случаи обслужващите библиотечната дейност са без компютърна грамотност.

Второ. Наличният в обществените библиотеки персонал в преобладаващата си част няма необходимими-

те знания и умения за обслужване на компютризиран информационен център или компютризирано работно място. Това с особена сила важи за доминиращите като брой читалищни библиотеки, в които е зает неквалифициран и в сферите на библиотечните технологии персонал. Заетите в тези библиотеки са без компютърна грамотност и не могат да поддържат онлайн комуникация.

Трето. От данните е видно, че квалификацията на персонала по ИКТ е недостатъчна. От друга страна, дори и тези, които все пак имат някаква ИКТ-подготовка, не използват активно новите технологии. Това, разбира се, може да се обясни с липсата на достатъчно компютризирани работни места в повечето (предимно малки) библиотеки, но вероятно има връзка и с известно нежелание за или трудности при тяхната употреба.

Четвърто. Наложително е организирането и провеждането на обучение за персонала на обществените библиотеки в две направления: (а) за придобиване на библиотечно-информационна грамотност и (б) за придобиване на грамотност относно прилагането на компютърните технологии.

Обобщение на резултатите за образованието и квалификацията на персонала в изследваните библиотеки за периода 2004–2008

За настоящия анализ показателни са средните стойности в табл. 21, защото трите изследвания са обхванали различен брой библиотеки и, съответно, различен брой персонал, зает в тях. Както се вижда, средно в една библиотека са заети до двама души, валидно за всички извадки. Макар по-големите библиотеки (като НБКМ, регионалните, университетските) да правят изключение, читалищните и училищните намаляват както общия броя на заетите във всички български библиотеки, така и персонала средно в една библиотека.

Особено важно е да се идентифицират библиотеките, посочили нулев брой зает персонал. Колко и какви са те? *През 2005 г.* това са общо 76 библиотеки, сред които 36 читалищни, 33 училищни, 1 самоидентифицирала се като университетска (!), 1 самоидентифицирала се като отраслова (!) и 2 самоидентифицирали се като специални (!); *през 2007 г.* – само 5 читалищни; *през 2008 г.* – 24 читалищни библиотеки. Тези данни очертават като най-критични читалищните библиотеки, макар да заслужава внимание и групата на училищните библиотеки. Но училищните библиотеки са изследвани само през 2005 г., като други проучвания на тези библиотеки не са правени до този момент.

Таблица 21. Общ брой персонал в изследваните библиотеки

Вид библиотека	Общо персонал	Минимум	Максимум	Средно на една библиотека
2005 г.				
Национална	277,00	277,00	277,00	277,00
Регионална	645,00	1,00	139,00	35,83
Общинска	196,00	1,00	24,00	4,78
Читалищна	1387,00	,00	23,00	1,20
Училищна	320,00	,00	2,00	,92
Университетска	252,00	,00	107,00	7,20
Отраслова научна	38,00	,00	15,00	1,81
Специална	33,00	,00	5,00	1,44
Общо	3148,00	,00	277,00	1,92
2007 г.				
Регионална	571,50	16,00	60,00	27,21
Читалищна	1693,75	,00	11,00	1,05
Градска	23,00	1,00	10,00	5,75
Общинска библиотека	8,00	8,00	8,00	8,00
Общо	2296,25	,00	60,00	1,41
2008 г.				
Регионална	1009,50	18,0	142,00	37,39
Читалищна	2560,80	,0	24,00	1,12
Градска	65,00	1,0	12,00	5,00
Общинска	59,00	1,0	21,00	4,21
Общо	3694,30	,0	142,00	1,58

С читалищните и училищните библиотеки е свързан още един проблем: наличието на зает персонал, но на *половин щат или почасово* (до 4 часа дневно или няколко часа седмично). Установеният брой на тези

библиотеки през 2005 г. е 235, през 2007 г. – 246, а през 2008 г. – 165. Както се вижда, броят на хората, заети на половин работен ден или почасово намалява през годините, но следва да се направят важни уточнения. Първо, през 2007 и 2008 година не са изследвани други библиотеки, освен обществени, т. е. не е обхвата критичната група „училищни библиотеки“. Второ, през 2008-ма неотговорилите на въпроса за общия брой на персонала са 16 библиотеки. Трето, от трите изследвания се откроява разминаване между данните за общия брой персонал и тези за заетите на щат. Особено голямо е разминаването през 2008 г. – персоналят общо е 3694, а този на щатна длъжност – 2351. Причините за разминаването са основно две: (а) неточно попълнени данни; (б) съвместяване на щатове най-вече в читалищните библиотеки, където един човек е и секретар на читалище, и библиотекар, и всичко останало. Друга причина обаче може да бъде неразбран въпрос.

Видимо по-голям е делът на библиотеките с един човек, работещ в тях. Преобладаващо това са читалищни библиотеки, а за първото изследване – и училищни. Както се вижда от данните в табл. 22 и фиг. 14, Изследване 2005 констатира, че над 82% от проучените библиотеки са с 1 човек, а този дял за последното изследване (което най-вероятно е обхванало почти всички работещи обществени библиотеки у нас) е смущаващо голям – 88%.

Фигура 14. Дял на библиотеките с един човек от
общо изследваните библиотеки (%)

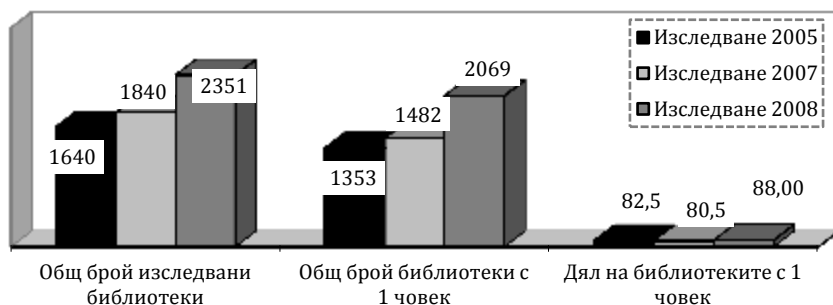

Таблица 22. Библиотеки с до един зает на щат
(брой отговорили библиотеки)

Вид библиотека	Брой заети (според щата)			
	0	0,25	0,50	1
Изследване 2005 (общо 1649 библиотеки)				
Национална	0	-	0	0
Регионална	0	-	0	1
Общинска	0	-	3	19
Читалищна	36	-	196	784
Училищна	33	-	13	297
Университетска	1	-	0	11
Отраслова научна	1	-	1	14
Специална	2	-	1	13
Общо	73	-	214	1139
Изследване 2007 (общо 1840 библиотеки)				
Регионална	0	0	0	0
Читалищна	5	1	238	1243
Градска	0	0	0	1
Общинска	0	0	0	0
Общо	5	1	238	1244
Изследване 2008 (общо 2351 библиотеки)				
Регионална	0	0	0	0
Читалищна	24	1	129	1933
Градска	0	0	0	2
Общинска	0	0	0	4
Общо	24	1	129	1939

От горните данни (фиг. 14, табл. 22) е видно, че *малък брой библиотеки* (в това число НБКМ и регионалните), които са с по-голям библиотечен фонд и са в по-големите населени места (предимно областни центрове), имат повече персонал. В същото време библиотеки, които имат немалък фонд, и част от които са в големи населени места, нямат достатъчно персонал. С други думи, библиотеките преобладаващо се обслужват от един човек, като не винаги той е на пълен щат или поддържа библиотеката всекидневно. (В библиотеките има и хора, които я поддържат на доброволни начала или на граждански договор. Освен това, преобладаващо (над 95%) от заетите са жени.) Като цяло се налага заключението, че повечето библиотеки са достъпни за посетители от време на време, като няма гаранция за качеството на обслужване и спазването на някакви стандарти при обработка на библиотечните материали.

Всъщност, към подобна констатация водят и другите факти, свързани с *нивото и вида на квалификацията на персонала*, работещ в библиотеките. Освен това, трите изследвания констатираха важен проблем – неточни и непълни данни. Разбира се, причините за непълнените коректно анкетните карти могат да са различни. По-същественото е, че към момента няма официална и точна информация по този въпрос, която да послужи за коректив. Настоящото изложение съдържа анализ на данните, които все пак бяха събрани в периода 2005–2008 с уточнението, че те очертават единствено критичните точки относно квалификацията на персо-

нала в българските библиотеки, но не и конкретните измерения на проблема.

Както се вижда от табл. 23, специалистите с библиотечна квалификация спрямо общия персонал, независимо от извадката за първите две изследвания, са под 1/3: през 2005 г. – 30%, през 2007 г. – 31%. Изключение прави Изследване 2008, в резултат на което се констатира, че делът на служителите с библиотечна квалификация е 57% от общия персонал. Анализът на отговорите в анкетните карти обаче подсказва известни разлики с предишните изследвания най-вече за по-големите библиотеки.

Таблица 23. Квалификация на библиотечния персонал

	Общ брой персонал (отговорили библиотеки)	Дял (%) от общия брой персонал
Изследване 2005		
Общ брой служители	3148	100
Брой служители с библиотечна квалификация	936	30
Брой служители, преминали курс по компютърна грамотност	1144	36
Брой служители, преминали курс по ИТ	110	3
Брой служители, преминали курс по чуждоезикова подготовка	306	10
Брой служители с висше образование	1745	55
Брой служители със средно образование	940	30
Изследване 2007		
Общ брой служители	2297	100
Брой служители с библиотечна квалификация	713	31
Брой служители с висше образование	277	12
Брой служители със средно образование	1224	53
Изследване 2008		
Общ брой служители	3695	100
Брой служители с библиотечна квалификация	2096	57
Брой служители с компютърна грамотност	2230	60

Какво прави впечатление в горната табл. 23? Както е видно, делът на хората със средно образование при Изследване 2007 е значително по-голям от предходното. Това се дължи на факта, че от всички проучени тогава 1840 библиотеки само 18 са регионални, а останалите са читалищни. Ето защо 53% са със средно образование.

Следващ въпрос, съществено важен за качеството на функциониране на библиотеките и възможността те да се интегрират успешно към новите ИКТ-условия, е свързан с компютърната грамотност на персонала. Данни за това са събирани по време на Изследване 2005 и Изследване 2008. При първото изследване се установява, че делът на служителите с компютърна грамотност е 36%, а при второто – 60%, т. е. откроява се почти двойна разлика. Изследване 2008, от своя страна, констатира и голям дял на служителите с библиотечна квалификация. Тук обаче следва да се има предвид, че през 2008-ма са обхванати всички 27 регионални библиотеки, които се отличават с по-голям общ брой и с по-добра квалификация на персонала. В подкрепа на тази констатация е и фактът, че като цяло от общо 2351 библиотеки, проучени през 2008 г., 1024 нямат нито един човек с компютърна грамотност, а други 118 не са дали отговор на въпроса (т. е. почти половината от изследваните библиотеки са заявили, че нямат компютърно грамотен човек).

Таблица 24. Данни за някои регионални библиотеки от изследванията през 2007 и 2008 година

Регионална библиотека в:	Въпрос относно:	Отговор за Изследване 2007	Отговор за Изследване 2008
Бургас	Общ брой на персонала	41	54
	Брой на служителите с библиотечна квалификация	32	31
	Брой служители с компютърна грамотност	-	41
Габрово	Общ брой на персонала	27	27
	Брой на служителите с библиотечна квалификация	16	21
	Брой служители с компютърна грамотност	-	1
Монтана	Общ брой на персонала	17	18
	Брой на служителите с библиотечна квалификация	13	18
	Брой служители с компютърна грамотност	-	19 (!)
Кюстендил	Общ брой на персонала	19	26
	Брой на служителите с библиотечна квалификация	8	18
	Брой служители с компютърна грамотност	-	23
Плевен	Общ брой на персонала	31	38
	Брой на служителите с библиотечна квалификация	23	26
	Брой служители с компютърна грамотност	-	27
Русе	Общ брой на персонала	36	40
	Брой на служителите с библиотечна квалификация	26	35
	Брой служители с компютърна грамотност	-	40
Враца	Общ брой на персонала	19	23
	Брой на служителите с библиотечна квалификация	14	1
	Брой служители с компютърна грамотност	-	
Търговище	Общ брой на персонала	28	25
	Брой на служителите с библиотечна квалификация	17	22
	Брой служители с компютърна грамотност	-	25

Съпоставката на отговорите в анкетните карти на едни и същи регионални библиотеки за двете изследвания (2007 и 2008) сочат *разлики*, някои от които са *учудващи*. Особени случаи са например:

- РБ в Бургас, където за около година общият брой на персонала е нараснал с 13 души, а на тези от тях с библиотечна квалификация е намалял;
- РБ в Габрово, където общият брой на персонала не е променен, но разликата в броя на специалистите с библиотечна квалификация е увеличен на 21;
- РБ в Търговище е с намален общ брой на персонала, но пък за сметка на това значително са се увеличили специалистите с библиотечна квалификация. (Такива разлики в данните могат да се получат например при подмяна на целия персонал.);
- РБ във Враца отчита увеличение на персонала (от 19 на 23 души) и в същото време странно намаляване на специалистите с библиотечна квалификация (от 14 на 1), което вероятно е грешка при попълването на картата от 2008-ма;
- най-странни са данните за РБ в Монтана, където общият брой на персонала е 18 души, всички са с библиотечна квалификация, но 19 (от общо 18 специалисти) са с компютърна грамотност! (Това също вероятно е техническа грешка при попълване на картата.)

Примерите, изброени по-горе, са в подкрепа на твърдението, че посочените от респондентите данни в анкетните карти относно персонала не са надеждни. Вярно е, че някои от случаите могат да се обяснят нап-

пример с предприето мащабно обновяване на персонала (например в РБ Враца, РБ Търговище), с текучество (например в РБ Бургас) или с това, че в регионалните библиотеки са работили хора, които са завършили библиотечно образование след Изследване 2007 (например РБ Габрово). Освен това, твърде вероятно е респондентите от РБ да са надценили знанията по ИКТ на персонала си за Изследване 2008 (предвид целите на проучването – подбор на библиотеки, които да бъдат оборудвани с компютърна техника и интернет връзка).

И все пак, данните (с цялата им условност), са достатъчно показателни за *ниските дялове на заетите с библиотечна квалификация и/или с компютърна грамотност*. Те подсказват обаче и вероятни трудности с текуществото на кадри. И двата проблема са свързани с въпросите относно ефективността на библиотечните дейности и възможностите за въвеждане на иновации.

Горните резултати могат да се съпоставят с данните за *обслужените потребители на библиотечни услуги* през изследваните периоди (табл. 25). От тях е видно, че въпреки увеличаване броя на по-големите библиотеки в извадката при Изследване 2008 спрямо предходното Изследване 2007, броят на посещенията в библиотеките е намалял и то за сметка на читалищните, общинските и градските библиотеки – средно на библиотека през 2006 г. те са 3341 посещения, а през 2008 г. – 2760 посещения.

Таблица 25. Среден брой персонал и посещения според вида библиотека

Вид библиотека	Общ брой персонал (средно)			Общ брой посещения в библиотеката (средно)				
	2005	2006	2008	1998	2001	2005	2006	2007
Национална	277,0	-	-	183574	139697	118621	-	-
Регионална	35,8	27,2	37,4	89259	149023	72765	52282	59196
Общинска	4,8	8,0	4,2	23088	18157	18126	26729	13551
Градска	-	5,8	5,0	-	-	-	124280	14500
Читалищна	1,2	1,0	1,1	3949	3324	3497	2669	1964
Училищна	0,9	-	-	4049	3989	3341	-	-
Университетска	7,2	-	-	62626	42056	37017	-	-
Отраслова научна	1,8	-	-	4157	3643	2040	-	-
Специална	1,4	-	-	3193	2735	4615	-	-
Общо	1,9	1,4	1,6	7036	6937	5721	3341	2760

Таблица 26. Средно обслужени посещения според вида библиотека

Вид библиотека	Брой обслужени посещения от един служител (средно)		
	2005	2006	2007
Регионална	2030,85	1921,41	1583,20
Общинска	3791,95	3341,12	3218,68
Градска	-	2161,39	2900,05
Читалищна	2914,09	2541,62	1753,74
Училищна	3632,09	-	-
Университетска	5141,32	-	-
Отраслова научна	1127,01	-	-
Специална	3205,07	-	-
Общо	2979,51	2369,23	1746,70

Всъщност, ако съотнесем броя на персонала към броя на посещенията, може да изведем приблизително какво е натоварването на персонала в съответните библиотеки при обслужване на посетителите в тях. Както се вижда от табл. 26, очерталата се тенденция и през трите периода е към по-голяма натовареност на персонала в общинските, градските и читалищните библиотеки. С особена сила това важи за общинските. Данни за университетските и училищните библиотеки в следващите изследвания не са събирани. Те са включени в табл. 26 само за сравнение.

Ако ограничим анализа единствено до обществените библиотеки, се откроява следната *зависимост*: колкото е по-голямо населеното място според броя на населението, толкова по-натоварена е обществената библиотека. Противно на очакванията обаче (произтичащи от държавната политика спрямо регионалните библиотеки – по-голямо финансиране, по-благоустроени сгради, по-голям брой персонал), специалистите в по-малките обществени библиотеки са по-натоварени с обслужване на посетители – всички те са със стойности около и над средното, за разлика от регионалните – под средното за съответната година. И все пак, именно в по-натоварените библиотеки се отчитат сравнително слаби резултати относно броя и квалификацията на персонала. Ето защо може да се направи заключението, че голяма част от библиотеките, които всъщност поемат повече посещения, са с недостатъчно персонал и очевидно затруднени в удовлетворяването на потребителските нужди. Нещо повече,

в тези библиотеки вероятно съществува и проблем с качеството на обслужване.

Към това заключение следва да се добави и констатираното по време на Изследване 2005, че преобладаващо библиотеките нямат специализиран *отдел по автоматизация*, както и специалисти по ИКТ: едва 28 библиотеки от 1640-те проучени са посочили, че имат специалисти по автоматизация (в НБКМ, 12 регионални, 8 читалищни, 3 общински, 4 университетски; по-малко от 2% от всички); на такава позиция тогава са установени общо 44 души – в 21 от библиотеките по 1 специалист, в 7 – повече от 1 (НБКМ, 3 регионални, 1 университетска и 2 читалищни). Следващите изследвания не са събирали данни по този въпрос. И все пак, до колкото по проблема няма други източници на данни, които да отчитат промяна, може да се предположи, че до момента преобладаващо в библиотеките *дейности по автоматизация или не се извършват, или са задача на някои от редовите библиотекари*. Това обаче, съпоставено с констатираното средно ниво на компютърна грамотност или ИТ-квалификация сред персонала подсказва, че количеството и качеството на инициативите в сферата на автоматизацията са незадоволителни.

Следващият сериозен за системата въпрос е свързан с *възрастта на хората*, заемащи някакви позиции в библиотеките, идентифициран по време на Изследване 2005. Тогава е установено, че наетите в дейностите по автоматизация са до 40-годишна възраст, което може да се обясни със спецификата на дейностите и необходимими-

те за тях знания и умения. Възрастта на *библиотекарите* обаче е преобладаващо над 40 г.: в 285 библиотеки (17% от всички изследвани) са работили библиотекари на възраст между 41–45 г.; в 900 (55%) – над 46 г., но от тях в 546 (33%) библиотеки – над 50-годишна възраст. С други думи, преобладаващо библиотекарите са над 46–50 г. Същото се отнася и до административния персонал.

* * *

В обобщение, *пред какви основни проблеми, свързани с персонала, са изправени библиотеките у нас?* На първо място следва да се посочи това, че и трите изследвания регистрират значително несъответствие между наетите спрямо количеството и качеството на дейностите в различните библиотеки. На второ място е квалификацията на персонала и по-точно регистрираните сравнително ниски стойности за хората с библиотечна и/или друга допълнителната квалификация, както и високите стойности за хората със средно образование. На трето място следва да се посочи високата средна възраст на заетите в библиотеките.

ФИНАНСОВИ РЕСУРСИ И РАЗХОДИ НА ИЗСЛЕДВАНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

- *Резултати относно финансирането и разходите от Изследване 2005*

Изследване 2005 се опита да регистрира данни за размера на финансирането на библиотеките, както и разходите по поддържане на библиотечно-информационните дейности, доколкото това е значим фактор за качеството на услугите и въвеждането на съвременни ИКТ. Оказа се обаче, че много респонденти не могат да отговорят на зададените им въпроси. Като основна причина се очерта отбелязаното в анкетните карти, че *повечето библиотеки нямат собствено финансиране и/или собствен бюджет*. Освен това, библиотеките се финансират от различни източници, като нерядко това не са структурите, към които са на административно подчинение. Като изключение могат да бъдат посочени НБКМ и регионалните библиотеки. Особено интересен в това отношение е случаят с някои читалищни библиотеки, за които се оказва, че се управляват от читалищното настоятелство, част от разходите (например за комплектуване) се заделят от средствата на читалището при съгласие на настоятелството когато има средства, а заплащането на персонала в много от тези библиотеки е от общината. В същото време читалището се субсидира от Министерството на културата, като в повечето случаи това е именно заради наличие на библиотека.

Следва да се отбележи, че делът на неотговорилите за Изследване 2005 е голям и данните не са представителни, но все пак очертават сериозни финансови проблеми в библиотечната система на страната ни.

(а) Финансиране на библиотеките през периода 2003–2005

Според получените отговори от респондентите процентът на библиотеките, които са без каквото и да е финансиране за извършваните от тях дейности е значителен. Макар през периода да се забелязва намаляване на техния брой, все пак през 2005 г. в такова състояние са били 146 библиотеки. Освен това, преобладават библиотеки с общо годишно финансиране (включително за заплащане труда на персонала) до 5000 лв., като от тях не са малко онези, с отпуснати до 2500 лв. Най-малката регистрирана сума за 2003–2005 година е 0 лв., а максималната стойност е регистрирана в НБКМ. Средно на библиотека общото финансиране е следното: за 2003 г. – 28 739 лв., за 2004 г. – 72 244 лв., до 31.10.2005 г. – 11 373 лв. Тези стойности обаче не съответстват на реалната финансова ситуация в библиотечната система като цяло, тъй като има библиотеки с финансиране в пъти по-голямо (например в някои частни университети, НБКМ и др.).

Естествено, това се отразява на средствата, заделени за различните потребности на една библиотека: месечно възнаграждение на персонала, поддръжка на материалната база, поддръжка на библиотечните фондове, оборудване с нова техника и пр. (табл. 27). Напри-

мер, отчитайки цените на годишните абонаменти за ежедневници или други периодични издания, както и цените на книгите, не може да се очаква обновяване на фондовете с годишно отпуснати суми за комплектуване в размер 50–100 лв.

Таблица 27. Размер на годишното финансиране за комплектуване (в лева)

Година	Финансиране	Брой библиотеки	Дял (%) библиотеки
2003	Без финансиране за комплектуване	372	22,7
	до 500	315	19,2
	над 500	234	14,3
	Общо	921	56,2
	Без отговор	719	43,8
	Общо	1640	100,0
2004	Без финансиране за комплектуване	358	21,8
	до 500	319	19,5
	над 500	270	16,5
	Общо	947	57,7
	Без отговор	693	42,3
	Общо	1640	100,0
2005 (до 31.10.2005)	Без финансиране за комплектуване	374	22,8
	до 500	300	18,3
	над 500	219	13,4
	Общо	893	54,5
	Без отговор	747	45,5
	Общо	1640	100,0

Делът на библиотеките *без финансиране за комплектуване* е висок. Това е и една от основните причини библиотечните фондове в системата да са под 200 хил. бр. (следени от националната статистика), а в немалко случаи и остарели като информационно съдържание. Тези библиотеки преобладаващо са *читалищни и училищни*. Те представляват и основната част от библиотеките с годишно финансиране за комплектуване до 500 лв. Нещо повече – увеличават се училищните библиотеки без финансиране. В същото време има читалищни и училищни библиотеки с финансиране за комплектуване над 500 лв. Към тях могат да се добавят и някои университетски, регионални и общински библиотеки. Ако се вземе предвид общото годишно финансиране, е очевидно, че в повечето библиотеки (особено читалищни и училищни) *средствата за обновяване на фондовете са под абсолютния минимум*.

(б) Източници за финансиране на библиотеките

Според отговорите на 174 от респондентите като единствен източник на финансиране се очертава държавният бюджет (табл. 28). Други 123 посочват като такъв общината на населеното им място. И все пак, източниците на финансиране в преобладаващите случаи са *повече от един* – това е в сила за 1027 библиотеки (62% от всички). Сред тези източници са включени и доход от рента и/или наеми, членски внос и такси, а в много редки случаи – училищно настоятелства и спонсорство. Само една библиотека е посочила като източ-

ник „платени услуги“. Голям е и броят на заявителите, че „библиотеката няма собствен бюджет“.

Интерес представлява анализът на позицията „дарения“ поради често споделяното мнение, че библиотеките биха могли да разчитат в значителна степен на подобен източник за финансиране. Посочилите, че разчитат единствено на дарение и нямат други източници на финансиране са 36 (2,2%), но в същото време делът на получените някакво дарение не е малък – общо 41,5%. Въпреки това, съпоставката с данните за финансовото състояние показва, че *източници като дарения или спонсорството не могат да бъдат основни.*

Таблица 28. Източници за финансиране на дейността на библиотеките

Източник	Брой библиотеки
Без източници	22
Държавен бюджет	174
Община	123
Читалище	96
Научна организация	7
Училище	65
Университет	9
Участие в проект(и)	2
Дарения	36
Друго	11
Повече от един	1027
Общо отговорили	1572
Без отговор	68

Може да се направи заключението, че действащата схема за финансиране през периода 1990–2005, продължаваща и към момента, не отговаря на спецификата на библиотечната дейност, а това налага спешна намеса за предефиниране на политиката по този проблем.

(в) Разходи на изследваните библиотеки

На въпроса за общите разходи на библиотеката през последните три години доста респонденти не са дали отговор – около 40%. Това обаче може да се обясни с множеството саморъчно изписани бележки в анкетните карти, че съответните библиотеки *нямат собствен бюджет* или че отговарящият на въпроса *не разполага с нужната информация*.

Преобладават библиотеките без разходи или с такива до 1000 лв. Едва 14–15% са библиотеките (между 232–252 бр.), които са посочили повече от 1000 лв. разходи през периода 2003–2005. Всъщност годишните стойности на разходите за всички изследвани библиотеки са в доста широк диапазон. От това следва, че *съществува голяма разлика в наличните финансови средства и тяхното изразходване* – някои библиотеки разполагат с повече финансови средства, а други – с никакви.

В библиотечната система *преобладават библиотеки без или с минимални разходи* за закупуване на книги и абонамент за периодика, с което се нарушава основното предназначение на библиотеките – поддръжка и осигуряване на достъп до библиотечни фондове като информационни ресурси.

Разходите за оборудване и за достъп до интернет също са скромни. Например през 2003 г. средният годишен разход за достъп до световната мрежа на всички библиотеки е 50 лв., през 2004 г. – 52 лв., а до 31.10.2005 г. – едва 16 лв. Подобна е ситуацията с разходите за СОТ и пожароизвестяване. Освен това, не са големи и средните годишни разходи за фиксиран телефон (за изследвания период – между 100–250 лв.). От това обаче не следва, че делът на разходите за телефон са за пренебрегване. От отговорите на респондентите стана ясно, че голям брой библиотеки просто *нямат телефон*, а оттук и по-ниската средна годишна стойност. В някои карти е посочен телефон за връзка, но той е или домашният на библиотекаря, или е в кабинета на директора на училището, в някой отдел на организацията, към която се числи библиотеката, а често пъти – в кметството на селището.

(г) Средно месечно възнаграждение в изследваните библиотеки

Запитани за наличие на гарантирани средства за възнаграждение на персонала, отговор са дали приблизително 80–90% от всички респонденти. Посочените от тях данни дават основание да се твърди, че делът на библиотеките, получаващи средствата за възнаграждение на труда чрез годишно финансиране е висок, но размерът на сумите за периода 2003–2005 е много нисък.

Според отговорите на общо 73 респонденти, преобладават библиотеки, в които има *административен персонал* с възнаграждение до 300 лв. От 1 общинска и 8

читалищни библиотеки обаче отговорите сочат до 100 лв., което може да се дължи на съвместяването на дейности. (Както беше коментирано по-горе, в читалищата нерядко има само един нает, изпълняващ всички функции и той понякога се идентифицира като административен персонал.) Отново читалищни библиотеки (19 бр.) са с възнаграждение за административния персонал между 151–200 лв. Сред библиотеките, в които този персонал получава над 300 лв. са НБКМ, 7 регионални, 4 общински, 3 университетски, 2 читалищни, по 1 съответно отраслова и специална. В останалите заплащането е между 201–300 лв. *Административният персонал получава средно 250 лв.*, като най-ниската регистрирана сума е 45 лв. (половин щат, читалищна).

Библиотекарите преобладаващо получават до 200 лв. (в общо 855 библиотеки). В едва 129 от анкетните карти е отбелязано, че те получават над 250 лв. *Средното възнаграждение на библиотекар е 188 лв.*, като най-ниското регистрирано заплащане е 30 лв. (1 читалищна, 1 училищна), а най-високо – 600 лв. (1 читалищна, малък град, София-област).

Както сочат отговорите на респондентите, *специалистите по автоматизация* получават сравнително по-високо заплащане спрямо останалите в системата. Средното възнаграждение за такъв специалист е 265 лв. Най-ниското регистрирано заплащане е 218 лв. (1 регионална по ПМС 153), а най-високото – 353 лв. (1 университетска).

Анализът на резултатите относно заплащането на труда в изследваните библиотеки показва, че то е

ниско към периода на изследване и продължава да бъде такова спрямо средната заплата в страната. Това се отнася както за административния персонал, така и за библиотекарите. Ниското заплащане превръща мястото в непривлекателно, демотивира добре подготвените и образовани специалисти да желаят да работят в библиотека. Освен това се забелязва голяма *разлика в размера на възнаграждението в еднотипни библиотеки*, от което следва, че за положен един и същи труд се получават различни суми. Нещо повече, споменатата зависимост е валидна за библиотеки от един и същи вид (например регионални или училищни) и администрирани от едно и също ведомство или орган. Това вероятно се дължи на липсата на нормативна уредба, която да определи недвусмислено длъжностите характеристики на различните специалисти в системата и съответно адекватно заплащане за изпълнението на дейностите.

Горните данни, сравнени с получените резултати за влошеното състояние на материалната база и липсата на съвременен инструментариум за работа, очертават поредното препятствие пред модернизирването на библиотечната система.

- *Резултати относно финансирането и разходите от Изследване 2007*

През 2006 г. особена промяна относно финансовото състояние на обществените библиотеки не е регистрирана. Като се вземат предвид регистрираните от Изследване 2007 условия на труд, квалификацията на

персонала, както и липсата на адекватна държавна политика в сектора, не са изненада получените резултати относно участието в проекти на изследваните библиотеки. В същото време буди възхищение фактът, че дори и при тези условия, изследваните библиотеки продължават да полагат усилия в посока модернизиране на сектора и подобряване на състоянието, включително чрез опити за участие в проекти.

- *Резултати относно финансирането и разходите от Изследване 2008*

Изследване 2008 събра данни за финансовото състояние и разходите на обществените библиотеки за периода 2005–2007, което е от значение за обобщаване на резултатите с предходните изследвания.

През 2008 г., от общо проучени 2351 библиотеки 14 са отбелязали, че изобщо нямат финансиране, а още 4-ри не са дали отговор. Всички те са читалищни библиотеки. Останалите 2333 библиотеки, от които 27 регионални, са посочили като основен източник на средства: „държавен бюджет“, „държавна субсидия“, „общински бюджет“, „общинска субсидия“ или комбинация от избраното. Рядко читалищните библиотеки посочват „бюджет на читалището“, „членски внос“, „наем“ или „участие в проекти“. В повечето анкетни карти, съдържащи отговори за получаване на средства от общините, е отбелязано, че те са най-вече за неотложни ремонти.

През 2005 г. разходите на изследваните обществени библиотеки са най-вече за заплащане труда на

персонала (64% от всички разходи). Около 9% са капиталовите разходи и едва 10% са за набавяне на нови библиотечни материали. Подобно е разпределението на разходите и за следващите две години (табл. 29).

Таблица 29. Размер и вид на разходите на обществените библиотеки за периода 2005–2007 (в лева)

Вид разход	Общо	Средно
През 2005 г.		
Общо разходи	17936870,54	9445,43
Разходи за персонала	11505772,90	5900,40
Капиталови разходи	1553589,89	1252,90
Разходи за набавяне	1792020,02	1018,77
През 2006 г.		
Общо разходи	21676764,93	11104,90
Разходи за персонала	13074645,06	6479,01
Капиталови разходи	1643556,84	1287,04
Разходи за набавяне	2177953,98	1199,98
През 2007 г.		
Общо разходи	26602341,17	12795,74
Разходи за персонала	15222346,77	7109,92
Капиталови разходи	3175589,02	2230,05
Разходи за набавяне	3136021,74	1592,70
Месечни разходи за охрана и сигурност	11653,13	5,00
Месечни разходи за интернет достъп	20482,60	8,87
Месечни разходи за телефон	63933,88	27,49

Ниските стойности за набавяне на нови библиотечни материали представляват съществен проблем пред библиотеките и по-специално възможността да се поддържат адекватни на информационните потребности фондове в тях. Особено тревожен обаче е резултатът относно разходите за достъп до интернет. Те очертават съществен проблем в обществените библиотеки: липса на връзка към Мрежата, а когато я има – непредприети мерки по сигурността. Тази констатация, съчетана с ог-

раничения брой на квалифицираните специалисти, извежда основен недостатък на системата: неразвити ИКТ-практики, както и изключеност от ИО.

* * *

Както се вижда от резултатите от трите изследвания, финансовата осигуреност на библиотеките е проблем за системата. Макар получаваните средства да нарастват през годините, те не са достатъчни за ефективно поддържане както на материалната база, така и на библиотечните фондове. Очевидно е, че при определянето на годишното финансиране не са отчитани прецизно инфлационните процеси, а така също и нарастването на минималната работна заплата у нас. Освен това, не са планирани разходи за ИКТ-развитие на библиотеките, а този процес е оставен на ниво „самоинициатива“.

В крайна сметка през целия изследван период се запазва тенденцията библиотеките да извършват само неотложни разходи. Като се добавят регистрираните проблеми с броя и квалификацията на заетия персонал и перманентната финансова криза в системата, се очертава неблагоприятен извод. Всъщност масата библиотеки (най-вече читалищните) на практика са престанали да изпълняват основното си предназначение – средеще за достъп до информация и информационни услуги.

МАТЕРИАЛНА БАЗА НА ИЗСЛЕДВАНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

- *Резултати относно материалната база на библиотеките от Изследване 2005*

От общо изследвани 1640 библиотеки само 35% (573 бр.) са отбелязали, че разполагат със собствен сграден фонд, което е напълно обяснимо от данните за вида и статута им (повечето са в структурата на някаква друга организация – читалище, училище, университет или колеж, научен институт и др.).

Според отговорите на респондентите 97% нямат филиал. Само 48 от библиотеките имат филиал (от които 36 имат само един, 3 – 2 филиала, по 2 имат съответно по 3, 4 и по 5 филиала, 1 библиотека има 6 филиала и още 1 – 24 филиала).

Таблица 30. Сграден фонд на изследваните библиотеки (кв.м)

	Брой отговорили библиотеки	Минимална стойност	Максимална стойност	Общо	Средна стойност
Приблизителна площ на заетите от библиотеката помещения	1 433	0	10 000	240 922	168
Приблизителна площ на читателските зони в библиотеката	1 106	0	15 000	116 089	105

Към това следва да се добави, че съпоставката с данните за наличните финансови ресурси и заделяните средства за поддръжка на материалната база сочи *лошо състояние на сградния фонд*. В доста анкетни карти е споделено, че „стените са влажни и мухлясали; няма отопление“, „през цялото време сме в зимни условия; фондът се унищожава“.

Таблица 31. Средни стойности на заеманите от различните видове библиотеки площи (кв.м)

Вид библиотека	Средна приблизителна площ на заетите помещения (общо)	Средна приблизителна площ на читателските зони в библиотеката
Национална	без отговор	15 000
Регионална (ПМС 153)	4083	1182
Регионална	1650	792
Общинска	500	237
Читалищна	121	66
Училищна	64	32
Университетска	828	714
Отраслова научна	202	99
Специална	152	60
Общо	168	105

Разбира се, има и библиотеки, които са получили по няколко хиляди лева от Министерството на културата за основен или частичен ремонт на сградния фонд. Но като цяло положението е тревожно, особено с липсата на достатъчно подходящо място за посетители и читатели в по-малките, но повече като брой библиотеки (табл. 30, 31).

- *Резултати относно материалната база на библиотеките от Изследване 2007*

Съпоставката с данните, получени от предходното изследване сочи, че положителна промяна в състоянието на сградния фонд на библиотеките няма. Количествените характеристики на материалната база на читалищните библиотеки отново са с ниски стойности³⁹. Например в област Бургас една от тях е с обща площ 6 кв.м, а друга – с „читалня“, разположена на 2 кв.м. Очевидно в такива случаи е подходящо да се постави под въпрос целесъобразността на съответната т. нар. „библиотека“. В същото време често това е единственото място за достъп до някаква литература и библиотечно-информационна услуга в малките села и махали в страната.

- *Резултати относно материалната база на библиотеките от Изследване 2008*

Сред анкетиранияте 2351 библиотеки преобладават такива, които са разположени в една сграда. Едва 62 (около 3%) са посочили, че имат помещения в повече от една сгради, но библиотеките използват предимно две или три помещения (табл. 32) И все пак, макар за 16 библиотеки да не са подадени данни, сред останалите 2335 преобладават такива с неголяма заета обща площ: 38% библиотеки са разположени в помещения до 50 кв.м, 41% – от 51 до 100 кв.м, 20% – над 100 кв.м (табл. 33).

³⁹ Максималните стойности са регистрирани в регионалните библиотеки.

Таблица 32. Брой използвани помещения от анкетирани библиотеки

Брой използвани помещения	Брой библиотеки	Дял (%) библиотеки
Едно	558	23,7
Две	784	33,3
Три	600	25,5
Четири и повече	397	16,9
Нито едно/ няма данни	12	0,5
Общо	2351	100,0

Таблица 33. Библиотечна площ, предназначена за посетители

Площ (кв.м)	Брой библиотеки	Дял (%) библиотеки
До 20	143	6,1
От 21 до 50	742	31,6
От 51 до 70	467	19,9
От 71 до 100	498	21,2
От 101 до 250	374	15,9
Над 250 кв	101	4,3
Няма данни/ няма площ	26	1,1
Общо	2351	100,0

Изследване 2008 е обхванало всички регионални, всички общински и градски библиотеки, както и поголемите читалищни библиотеки. Въпреки това средно на библиотека общата заета площ е приблизително 157 кв.м, а тази за посетители – 96 кв.м. Това се дължи на големия брой малки читалищни библиотеки. (За сравнение, Изследване 2005 отчита по-голяма средна обща площ – 168 кв.м, както и за посетители – 105 кв.м. Това

обаче се дължи на факта, че в него са включени НБКМ и университетски библиотеки, които разполагат със значително по-големи площи.)

Таблица 34. Необходимост от ремонти (брой библиотеки)

Заявена обща стойност за ремонт (лв.)	На сградата, в която се помещава Библиотеката	На помещенията за обслужване на посетители	На други помещения
Под 2000	223	615	308
От 2001 до 5000	223	481	147
От 5001 до 10000	189	306	66
Над 10000	342	269	44
Няма нужда от ремонт	1374	680	1786
Общо	2351	2351	2351

Таблица 35. Необходимост от оборудване (брой библиотеки)

Заявена обща стойност за оборудване (лв.)	На помещенията за обслужване на посетители	На помещения за персонала	На други помещения в библиотеката
Под 500	363	608	77
От 501 до 1000	651	97	199
От 1001 до 2000	498	50	174
Над 2000	389	45	138
Няма нужда от преоборудване	450	1551	1763
Общо	2351	2351	2351

В същото време не са малко библиотеките, които са посочили нужда от ремонт на сградата или на самата библиотека. Например едва 680 (29%) от анкетираните нямат нужда от ремонт на помещенията за посетители, но 1671 (71%) имат такава нужда (табл. 34). Още по-голяма е необходимостта от преоборудване на библиотеки с подходящи офис мебели, стилажи и др. под. (табл. 35).

* * *

В периода 2004–2008 състоянието на материалната база, с която разполагат библиотеките, не се е променило осезаемо. Повечето библиотеки са изправени пред почти неразрешим проблем: заемат малки по размер площи, често недостигащи даже за фондовете и персонала, всичко това съпътствано с минимално („оцеляващо“) годишно финансиране. Към изброеното следва да се добави, че повечето библиотечни услуги са на практика безплатни или срещу минимално заплащане, т. е. не съществува (поне към момента) възможност за самофинансиране и самоиздръжка.

От друга страна, спонсорството и донорството биха могли да подпомогнат библиотеките при закупуването на някакво оборудване (маси, столове, техника и пр.) или книги, но не биха могли да бъдат в такива размери, че да поемат обновяването на библиотечните сгради (в някои случаи вече разрушени) или поне за пригаждането на нови помещения.

Проблемите с материалната база и нейното оборудване са толкова големи, че нито една библиотека не е в състояние самостоятелно и без намесата на местната и/или централната власт да осигури нормални материални условия за информационно обслужване „на място“ (още по-малко – онлайн).

ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ФОНДОВЕТЕ И ПОСЕЩЕНИЯТА В БИБЛИОТЕКИТЕ

- *Резултати относно фондовете и посещенията в библиотеките от Изследване 2005*

Изследването се опита да регистрира някои характеристики на библиотечните фондове (общ обем, езиково разпределение). Веднага следва да се подчертае, че настъпилите у нас промени в края на 90-те години на XX век са прекъснали за известно време отчитането на състоянието им. Това оказва влияние върху събраната информация, но все пак получените данни нямат аналог спрямо броя на проучените библиотеки. Какво показват резултатите на отговорилите поне за една година 1588 библиотеки?

Делът на непосочилите броя на библиотечните единици за 1998 г. е около 1/5 от всички, като в написаните бележки в анкетите е обяснено, че *за периода няма информация защото: не се е поддържала такава; персоналът се е сменил; архивът е унищожен*. За следващите

две изследвани години броят на библиотеките без отговор обаче намалява.

Сред отговорилите библиотеки преобладават такива с библиотечен фонд между 4 хил. и 20 хил. Само 4–7% са под минимума (4 хил. бр.) и едва 15–17% са с над 20 хил. бр. (от тях за изследвания период 31 библиотеки са посочили фонд над 200 хил. бр.). От всички изследвани библиотеки, 8 са посочили, че нямат фонд за 1998 г., 6 – за 2001 г., 2 – за 2005 г. (Една от тях е пострадала от наводненията през лятото на 2005 г. и фондът е унищожен.) Сред библиотеките без фонд през периода 1998–2001 година са например 3, създадени през последните няколко години (2 през 2002 г. и 1 през 2004 г.).

Средният брой на библиотечните единици за отговорилите на въпроса библиотеки е както следва: за 1998 г. – 34 676 бр.; за 2001 г. – 34 449 бр.; за 2005 г. – 31 196 бр. Очевидно е, че той намалява, но за сметка на по-малките библиотеки. Всъщност някои библиотеки увеличават фонда си. Максималната регистрирана стойност за 1998 г. е на НБКМ – повече от 7,03 млн., а през 2005 г. тя вече нараства на 7,37 млн. Освен НБКМ, към групата на библиотеките с повече от 200 хил. фонд са регионалните, 4 общински, 5 университетски, 1 читалищна и 1 отраслова.

Делът на *книгите* в общия обем на фонда е 69% (в отговорилите на въпроса 1533 библиотеки – 34 327 609 бр.). Максималният брой (1 613 387 книги) е регистриран в НБКМ, като следващата по брой книги е Университетската библиотека на СУ „Св. Климент Охридски“ – 1 425 913

бр., а след тях 5 регионални (ПМС 153) – съответно 471 999 бр. (В. Търново), 559 041 бр. (Русе), 600 925 бр. (Шумен), 640 652 бр. (Варна), 948 153 бр. (Пловдив). Средно на библиотека се падат по 22 392 книги.

28% от библиотеките разполагат с някакъв брой стари *грамофонни плочи*. Част от тези библиотеки ги включват към общия брой на библиотечните единици, а други – не. Сред имащите грамофонни плочи са преди всичко читалищните (25% от тези библиотеки), също така регионалните и НБКМ (депозитна за този вид носители на информация). Всъщност максималният брой на грамофонните плочи (26 341 бр.) е наличен в една регионална библиотека (ПМС 153), а НБКМ съхранява 22 000 бр. В библиотеките, отговорили на въпроса се съхраняват общо 295 297 грамофонни плочи. Средният брой на грамофонните плочи за всички отговорили 1542 библиотеки е 191 бр.

Делът на библиотеките, разполагащи с *микроформи* обаче, е много малък. Тази технология за съхраняване на информация очевидно не е била и не е много разпространена у нас. Като резултат едва 3,2% от изследваните отбелязват наличието на такива, като само 1,6% имат повече от 100 бр. (НБКМ – 241 693 бр., някои регионални и читалищни библиотеки). Като цяло в отговорилите на въпроса библиотеки се съхраняват общо 4 556 624 бр. микроформи, като средният им брой е 2944, а максималният – 4 274 055 (в отраслова научна).

Още по-скромни са резултатите, получени относно съвременните информационни носители, като *CD* и *DVD*. Само 8% имат някакъв брой *CD* и едва 2% – *DVD*. Според далите отговор 1546 респонденти, общо в библиотеките се съхраняват 16 332 бр. *CD*, а в 1544 библиотеки – 1905 бр. *DVD*. Средно на библиотека се падат 10 бр. *CD* и 1 бр. *DVD*, но всъщност преобладават библиотеки с по 1 бр. от тези носители. Максималният брой *CD* (1500) се намират в НБКМ (където се съхраняват и 373 *DVD*); максималният брой *DVD* (425) – в една регионална. Тези минимални наличности на нови носители може да се обяснят с ниските дялове на библиотеки, разполагащи с компютри, както и с липсата на достатъчно финансови средства за тяхното закупуване.

Събраните от изследването данни сочат и неблагоприятна тенденция относно получаваните периодични издания. Преобладават библиотеки, които изобщо не са абонирани и съответно не получават такива. А онези, които все пак са в другата група (на получаващите) са със скромни показатели за броя на изданията. Към момента на попълването на анкетните карти в отговорилите 1547 библиотеки са налични общо 3 208 134 бр. периодични издания. Средно на библиотека се падат 2074 бр., но максималната регистрирана стойност е 1 142 039 бр. (съхранявани в НБКМ), а другите по-големи бройки – в Университетска библиотека на СУ и в регионални библиотеки.

Тук обаче се налага *уточнението*, че няма единно отношение към броя на периодичните издания и тяхно-

то отчитане като наличности. В едни библиотеки към общото количество на фонда се прибавя всеки брой от периодично издание (включително отделни броеве на ежедневници). В други – само подвързаните, получени през годината броеве. В трети – само изданията по заглавие. В този смисъл *настоящите данни не дават реална представа* за количествените параметри на наличните в библиотеките периодични издания.

От всичко описано по-горе може да се направи изводът, че *инвентаризация на наличните библиотечни фондове, както и експертна оценка за тяхната използваемост* (например състояние на носителите, език, актуалност на информацията) вероятно не е извършвана според изискванията. Фондовете не са прочиствани от остаряла и неактуална литература, която не се ползва. Разбира се, това не означава унищожаване на библиотечни материали, а изясняване на потребностите на библиотеките по места спрямо нужното за населението (потенциалните читатели на библиотеките и потребителите на техни услуги). Освен това, необходимо е и провеждането на *специални проучвания на читателския интерес, на желаните от хората библиотечни информационни услуги*, които да послужат като основа за адекватна политика спрямо осъвременяването на библиотечните фондове. В противен случай ще се достигне до ненужен разход на човешки, материални и финансови ресурси за поддръжка на „нещо“, което малцина на практика използват.

(а) Посещения и читатели в изследваните библиотеки

За библиотеките, прилагащи традиционни технологии, мерило за качеството на услугите и фондовете са посещенията и читателите през годината, както и заетият фонд. Сред включилите се в изследването по-голям дял имат библиотеките, непосочили посещения, но сред отговорилите преобладават онези, които отчитат до 2500 посещения за година⁴⁰.

Напълно обяснимо поради размера на библиотеките, с по-голям брой посещения средно на 1 библиотека са НБКМ, 15 регионални (от които 7 по ПМС 153), някои читалищни (с намаляваща стойност на посещенията през годините), няколко училищни (отново с намаляваща стойност на посещенията през годините), 10–13 университетски, 1–2 отраслови научни и 1 специална. Следва да се спомене, че значителен общ брой посещения се падат на читалищните и училищните библиотеки, но това се дължи на големия им брой в извадката. Броят на *читателите* през изследвания период не е особено голям. Като изключение се очертават няколко библиотеки, сред които: НБКМ, 15–16 регионални, 18–21 общински, 17–20 университетски, както и 122–180 читалищни, 83–109 училищни, 2–3 отраслови научни и 1 специална. В тези библиотеки читателите са над 500 човека на година, като в някои от тях те са над 1000.

⁴⁰ Получените данни обаче не са показателни за 1998 г. поради по-големия брой неотговорили (най-вече защото липсва информация или защото не е водена статистика през годината). Същото се отнася и за 2005 г., където данните са валидни за периода 01.01.–31.10.2005 г.

(б) Структура на читателите на
изследваните библиотеки

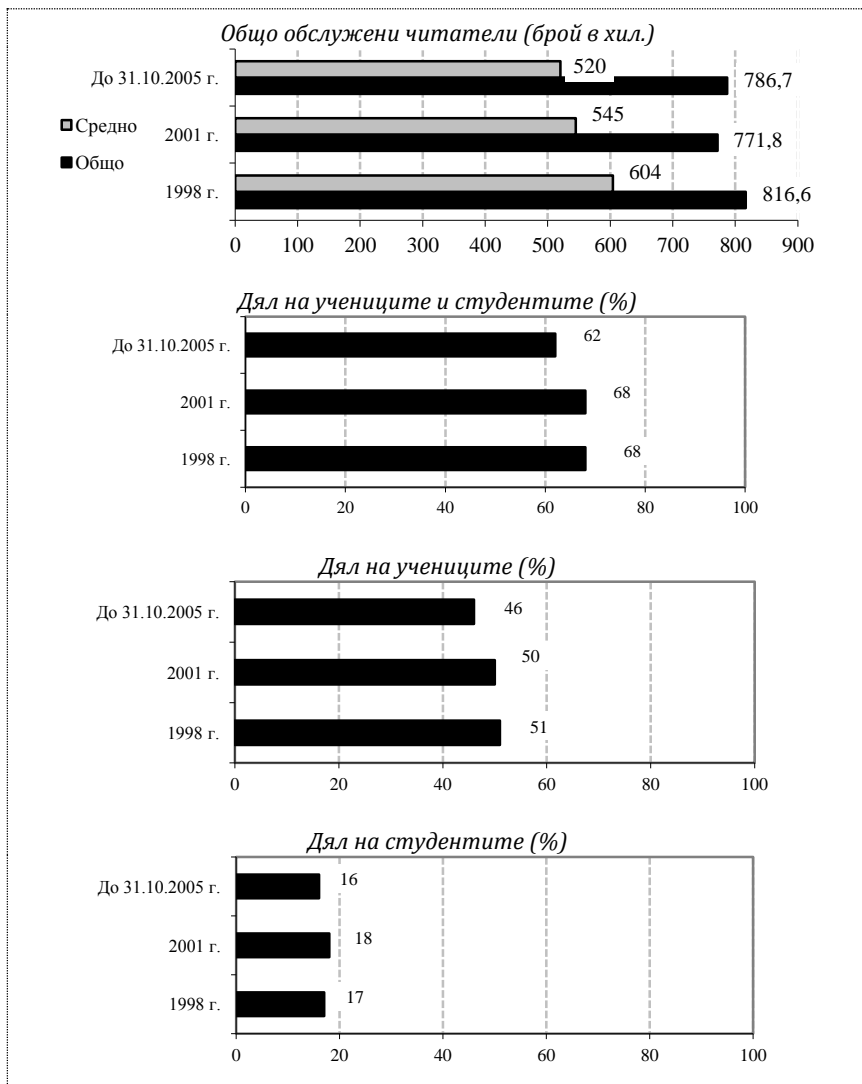
– Учащи се (ученици и студенти)

Преобладаващият брой читатели в изследваните библиотеки са ученици и студенти, като техният дял за изследвания период е сравнително постоянен – около 2/3 от общия брой читатели (фиг. 15).

Данните в известна степен опровергават публичните констатации, че младото поколение не се интересува от книги, че не чете и няма отношение към библиотечните услуги. Ето защо следва да се поставят въпросите относно съотношението „*търсено – предлагано*“: доколко онова, което те търсят, може да бъде намерено в библиотечните фондове; дали услугите на библиотеките са подходящо предоставени спрямо потребностите на младите.

Според данните от изследването, без да са изненада, 62% от общо обслужените читатели в университетските библиотеки са *студенти*. Сред предпочитаните от тях библиотеки са още НБКМ (36% от общо обслужените читатели), общинските (32% от общо обслужените читатели), специалните (22% от общо обслужените читатели), регионалните по ПМС 153 (21% от общо обслужените читатели), отрасловите научни (19% от общо обслужените читатели).

Фигура 15. Дял на учениците и студентите от общо обслужените читатели в изследваните библиотеки

– Специалисти

Обслужването на специалисти, както сочат отговорите на респондентите, е поето през 1998 г. от 1230 библиотеки, през 2001 г. – от 1281 библиотеки, а през 2005 г. – от 1382 библиотеки. Сред тях обаче преобладават читалищни и училищни.

В същото време общият брой на обслужените от тази категория е 310 277, като по години данните са както следва: през 1998 г. – 105 012, през 2001 г. – 104 563, а до 31.10.2005 г. – 100 702. В процентно изражение обаче те имат скромни дялове от общо обслужените читатели в повечето видове библиотеки, като изключение е най-вече НБКМ. Като цяло, по години, техните дялове от общо обслужените читатели са както следва: 1998 г. – 12%, 2001 г. – 13%, до 31.10.2005 г. – 12%.

– Научни работници

За изследвания период научни работници са ползвали услугите най-вече на НБКМ и 22 университетски библиотеки. Останалите библиотеки също са обслужвали някакъв брой такива читатели, но в значително по-малки размери. Като цяло, делът на научните работници спрямо общо обслужените от библиотеките не е голям (1,5%), макар и сравнително постоянен с минимална тенденция към нарастване: през 1998 г. той е 1,5%, през 2001 г. – 1,4%, а до 31 октомври 2005 г. – 1,6%.

– Пенсионери

Въпреки разпространеното мнение, че пенсионерите са значима група потребители на библиотечни ус-

луги, настоящото изследване констатира сравнително скромни дялове. И през трите години от общо обслужените в системата дялът на пенсионерите е по 6%. Повечето от тях са поети от читалищни библиотеки, както и от няколко регионални и общински.

– Безработни

Дялът на безработните, обслужени от библиотеки е 3% и през трите години, но вероятно техният дял ще нараства, защото за 2005 г. само до края на октомври резултатите сочат почти изравнени стойности с годишните за 2001 г. Тази група посетители и читатели се оказва значима за българските библиотеки, а наличието ѝ очевидно разширява социалните функции на системата.

– Други

Освен изброените основни групи читатели, според отговорите на респондентите библиотеките са посещавани и от „други“ потребители – през 1998 г. те са общо 63 451, през 2001 г. – 54 306, а до 31 октомври 2005 г. – 61 083. Дялът им от общо обслужените читатели през 1998 г. и 2001 г. е по 7%, а до 31 октомври 2005 г. – 8%. Налага се обаче и уточнението, че под „други“ някои библиотеки разбират например специалисти, служители в администрация, представители на частния бизнес и пр., което подсказва отсъствие на единно възприета типологизация на различните потребители на библиотечни услуги в страната.

*(в) Заети библиотечни материали от
изследваните библиотеки*

Един от основните показатели за качеството на фондовете и работата на библиотеките е обръщаемостта на библиотечните единици. Ето защо в анкетната карта бяха предвидени въпроси за броя на заеманите библиотечни материали. Какво сочат получените резултати? Сред изследваните библиотеки преобладават такива, които заемат библиотечни материали в границите до 5000 бр. (722 библиотеки), но от тях значим дял се пада на заемашите до 2000 бр. (298 библиотеки). Разбира се, не са малко и библиотеките, заемащи значително повече. Все пак, може да се каже, че броят на зетия фонд не е единствено зависим от вида на библиотеката, а по-скоро от наличния библиотечен фонд и типа населено място.

Всъщност общият брой на зетите материали по години *намалява*. *Максимално регистрираният брой* зети материали е в НБКМ, като другите високи стойности са предимно в университетските, регионалните и няколко общински. Общо зетите материали в читалищните и училищните библиотеки са най-много, но те са и голям брой в извадката. Ето защо са по-показателни данните за средните стойности на зетите материали от различните видове библиотеки. Като цяло, за проучвания период средно на една от всички 1640 библиотеки се получават 25 941 зети материали, но тази ниска стойност се дължи най-вече на многобройните малки библиотеки.

Може да се направи изводът, че спрямо общия брой заети материали през годините водеща позиция заема НБКМ и регионалните библиотеки, но спрямо заетите материали на 1 читател – специалните библиотеки, следвани от НБКМ и регионалните. В същото време следва да се отчетат и *наличният персонал*, който обслужва читателите и посетителите в библиотеките, защото това пряко влияе както върху качеството на библиотечните услуги, така и на реалната възможност работещите в библиотеките да обслужват потребителите.

- *Резултати относно фондовете и посещенията в библиотеките от Изследване 2007*

Получените данни от Изследване 2007 за състоянието на фондовете през 2006 г. са непълни – не всички респонденти са дали отговор по различните позиции, предвидени в анкетната карта. Проблемът, както и при предходното изследване, е свързан най-вече с пропуски в поддържането на библиотечна статистика, което поставя въпроса относно качеството на изпълнение на служебните ангажименти и/или квалификацията на персонала.

Въпреки горното, при съпоставка с резултатите от Изследване 2005 е видно, че набавените нови материали не са много. Нещо повече, нараства броят на отчислените материали спрямо броя на набавените. Например: в регионалните библиотеки средно са набавени 5157 единици, а отчислените са 6699; в читалищните са

набавени средно 150 единици, а са отчислени 236. Продължава и тенденцията към набавяне предимно на книги, значително по-малко са периодичните издания (най-вече на български език). От данните е видно и изоставане на библиотеките спрямо съвременните носители на информация, особено в читалищните (средно 3 бр.).

Очевидно проблемите с финансирането и недостига на ресурси се отразяват отрицателно върху качеството на фондовете и, което е тревожно, върху наличието на адекватни информационни източници. Всичко това се отразява върху потребяването на библиотечни услуги. Средният брой на посещенията и читателите за 2006 г. сочат сравнително слаб интерес към предлаганото от библиотеките. Това с по-голяма сила важи за читалищните библиотеки и за читателите до 14-годишна възраст. Прави впечатление и това, че заетите материали са предимно *за дома*, което, от една страна, може да ориентира библиотеките към потребителските предпочитания, а от друга – да се свърже с лошите материални условия на библиотеките. И двете предположения обаче имат отношение към ИКТ-развитието на библиотеките: при реализиране на повече инициативи в посока прилагане на съвременни технологии, ще се отговори както на предпочитанията на потребителите (достъп до библиотечни услуги от желано място), така и на качеството на обслужване.

- *Резултати относно фондовете и посещенията в библиотеките от Изследване 2008*

Както вече беше посочено, изследването по програма „Глобални библиотеки – България“ през лятото на 2008 г. обхваща всички работещи обществени библиотеки (общо 2351). Поради това получените данни относно състоянието на фондовете могат да се приемат за представителни и разкриващи истинската картина по въпроса.

За съжаление, както се вижда от табл. 36, отново е налице липса на отговори – 103 библиотеки не са могли или не са пожелали да отбележат брой на библиотечните материали. Освен това преобладават библиотеки с фонд до 10 000 единици (55%), от които над половината – с фонд до 5000 единици.

Таблица 36. Разпределение на анкетираните библиотеки според общия размер на библиотечния фонд

	Брой библиотеки	Дял (%) библиотеки
Няма данни	103	5
Под 2000	92	4
От 2001 до 5000	371	16
От 5001 до 10 000	828	35
Над 10 000	957	41
Общо	2351	100

Таблица 37. Разпределение на анкетираниите библиотеки според набавените библиотечни материали през 2007 г.

	Брой библиотеки	Дял (%) библиотеки
Няма данни	181	8
Няма набавяния	233	10
От 1 до 20	282	12
От 21 до 50	371	16
От 51 до 100	429	18
От 101 до 200	399	17
От 201 до 500	309	13
Над 500	147	6
Общо	2351	100

Отчетената от предходните изследвания тенденция за сравнително ниски стойности относно набавянето на нови материали се е запазила и през 2007 г. Това е видно от отговорите на респондентите, от които почти 8% не са посочили брой, а други 10% са отбелязали, че нямат набавени материали. Освен тези библиотеки (около 1/5 от всички), нови материали в размер до 100 броя отчитат 46% от изследваните. Едва 26% са посочили над 100 броя (табл. 37). Върху възможностите за обновяването на фондовете влияе най-вече финансовото състояние на библиотеките. Както беше коментирано по-горе, средствата за това са недостатъчни или липсват. (През 2005 г. за набавяне средно са изразходвани около 10 000 лв., през 2006 г. – 12 000 лв., а през 2007 г. – 16 000 лв. Но направените за това разходи от регионалните, общинските, градските и някои читалищни библиотеки са значимо повече. По-малките библиотеки на

практика нямат средства за нови материали.) С други думи, проблемът с постъпленията във фондовете е повече от сериозен. Той рефлектира и върху предлаганите библиотечни услуги, количеството на използвани материали и качеството на обслужване. Отражения могат да се търсят и върху потребителския интерес.

Изследване 2008 очерта тревожно състояние и относно броя *посещения и читатели* в обществените библиотеки. Не са подали данни 12% от респондентите (селски читалищни и градски библиотеки), а други 13% (читалищни в села, както и някои в градове) са посочили до 253 посещения за годината (т. е. общо 1/4 от всички изследвани). Освен това, посещенията са предимно от страна на учащи се (74%) и много по-малко от други групи потребители. Нещо повече, 8% не са дали отговор на въпроса, което е по-голям дял спрямо групата потребители „учители преподаватели, научни работници ...“ (1%), „работещи, служители“ (3%) и пр. Само групата „пенсионери“ отбелязва по-голям дял (13%) спрямо неподадите отговор (табл. 38, 39).

Таблица 38. Разпределение на анкетираните библиотеки според общия брой на посещенията през 2007 г.

	Брой библиотеки	Дял (%) библиотеки
Под 253	296	13
254 и повече	1767	75
Няма данни	288	12
Общо	2351	100

Таблица 39. Разпределение на анкетираните библиотеки според най-големите групи посетители през 2007 г.

Групи по занятие/ професия	Брой библиотеки	Дял (%) библиотеки
Учащи (ученици, студенти)	1728	74
Учители, преподаватели, научни работници, хора на науката	31	1
Пенсионери	306	13
Работещи, служители	68	3
Специалисти в определена област	17	0,7
Безработни, домакини, жени в майчинство	11	0,5
Други	13	0,6
Няма данни	177	8
Общо	2351	100

Таблица 40. Разпределение на изследваните библиотеки според броя на заетите библиотечни материали през 2007 г.

	Брой библиотеки	Дял (%) библиотеки
От 1 до 253	180	8
От 254 до 500	154	7
От 501 до 1000	321	14
От 1001 до 2000	433	18
От 2001 до 5000	539	23
Над 5000	428	18
Няма данни	296	13
Общо	2351	100

Таблица 41. Разпределение на изследваните библиотеки според броя на извършените през 2007 г. справочни и библиографски услуги

	Брой библиотеки	Дял (%) библиотеки
Няма такива услуги	414	18
До 20	332	14
От 21 до 50	407	17
От 51 до 100	263	11
От 101 до 200	127	5
От 201 до 500	808	34
Общо	2351	100

Съпоставката на резултатите дава основание да се предположи, че библиотеките, които не са подали данни относно потребителите си, или не водят статистика за посещенията, или имат притеснително малко такива. И в двата случая може да се постави под съмнение качеството на работа и на обслужването в съответните библиотеки. Обяснимо, това се отразява върху количеството и на заетите библиотечни материали, и на извършените справочни и библиографски услуги (табл. 41). Делът на заяvilите, че не предлагат справочни и библиографски услуги също е доста висок – 18%, което е пореден щрих относно качеството на работа в съответните библиотеки.

* * *

Изследваните библиотеки са разнородни не само по вид, но и по възможности. Те се различават по достъпа до ресурси, заетия персонал, предлаганите услуги,

броя на обслужените потребители, обръщаемостта на фондовете. Напълно обяснимо с по-добри резултати се очертават големите библиотеки и онези, към които са насочени ресурси на държавата или ресорната институция. За съжаление, в незавидно положение са читалищните и училищните библиотеки, разположени най-близко до потенциалните си потребители и поемащи не малък поток читатели.

Идентифицираните проблеми за периода 2004–2007, свързани с фондовете и посещенията, както и очерталите се въпросителни относно качеството на изпълнение на служебните ангажименти, качеството на обслужване, използваемостта на материалите и др., са все основания за изводи. Един от тях е, че библиотеките са били и са изправени пред базови („за оцеляване“) проблеми: недостигащо финансиране за набавяне, недобра материална база, недостатъчно подготвен или съвестен персонал, сравнително остарял фонд (предимно на български език), ограничен набор от услуги (включително на справочни и библиографски такива) и пр. Друг съществен извод е, че констатираните проблеми сочат *затруднено поддържане на традиционен модел за библиотека и много ниско ниво на готовност за включване в модели, базирани на ИКТ.*

ИКТ-СЪСТОЯНИЕ НА ИЗСЛЕДВАНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

- *Резултати относно ИКТ-състоянието на библиотеките от Изследване 2005*

(а) Техническо оборудване

Сред изследваните преобладават библиотеки, които нямат технически средства. Едва 16% (266 бр.) разполагат с *копирна техника*. От тях 9% (142 бр.) са отговорили, че имат и „друга“ *размножителна техника*, но следва да се отбележи, че като такава се възприемат принтерите, скенерите и в доста случаи механичните пишещи машини или факсовете! От това се налага изводът, че ако въобще имат *размножителна техника*, библиотеките разполагат най-вече с 1 машина (209 библиотеки). Изключение правят 2 регионални (ПМС 153) библиотеки, имащи 6 копирни машини, една университетска (СУ) – 5 машини, и други 2 университетски – с по 3 машини.

Пренебрежимо малък е делът на имащите *микрофилмираща апаратура* (10 библиотеки; 0,6%), а с апаратура за *четене на микроформи* разполагат 35 библиотеки (2,1%). Подобна е ситуацията и с *компютърната техника*: 1152 библиотеки (70%) нямат такава, а делът на имащите е около 30% (488 библиотеки). От наличните компютри обаче не всички са нови – 1311 библиотеки не разполагат с такива. Освен това, едва 6,5% (105 библиотеки) имат някакъв *специализиран хардуер* за библиотечни дейности.

За изследваните библиотеки общият регистриран брой компютри е 1924 бр., от които с максимална стойност (200 компютъра) е НБКМ. Останалите се разпределят както следва:

- в *регионални* – общо 249 компютъра в библиотеки по ПМС 153 и общо 137 компютъра в библиотеки с регионални функции;

- в *университетски* – общо 542 компютъра;

- в *общински* – общо 130 компютъра;

- в *читалищни* – общо 426 компютъра;

- в *училищни* – общо 173 компютъра;

- в *отраслови научни* – общо 39 компютъра;

- в *специални* – общо 28 компютъра.

От общо налични 1924 бр. компютри в изследваните библиотеки, делът на *компютризираните работни места* за персонала е 65% (1244 КРМ), а за читателите/посетителите в библиотеките той е едва 30% (575 КРМ). Следва да се отбележи обаче, че в някои библиотеки един и същи компютър се използва като работно място и за библиотекаря, и за читателите/посетителите (това са общо 78 КРМ, т. е. 4% от всички компютри и 14% от общия брой КРМ). 2% от изследваните библиотеки разполагат с *баркод четци* (33 библиотеки, от които 7 в малък град, 23 в голям, 3 в столицата); 9,5% разполагат със *СОТ* (155 библиотеки, от които 6 в села, 28 в малък град, 67 в голям град и 54 в столицата). 9,4% имат *пожароизвестяваща система* (общо 154 библиотеки, от които 28 в села, 29 в малък град, 70 в голям град и 27 в столицата).

(б) Софтуерна осигуреност

От всички изследвани библиотеки, едва 141 (8,6%) имат внедрена софтуерна система за *електронен каталог*. Сред тях като най-голям брой се очертават читалищните библиотеки, но всъщност в процентно измерение утвърдително на този въпрос отговарят едва 4,8%. Същото е положението и в училищните библиотеки (3,7%). Така че относно внедрена система за електронен каталог на водещи позиции са НБКМ, регионалните (близо 90%), университетските (69%), следвани от отрасловите научни (57%) и специалните (27%).

Според отговорите на респондентите: 45 библиотеки работят със системата „Автоматизирана библиотека“, други 33 – с E-Lib, 25 – с ISIS, още 12 – с ALEPH 500 и 1 – с ALEPH; 4 библиотеки имат внедрени по 2 системи (ISIS и E-Lib), 2 библиотеки работят с Access и още 1 с Excel, останалите разполагат с други продукти.

Минимален е броят на библиотеките (9; 0,5%) отговорили, че разполагат с внедрена система за *електронен обмен на документи* (EDI). 30 библиотеки (1,8%) са отговорили, че разполагат с внедрена софтуерна система за *управление на библиотечните ресурси*. 35 библиотеки (2,1%) са отговорили утвърдително, че имат внедрена софтуерна система за *управление на връзките с читатели (клиенти)*. 30 библиотеки (1,8%) са заявили, че разполагат със специален *софтуер за предлагане на онлайн услуги*. С АИС за собствени бази от данни, според отговорите на респондентите, разполагат 69 библиотеки (4,2%).

Системите, които са посочени като АИС за собствени бази от данни, са същите, както и относно прилаганата система за електронен каталог.

(в) Свързаност с интернет

Получените резултати за връзка на библиотеките с интернет са в съответствие с показаната по-горе технологична осигуреност (хардуерна и софтуерна). Ниският дял на имащите компютърна техника (общо 30%) оказва влияние и върху наличието на интернет достъп в тях. Но следва да се подчертае, че не всички, имащи компютри, са свързани с интернет – едва 14% имат достъп, а само в 11% от тях той е високоскоростен.

Сред библиотеките, *имащи осигурен достъп до интернет*, са:

- читалищни – 25 в село, 48 в малък град, 16 в голям град, 8 в столицата;
- училищни – 6 в малък град, 25 в голям град, 13 в столицата;
- общински – 6 в малък град, 5 в голям град;
- регионални – 7 (ПМС 153) в голям град, 1 в малък град и 8 в голям град;
- университетски – 1 в малък град, 22 в голям град, 3 в столицата;
- отрасли научни – 5 в голям град, 11 в столицата;
- специални – 5 в голям град, 10 в столицата;
- НБКМ.

Резултатите за наличие на *LAN, интранет и екстранет* сочат, че от общо 224 библиотеки (14%), разполагащи с интернет връзка, само 84 (5%) имат и изграде-

на локална мрежа; освен това 36 (2%) са заявили, че имат и интранет, а 5 (0,3%) – екстранет.

Може да се каже, че *състоянието на свързаността с интернет е незадоволително и обезсмисля въпросите за честота на употреба на мрежовата комуникация, идентифицирането на най-често използваните ресурси, регистрирането на предлагани онлайн услуги от български библиотеки.*

Горните констатации се допълват и от данните за компютризираните работни места за персонала на библиотеките. Получените резултати установяват, че 87% от библиотеките (1425 бр.) нямат КРМ за персонала, свързано с интернет, т. е. едва 13% от библиотеките (215 бр.) разполагат поне с едно, свързано с интернет КРМ. Процентът на разполагащите с високоскоростен достъп е още по-нисък. Всъщност, от регистрираните общо 1244 КРМ в библиотеките (за 3148 зает персонал), делът на свързаните с интернет е 89% (1104 КРМ), а на тези с високоскоростен достъп е 58% (721 КРМ).

Ниски са и стойностите на наличните КРМ за читатели или посетители в библиотеките. Едва 6% от тях имат такива места, свързани с интернет, а 5% са с високоскоростна връзка. От общо 575 КРМ за читатели/посетители, делът на свързаните с интернет е 84% (общо 486 бр.), а на тези с високоскоростен интернет е 69% (общо 396 бр.).

Всичко това дава отражение върху употребата на най-разпространените услуги в интернет. Например общо 1425 библиотеки *нямат осигурен достъп до e-mail*

за служителите си, а 8 респонденти не са отговорили на въпроса. Така че резултатите сочат някакви работни места с *достъп до електронна поща само в 207 (13%) библиотеки за общо 923 работещи* в тях. В 121 библиотеки (58% от 207) такъв достъп има 1 човек, в 28 – 2-ма, в 16 – 3-ма и т. н. От общо регистриран персонал 3148 души в изследваните библиотеки, *делът на имащите достъп до e-mail е около 30%*. Всъщност НБКМ е единствена с голям персонал (277 души) и с осигурен достъп до електронна поща за 100 от служителите (т. е. 36% от общо заетите в тази библиотека).

Състоянието на мрежовата осигуреност може да се обясни с очерталите се проблеми, свързани с минималните годишни финансови ресурси, с малкото налични компютри (особено ново поколение) и с квалификацията на персонала. В по-голямата част от изследваните библиотеки липсва подходящо хардуерно оборудване, включително мрежово, както и връзка към интернет. Някои от тях, очертали се като водещи по повечето показатели (НБКМ, част от регионалните и университетските), имат потенциал да разгърнат информационните услуги и в онлайн вариант, но като цяло системата не е готова за това. Подобно състояние очертава *сериозен проблем пред изграждането на национална библиотечна мрежа*, базирана на уебрешения, обмен на документи и информация в електронен формат, както и включването в международните библиотечни мрежи.

(2) ИКТ-профили по вид библиотека

От анализа на резултатите е видно, че системата през периода е с много ниски стойности, с неблагоприятна тенденция в развитието (табл. 42). Като силно критични точки се очертават рационалното използване на новите технологии и неразвити ИКТ-библиотечни практики.

Данните в табл. 43 са обобщение на получените резултати от Изследване 2005 за ИКТ-състоянието на изследваните библиотеки към края на 2005 г. Това обобщение сочи профилите на библиотеките според вида им и е показателно за нивото на тяхната готовност за включване в ИМО.

Таблица 42. Индекси на ИКТ-състоянието на проучените библиотеки (2005)

Индекс на ИКТ-достъпа	0,4337
Индекс на ИКТ-интензивността	0,3223
Индекс на ИКТ-знания и умения на персонала	0,5249
Индекс на ИКТ по специфични характеристики	0,0000
Индекс на ИКТ-развитие	0,0801

Таблица 43. ИКТ-състояние на библиотеките според вида (брой библиотеки)

(1 – регионална (РБ); 2 – общинска (ОБ); 3 – читалищна (ЧБ); 4 – училищна (УчБ); 5 – университетска (УБ);
6 – научна (НБ); 7 – специална (СБ))

Показател	1 (РБ)		2 (ОБ)		3 (ЧБ)		4 (УчБ)		5 (УБ)		6 (НБ)		7 (СБ)	
	Да	Общо	Да	Общо	Да	Общо	Да	Общо	Да	Общо	Да	Общо	Да	Общо
Участие в библиотечна мрежа	5	18	9	42	172	1151	20	349	11	35	14	21	12	23
Участие в консорциум	3	18	0	42	2	1151	0	349	8	35	1	21	0	23
Библиотеката разполага ли с копирна техника?	16	18	14	42	136	1151	55	349	23	35	11	21	10	23
Библиотеката разполага ли с друга размножителна техника?	12	18	8	41	90	1151	12	349	9	35	7	20	3	23
Библиотеката разполага ли с микрофилмираща апаратура?	2	18	0	41	2	1151	1	349	1	35	2	21	1	23
Библиотеката разполага ли с апаратура за четене на микрофилми?	10	18	3	42	1	1151	1	349	6	35	7	20	6	23
Библиотеката разполага ли със специализиран хардуер за библиотечните дейности?	10	18	11	42	53	1151	9	349	12	34	8	21	2	23
Библиотеката разполага ли с баркод четци?	8	18	6	42	5	1151	1	349	12	35	0	21	0	23
Библиотеката ползва ли СОТ?	12	18	6	42	36	1151	78	349	11	35	5	21	6	23
Библиотеката ползва ли пожароизвестяваща система?	11	18	6	42	51	1151	53	349	14	35	10	21	8	23
Библиотеката разполага ли с внедрена софтуерна система за електронен каталог?	16	18	14	42	55	1151	13	349	24	35	12	21	6	22

(таблица 43 – продължение)

Библиотеката разполага ли с внедрена система за електронен обмен на документи (EDI)?	1	18	0	42	3	1151	0	349	4	35	1	21	0	23
Библиотеката разполага ли с внедрена софтуерна система за управление (планиране) на библиотечните ресурси?	4	18	3	42	12	1151	0	349	10	35	1	21	0	23
Библиотеката разполага ли с внедрена софтуерна система за управление на връзките с читателите (клиентите)?	8	18	4	42	13	1151	3	349	9	34	1	21	0	23
Библиотеката разполага ли със специализиран софтуер за предлагане на онлайн услуги?	6	18	3	42	6	1151	2	349	9	35	1	21	2	23
В библиотеката извършва ли се дигитализация на библиотечния фонд?	5	18	1	42	9	1151	2	349	6	35	3	21	1	23
В библиотеката извършва ли се дигитализация на културното наследство?	5	18	1	42	4	1151	0	349	2	35	0	21	0	23
В библиотеката създават ли се собствени мултимедийни продукти?	6	18	2	42	6	1151	2	349	3	35	2	21	0	22
Библиотеката разполага ли с електронен каталог?	15	18	11	42	35	1151	13	349	23	35	11	21	6	21
В библиотеката поддържат ли се специализирани (тематични, отраслови, краеведски и др.) библиографски БД?	17	18	16	42	144	1151	27	349	14	35	4	21	7	20
Библиотеката разполага ли с АИС за собствени БД?	15	18	7	42	18	1151	7	349	15	35	5	21	1	20

(таблица 43 – продължение)

Библиотеката има ли интернет?	16	18	11	42	97	1151	44	349	26	35	16	21	13	23
Библиотеката има ли осигурен достъп до онлайн БД?	11	17	4	42	14	1151	8	348	17	35	10	20	5	22
Библиотеката има ли собствена уебстраница/сайт?	12	18	4	42	10	1151	0	348	12	35	5	21	1	23
Библиотеката имала ли е проблеми със сигурността при използването на интернет?	10	18	4	42	44	1151	19	349	17	35	13	21	9	23
Библиотеката разполага ли с е-карта за разплащане?	0	18	0	42	1	1151	0	349	0	35	0	21	0	23
Библиотеката поръчвала ли е онлайн някои продукти/услуги?	10	18	5	42	11	1151	2	349	14	35	3	21	3	23
Библиотеката плащала ли е онлайн за поръчани продукти/услуги?	1	18	0	42	0	1151	0	349	0	35	0	21	0	23
Библиотеката получавала ли е поръчки онлайн?	6	18	3	42	6	1151	1	349	12	35	3	21	1	23
На библиотеката плащано ли е онлайн за поръчани продукти/услуги?	0	18	0	42	0	1151	0	349	0	35	0	20	0	23
Библиотеката ползва ли услуги на е-правителството?	3	18	1	42	5	1151	1	348	2	35	0	20	0	23
Библиотеката разполага ли със собствен ИТ-отдел?	11	18	2	42	0	1151	0	349	4	35	0	21	0	23

- *Резултати относно ИКТ-състоянието на библиотеките от Изследване 2007*

Направените изводи до 2005 г. за прилагането на съвременни технологии за автоматизация на процесите и мрежовия обмен от библиотеките получиха потвърждение и в Изследване 2007. Една библиотека разполага средно с 0,6 компютъра, а свързаните с интернет са още по-малко. Като цяло техническото оборудване е на незадоволително ниво.

В регионалните библиотеки са налични различен брой компютри. Макар това да има своето обяснение, все пак е редно да се подчертае, че разликите са големи и в са диапазона от 1 до 64. Например РБ Варна има най-много компютри – 64, тази в Перник – само 4, а в Кърджали – едва 1. По този показател не са равностойни и резултатите за градските библиотеки – макар средно на 1 библиотека да се падат 5,5 компютъра, една разполага с 11 компютъра, а друга – само с 1. От имащите компютър, 288 библиотеки разполагат само с един, 52 – с два, 17 – с три и т. н. Най-неблагоприятна е разликата в оборудването на читалищните библиотеки – преобладават без никаква техника, 286 библиотеки са само с 1 компютър, а една разполага с 21 компютъра.

Особено тревожен е фактът, че сред изследваните библиотеки повечето са без връзка с интернет към края на 2006 г., сред които са и 2 регионални – в Перник и Кърджали.

Едва 58 (от общо изследвани 1840) библиотеки са отговорили положително за наличие на *електронен ка-*

талог, сред които: 17 регионални, 38 читалищни, 2 градски и 1 общинска. Още 4 библиотеки (от които 1 регионална и 3 читалищни) са отбелязали, че са в период на разработка на електронен каталог. В крайна сметка почти 97% от изследваните библиотеки са отговорили отрицателно на този въпрос, сред които 3 регионални. Проблемът с все още неразработените електронни каталози очевидно е изключително сериозен, а като ефект поражда затруднения при опитите за включване на българските библиотеки в световния мрежови обмен. Но той може да бъде обяснен с недостиг на техническо и софтуерно осигуряване, както и с липса на програми за квалификация на библиотечните кадри.

Всъщност 1743 от общо 1840 библиотеки (94,7% от всички) *нямат софтуер* за библиотечни дейности. От тях 1742 (96% от общо 1814) са читалищни, а 1 – общинска. Останалите около 5% използват предимно ISIS (20 библиотеки, от които 10 регионални), АБ (55 библиотеки, от които 7 регионални), Е-lib (11 библиотеки, от които 3 регионални), а със собствен софтуерен продукт разполага 1 регионална библиотека (Варна). Интересно е, че 4 библиотеки са отбелязали наличие на софтуер, но не могат да кажат какъв е той, а 2 са посочили операционната система Windows като специализиран библиотечен програмен продукт!

Като цяло не се наблюдава подобряване на техническото и софтуерното оборудване в българските библиотеки през 2006 г. спрямо предходните 2–3 години. По-високите стойности, получени за 2005 г. се дъл-

жат на това, че в проучването бяха включени водещите библиотеки в нашата страна. Тяхното технологично оборудване и постижения повишават общите стойности за състоянието на всички библиотеки в страната. В същото време данните за 2006 г. се отнасят най-вече до регионалните и читалищните библиотеки, но които са преобладаващи в системата.

- *Резултати относно ИКТ-състоянието на библиотеките от Изследване 2008*

(а) Техническо оборудване

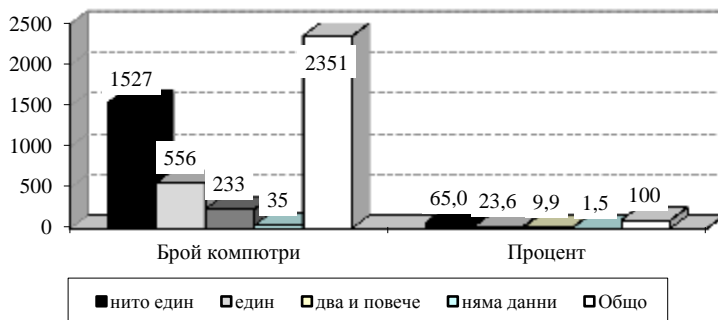
През 2008 г. се констатира, че от общо анкетирани 2351 библиотеки 1527 (65%) *нямат нито един компютър*, а в други 556 (24%) има *само един*. Потревожното е, че едва в 329 (14%) библиотеки единственият компютър е закупен през или след 2006 г., но не разполагат с такъв компютър 1901 (81%) библиотеки (фиг. 16, 17). Изключително ниски са стойностите относно наличието на компютризирани работни места в анкетирани библиотеки:

– 1586 (близо 68%) не разполагат с КРМ за служителите в библиотеката, а 40 (2%) не са дали отговор; с едно КРМ за служители разполагат 590 (25%) от библиотеките и едва 135 (6%) – с повече от едно КРМ;

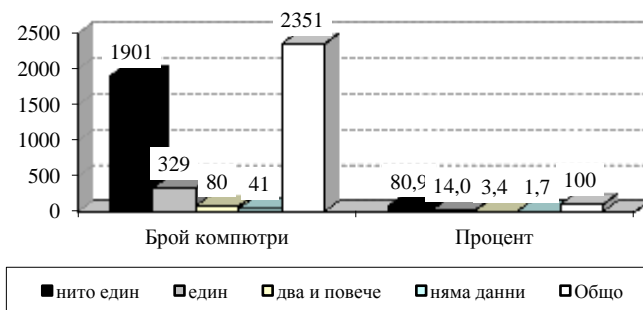
– 2060 (88%) библиотеки нямат КРМ за посетители, но 41 (2%) не са дали отговор (което по същество означава липса на КРМ); с едно КРМ разполагат 152

(6%) библиотеки, а едва 96 (4%) са обявили повече от едно КРМ за посетители в библиотеката.

Фигура 16. Наличие на компютри в анкетираните библиотеки

Фигура 17. Наличие на нови компютри в анкетираните библиотеки (закупени през или след 2006 г.)

Получените от анкетирането данни относно наличието на поне един компютър позволяват да се направи обобщението, че всъщност в обществените библиотеки няма достатъчно компютърна техника (табл. 44). Това с особена сила важи за читалищните библиотеки – от тях нямат нито един компютър 1520 (близо 65%).

Таблица 44. Наличие на компютърна техника според вида на библиотеката (брой библиотеки)

Вид библиотека	Общ брой компютри в библиотеката				Общо
	ниито един	един	два и повече	няма данни	
Регионална	1	0	26	0	27
Читалищна	1520	551	192	34	2297
Градска	2	3	8	0	13
Общинска	4	2	7	1	14
Общо	1527	556	233	35	2351

Както беше посочено по-горе, 1527 библиотеки са заявили, че нямат нито един компютър (стар или нов), но 35 не са дали отговор на въпроса. С някакъв компютър (най-малко един) разполагат 789 библиотеки. От тях обаче едва 409 имат някакъв брой компютри (поне един), закупен(и) през или след 2006 г. Като цяло 1901 (81%) библиотеки нямат нов компютър, 41 (2%) не са отговорили на въпроса, 329 (14%) библиотеки имат само един нов компютър, а едва 80 (3%) – повече от един нов компютър (закупен през или след 2006 година).

Относно библиотеките, разполагащи все пак с компютри е важно да се установи с какви *периферни устройства* са екипирани те. Както се вижда от следващата табл. 45 данните не са успокоителни. И по този показател резултатите са повече от незадоволителни.

Таблица 45. Наличие на периферни устройства към компютри в анкетираниите библиотеки (брой библиотеки)

Наличие на устройство	Принтер	Скенер	Мултифункционално устройство	Специализирана периферия за хора с увреждания
Няма	1974	2249	2097	2340
Има	377	102	254	11
Общо	2351	2351	2351	2351

(б) Осигуреност със софтуерна система за автоматизация на библиотечните дейности

Вероятно поради ниските стойности относно техническата осигуреност, едва 207 (9%) библиотеки са заявили, че имат някаква софтуерна система за автоматизация на библиотечните дейности. За 37 библиотеки не са подадени данни, но 2107 (близо 90%) са посочили, че нямат такъв софтуер (табл. 46).

Таблица 46. Посочено в анкетните карти название на налична система за автоматизация на библиотечните дейности (автентични отговори)

Изписано от респондента	Брой	Дял (%) библиотеки	Изписано от респондента	Брой	Дял (%) библиотеки
"Автоматизирана библиотека" на фирма "PC-TM"	1	0,0	ав	1	0,0
"АБ"	7	0,3	АБВ	3	0,1
"АВ" на РСТМ	1	0,0	АВ	3	0,1
"BookDB 2"	1	0,0	АИС "Библиотека"	1	0,0
"Софтлиб", 2003	1	0,0	ЕКаталог	1	0,0
3 модула Softlib	1	0,0	Автоматизирана библиотека	1	0,0
АВ- WIN на РС – ТМ ООД, София	1	0,0	АБ-библиотеки	1	0,0

(таблица 46 – продължение)

AB-WIN	1	0,0	АБ-програма	1	0,0
AB	6	0,3	АБ	74	3,1
ABV	1	0,0	АБ към фирма РС-ТМ	1	0,0
Abwin	1	0,0	АБ на "РС-ТМ"	1	0,0
CD/ISIS	1	0,0	АБ на РС-ТМ	2	0,1
CDS ISIS	1	0,0	АБ на ПСТМ	2	0,1
CDS/ISIS	2	0,1	АБ, модул 1 и 2	1	0,0
CSD/ISIS for Windows ver. 1.4 (2002)	1	0,0	e-lib	1	0,0
E-lib	7	0,3	E-Lib	5	0,2
E-lib на СофтЛиб	3	0,1	Автоматизирана библиотека (АБ)	1	0,0
Elib	1	0,0	електронен каталог	1	0,0
isis	1	0,0	ибис e-lib	1	0,0
ISIS	9	0,4	Интегрирана библиотечна система E-Lib	3	0,1
ISIS/DOS	1	0,0	Моя библиотека – МБ	1	0,0
ISIS_DOS 3.0.	1	0,0	ИБИС – E-lib 3.2/Windows	1	0,0
Libis	1	0,0	ОПЕН БИБЛИО	1	0,0
PC-TM	1	0,0	по поръчка	1	0,0
phpMyLibrary	1	0,0	преработена складово-отчетна програма	1	0,0
SDS/ISIS FOR WINDOWS 1.4	1	0,0	Програма "АБ"	1	0,0
Softlib	1	0,0	собствена разработка	3	0,1
WINISIS – СофтЛиб	1	0,0	собствена система	1	0,0
winisis	1	0,0	Софт либ	5	0,2
Winisis	2	0,1	СофтЛиб	2	0,1
WINISIS	2	0,1	СофтЛиб	9	0,4
WINISIS, СофтЛиб	1	0,0	СофтЛиб CDS/ISIS	1	0,0
Winsis 1.5	1	0,0	софтуер АБ от 2004 г.	1	0,0
Wisis	1	0,0	софтуер на инж. ...	4	0,2
АБ, модули: класификатори, книги, заемна служба	1	0,0	стар софтуер по поръчка от 1997	1	0,0
			Общо	203	6,5

(в) Свързаност с интернет

Получените резултати относно наличието на компютри в анкетираните библиотеки естествено се отразяват и на свързаността им с интернет. Всъщност обяснимо е, че на въпроса за наличие на връзка към интернет не са дали отговор 1464 (62%) библиотеки. От отговорите на 887 (38%) респонденти става видно, че:

- 384 (16%) анкетирани нямат нито един компютър, свързан с интернет,
- 344 (15%) имат един компютър, свързан с интернет,
- 159 (7%) имат два или повече компютъра, свързани с интернет.

Като цяло 1392 (59%) респонденти са отговорили, че даже в *сградата*, в която се помещава библиотеката, няма осигурен достъп до интернет, а 26 (1%) не са дали отговор на въпроса. Едва 933 (40%) библиотеки са подали отговор, че в сградата им има интернет. Ето защо и резултатите относно броя на компютризираните работни места, свързани с интернет, също са незадоволителни (табл. 47).

Таблица 47. Наличие на компютризираны работни места (КРМ) с достъп до интернет в анкетираните библиотеки

	КРМ за служители с интернет достъп		КРМ за посетители с интернет достъп	
	Брой	% библиотеки	Брой	% библиотеки
Нито едно КРМ	413	17,6	684	29,1
Едно КРМ	374	15,9	127	5,4
Две и повече КРМ	101	4,3	72	3,1
Общо отговорили	888	37,8	883	37,6
Без отговор	1463	62,2	1468	62,4
Общо	2351	100,0	2351	100,0

Според данните от трите изследвания в библиотеките се очертават няколко проблема, свързани с ИКТ-инфраструктурата.

– Средното равнище на оборудването, необходимо за библиотечните дейности, е незадоволително. Това с особена сила се отнася до библиотеките в по-малките населени места, където техника почти няма.

– Сред изследваните библиотеки наличното софтуерно осигуряване е незначително.

– Минималният дял на библиотеките с компютърна техника оказва влияние и върху наличието на интернет достъп в тях. През 2008 г. едва около 7% от обществените библиотеки имат два или повече свързани компютъра.

– Където все пак има връзка, използването на интернет е предимно за достъп до информация. Честотата на използване или предлагане на онлайн услуги е в много скромни размери.

– Незначителен е и броят на библиотеките, разполагащи с някаква екипировка за въвеждане на телематични услуги. Особено тревожна е констатацията, че в тях липсват и традиционни средства за защита на помещенията от посегателства или пожар.

При сравнение на резултатите от Изследване 2005 и Изследване 2008 се установява, че средните стойности по отделните показатели за осигуреност с технологична екипировка продължават да бъдат драстично ниски. Например за обществените библиотеки,

макар по някои показатели да се отчита увеличение, то е неравномерно разпределено по различните видове и размер библиотеки, като е концентрирано в няколко по-големи, най-вече в регионалните (табл. 48). Това се отнася в значително по-голяма степен за свързаността с интернет и осигурените работни места, чрез които е възможно да се експлоатира Мрежата. Може да се каже, че през изминалите 3–4 години са положени усилия за закупуване на техника, но не и за осигуряване на достъп до информационни ресурси чрез глобалната компютърна мрежа. (През 2005-та средно 0,10 обществени библиотеки са имали достъп, а през 2008-ма – 0,49. Незначително е и увеличението при КРМ с достъп до интернет.)

Таблица 48. Наличие на технически и технологични условия в обществените библиотеки

	2005*	2008
Среден брой компютри в библиотеките	0,94	2,50
Среден брой нови компютри	0,63	2,17
Среден брой КРМ за персонала в библиотеката	0,75	2,38
Среден брой КРМ за посетители в библиотеката	0,14	2,08
Среден брой библиотеки с осигурен достъп до интернет	0,10	0,42
Среден брой КРМ с връзка към интернет за служителите в библиотеките	0,48	0,49
Среден брой КРМ с връзка към интернет за посетители в библиотеките	0,21	0,22
Среден брой библиотеки със система за автоматизация на библиотечните дейности	0,03	0,12

* Включително НБКМ.

В следващата табл. 49 са включени стойностите на Индекса на ИКТ-достъп за 2005 и 2008 г., както и стойностите на компонентата за достъп към общия Индекс на ИКТ-развитие. Както се вижда, през изминалите години се отчита подобряване на средното равнище на достъпност на новите технологии в библиотеките, но то е недостатъчно и, като цяло, състоянието продължава да бъде драстично ниско. Подобрене се отчита в два показателя – брой компютри, свързани с интернет и брой КРМ за служители с връзка към Мрежата (медиана от 0 на 1). Общата тенденция и критичните точки обаче си остават същите: неразвити ИКТ-практики и ниска ИКТ-квалификация на персонала.

Таблица 49. Индекс на ИКТ-достъп в изследваните библиотеки (2005, 2008)

	2005	2008
Индекс на ИКТ-достъпа	0,4337	0,7875
Компонента „Достъп“ към Индекс на ИКТ-развитието	0,1084	0,1969

И все пак, как се използва наличното оборудва (хардуерно, софтуерно и мрежово) и технологиите в изследваните библиотеки?

ПРИЛАГАНЕ НА СЪВРЕМЕННИ ИКТ В БИБЛИОТЕКИТЕ

Данни относно прилагането на ИКТ в библиотеките са събирани от Изследване 2005. Получените резултати са представени в следващото изложение.

На въпроса дали респондентът лично *използва компютър в ежеднезната си работа*, положителен отговор са дали 367 (22%). Освен това 374 (23%) са отбелязали, че в библиотеката им има някакъв брой заети, които използват компютърът всекидневно, в 1261 (77%) – изобщо няма такива, а 5 не са отговорили на въпроса. От общо 2783 библиотекари 1373 (49%) използват компютър в ежеднезната си работа.

Освен това, от данните е видно, че преобладават библиотеките, в които компютърът все още не се използва активно в библиотечните дейности. Това може да се обясни с минималния брой технически средства, липсата на подходящ софтуер, липсата на достатъчно специализирани КРМ, преобладаващо ниската квалификация на персонала.

Изследването установи, че всъщност от общо 3148 души зает персонал в библиотеките, служителите с базова компютърна грамотност са 1364 души (43%), а с ИТ-подготовка – 74 души (2%). В 1118 (68%) библиотеки няма служители с *компютърна грамотност*, а в още 391 (24%) само 1 е компютърно грамотен. Едва 125 (по-малко от 8%) са отбелязали, че в съответната библиотека има повече от 1, който е с базова компютърна грамотност, като с повече от 3-ма са 57 библиотеки (3,4%). Едва в 48 (3%) карти е посочено, че в библиотеката има

някакъв зает, получил *ИТ-подготовка* (в 34 това е само 1 човек). В 97% от изследваните библиотеки такива заети няма (табл. 50, 51).

Таблица 50. Брой персонал в изследваните библиотеки с компютърна грамотност и ИТ-подготовка

	Брой отговорили библиотеки	Минимален брой	Максимален брой	Общ брой	Среден брой на 1 библиотека
Библиотекари, използващи компютър в ежедневноната си работа	1635	0	190	1373	0,8
Персонал с базова компютърна грамотност	1634	0	94	1364	0,8
Персонал със специална ИТ-подготовка	1635	0	7	74	0,04

Таблица 51. Брой читалищни и училищни библиотеки с персонал без компютърна грамотност

	Общ брой изследвани библиотеки	Брой библ. с персонал без базова компютърна грамотност	Брой библ. с персонал без специална ИТ-подготовка	Брой библ. с персонал, неизползващ компютър в работата си
Читалищни библиотеки	1151	859	1136	956
Училищни библиотеки	349	224	342	267
Общо	1500	1083	1478	1223

Само 17 (1%) библиотеки са заявили, че разполагат със *собствен ИТ-отдел*. В тях са заети общо 26 души. Като основни причини за минималните стойности са посочени преди всичко липсата на щатни бройки, недостигът на специалисти в населеното място и исканото високо заплащане.

Всичко това се отразява върху качеството на предлаганите услуги и извършваните библиотечни дейности, но поражда и редица въпроси. Един от тях се отнася до това, че в библиотечната система очевидно са инвестирани някакви средства за квалификация на персонала, свързана с компютърната грамотност, но *липсата на оборудвани работни места* обезсмисля това (най-малкото заради динамиката в компютърните технологии). Изключително висок е делът на библиотеките без компютърно грамотни библиотекари, но обслужващи предимно младото поколение („интернет поколението“). Това поражда притеснения за адекватната комуникация и „езикът на общуване“ между персонала на библиотеката и нейните по-млади потребители.

Налага се изводът, че изследваните библиотеки като цяло нямат готовност за прилагане на съвременни ИКТ за библиотечно-информационни услуги. Липсва и технологична възможност за обмен на положителни практики и информация между тях. Това сочат резултатите относно финансирането, състоянието на технологичното оборудване, подготвеността на персонала. Системата е силно поляризирана. На единия полюс са около стотина библиотеки, които се опитват поединично или

чрез обединяване на усилията с други библиотеки да реализират инициативи по осъвременяване на дейността си. На другия полюс са малките библиотеки, които трудно се справят с недостига на средства, нямат техническо оборудване, изолирани са в населеното си място и са с малък брой персонал.

(а) Прилагане на компютърни технологии в библиотечните дейности

Отговорите на респондентите сочат, че в 27 от библиотеките (1,6%) се извършва *дигитализация* на библиотечните фондове. Едва 12 от библиотеките (0,7%) са заявили, че извършват дигитализация на културното наследство. В приблизително същите параметри се развиват и практиките по *създаване на собствени мултимедийни продукти* – 22 библиотеки (1,3%) са отбелязали, че извършват такива дейности (от които НБКМ, 6 регионални, 2 общински, 6 читалищни, 2 училищни, 3 университетски, 2 отраслови научни).

Това ниво на развитие може да се обясни с липсата на техническа екипировка, недостатъчния специализиран персонал и минималното финансиране, но в същото време показва драстично изоставане по този показател в сравнение с другите страни.

Сравнено с горните резултати, по-добро е състоянието относно наличието на *електронен каталог* – 115 библиотеки (7%) са отговорили утвърдително на този въпрос.

(б) Прилагане на уебтехнологии в библиотеките

От общо изследваните 1640 библиотеки едва 45 (2,7%) са отбелязали, че имат разработена и функционираща уебстраница/сайт. Сред тях са НБКМ, 12 регионални, 4 общински, 10 читалищни, 12 университетски, 5 отраслови научни, 1 специализирана и нито една училищна библиотека. По този показател *българските библиотеки са изостанали значително*. Делът на имащите някаква уебстраница или сайт е по-малък от 3%, а на уебстраница/сайт и на чужд език – само 1%.

Макар данните да не са представителни, според отговорите на 25 от анкетираните, потребителите на уебсайтовете търсят преди всичко следните услуги: достъп до национален каталог, достъп до електронен каталог на съответната библиотека, достъп до своден каталог, електронна доставка на документи, „попитай библиотекаря“, библиография, препоръчани списъци от книги (например за ученици), информация за населеното място, „бележити личности“, „културен календар“, достъп до бази на чуждестранни библиотеки и организации онлайн. Трудно може да се установи обаче потребителският интерес към тези уебстраници/сайтове, защото не е предвидена такава възможност в проекта за сайт (например повечето нямат „бройчи“) или защото респондентът не разполага с такава информация. Все пак, получените данни сочат, че потребителите на библиотечните уебсайтове не са малко и през изследвания период се увеличават значително. Може да се каже, че интересът

към библиотечните услуги онлайн е голям, но броят на библиотеките, които ги предлагат е много малък.

(в) Използване на интернет в библиотеките

Както вече беше казано, делът на библиотеките с осигурен достъп до интернет е малък. Сред тези обаче, които все пак имат интернет, преобладават библиотеки, в които персоналът използва интернет всеки ден и през цялото работно време (126; 8% от всички изследвани). В други 72 библиотеки (4%) персоналът използва интернет около 1 час на ден, в 11 библиотеки (0,7%) – един път седмично, а в още 9 – по-рядко. В 3 карти е отбелязано, че персоналът не използва интернет, въпреки че има връзка, а в още 1 не е даден отговор на въпроса. Подобни са и резултатите относно честотата на използване на интернет и от читателите/посетителите на библиотеките. В 92 (близо 6%) читателите/посетителите използват интернет редовно всеки ден и през цялото работно време, в други 35 (2%) – около 1 час на ден, в 6 – 1 път седмично, а в още 21 – по-рядко. И все пак, в 65 от имащите връзка библиотеки (4%), няма осигурена възможност за достъп до интернет за потребителите им.

Може да се направи предположението, че ако библиотеките бъдат снабдени с подходяща компютърна техника и мрежово оборудване, както и ако им бъде осигурен високоскоростен достъп до интернет, ще се окаже стимулиращо въздействие върху персонала и ще се подобри качеството на предлаганите услуги. Където все пак има осигурени КРМ с достъп до световната мре-

жа, тя се използва интензивно от персонала. С други думи, основната причина за ниския процент на библиотеките с интернет е липсата на подходящи условия за прилагане на съвременните ИКТ.

Липсата на средства и оборудване оказва влияние на предлаганите услуги, свързани с онлайн достъпа. Например едва 70 от свързаните с интернет библиотеки (4,2% от всички изследвани) са отговорили, че имат осигурен достъп до онлайн БД, от които едва в 54 има възможност за достъп до тях от страна на читатели/посетители. Поради това и броят на потребителите, използващи чрез библиотеката достъп до онлайн БД е малък. Общо 183 386 души са ползвали онлайн БД чрез някоя от тези 23 библиотеки, но 130 389 души (около 71%) се падат на една библиотека, в която е регистриран максималният брой потребители на тази услуга – НБКМ. Останалите се разделят между 22 библиотеки, сред които 2 са регионални (ПМС 153), 7 университетски, 6 читалищни, 4 училищни, 1 отраслова научна, 2 специални.

От 224 библиотеки, имащи достъп до интернет, 102 (45,5%) са посочили, че са имали и *проблеми със сигурността* – с вируси 98 бр., 3 бр. с опазване на личните данни, 1 бр. с опазване информацията на библиотеката, 3 бр. са имали други проблеми. От респондентите 92 са отбелязали, че не са имали проблеми, 10 са посочили повече от един проблем, а 11 са отговорили, че нямат информация относно въпроса.

(г) Използване на услуги онлайн в библиотеките

Повечето библиотеки (като изключим НБКМ и регионалните), нямат собствен бюджет и не контролират самостоятелно разходите си. В тази връзка и резултатът относно наличието на *електронна карта за заплащане* от страна на библиотеката не е изненадващ – само 1 респондент е отговорил, че библиотеката има такава (читалищна; област Пловдив), а още 1 – че не може да отговори на въпроса. Това е сериозна пречка пред библиотеките, които биха желали да се възползват от възможностите на електронната търговия и ползването на платени онлайн услуги.

Все пак 48 респонденти са посочили, че тяхната библиотека е *поръчвала продукти/услуги онлайн*: 37 (2,2%) – от страната; 5 (0,3%) – от чужбина; 6 (0,4%) – и от страната, и от чужбина. Отново 1 библиотека (0,06%) е плащала онлайн за поръчани продукти/услуги.

Според получените резултати, 32 библиотеки са *получавали поръчки онлайн*: 23 (1,4%) – от страната; 2 (0,1%) – от чужбина; 7 (0,4%) – и от страната, и от чужбина. На нито една не е плащано онлайн.

В съответствие с горните данни, *честотата на заплащания онлайн* е с ниски стойности – 5 анкетирани са отговорили, че библиотеката им епизодично се заплаща онлайн, а останалите никога не са го правили.

Обсъжданите напоследък в медийното пространство *услуги на електронното правителство* в България също не са сред използваните от библиотеките: 15 респонденти са отговорили, че не им е известна такава ус-

луга; 13 са отговорили, че са ползвали такава услуга (предимно за „въпроси по текущата работа на Министерство на културата“, информация за предстоящи проекти, правна информация); 2 не са дали отговор; останалите 1610 (98%) са отговорили отрицателно.

Като правило, персоналът на библиотеките *използва интернет с повече от една цели*. Сред тях преобладават информационните услуги (достъп до информация) и електронната поща. Това са обаче и най-популярните услуги на киберпространството. За съжаление, показателните за нивото на развитие услуги (като онлайн покупки, разплащане, електронен обмен на документи и пр.) не са сред използваните от заетите в библиотеките. Подобно е и положението с услугите, които могат да се ползват от читателите/посетителите чрез библиотеката. Нито една библиотека не предоставя достъп до собствени пълнотекстови БД, не е висок и процентът на осигуряващите достъп до собствени електронни каталози (1,8%).

Резултатите по всички тези позиции са много ниски и са показателни за това, че библиотеките са почти изключени от световната информационна система и обмена на библиотечно-информационни услуги чрез съвременната информационна инфраструктура.

ОБЩЕСТВЕНИ ОЧАКВАНИЯ КЪМ БИБЛИОТЕКИТЕ

В рамките на Програмата „Глобални библиотеки – България“ през месец юли 2008 са проведени шест консултации с обществеността по места (граждански форуми): в гр. Павликени, област Велико Търново; с. Паничерево, област Стара Загора; гр. Шивачево, област Сливен; гр. Търговище, област Търговище; с. Ценово, област Русе; гр. София. Целта на консултациите е била те да съдействат за изготвянето на рамка за планиране и оценка на въздействието на програмата.

В допитването до общностите са участвали представители на различни социално-икономически групи – представители на местната власт, обществените библиотеки, бизнеса, младежи, представители на училища и вузове, медии, читалища, други неправителствени организации, групи с общи интереси, малцинствени общности, земеделски производители, домакини, възрастни хора и хора с увреждания. Проведените консултации с гражданите по места са показали, че потребителите на библиотеките очакват служителите в тях (често наричани „библиотечни работници“) да бъдат *медиатори* между библиотеката и гражданите, между наличната информация и информационните нужди на потребителите. Хората очакват също така библиотечните служители да бъдат висококвалифицирани, мотивирани и активни, с компетентност, отговаряща на новата роля на библиотеката в общността – да притежават комуникативни умения, компютърна и чуждоезикова грамотност, както и умения за предоставяне на услуги.

От друга страна, в публикация на в. „Капитал“ (издание онлайн) със заглавие „Библиотеките в България са на светлинни години от големите възможности на новите технологии“, е описано следното:

„Последният път, когато влязох в библиотека, беше...“, почесват се по главата и обръщат очи нагоре с неловка усмивка по-голямата част от минавачите, които спират на улицата с този въпрос. Не могат да си спомнят. Но не защото не четат, а защото библиотеките отдавна не са популярно и привлекателно място за четене. Когато вече има модерни, уютни книжарници, в които те посрещат с чаша кафе, приятна музика и усмивка. Има и блогове за книги, където можеш да общуваш с хора със сходни на твоите интереси. Има и дигитални библиотеки, които предлагат достъп до световното културно наследство на един клик разстояние, без да ти се налага да излизаш от вкъщи или да се сблъскваш със служители в хронично лошо настроение.

(...) Страните членки нямат задължения към "Еuropeana", но всички са отвърнали положително на поканата да се присъединят към проекта, разказа пред "Капитал" Джон Пърдей от Кралската библиотека в Холандия, която ръководи проекта. Досега Франция е предложила най-голямо количество творби, а няколко държави не са успели да осигурят съдържание поради технически причини. Между тях е и България, където процесът на дигитализиране стига само до ниво сканирана снимка и описване на страниците със специални думи, за да се улесни търсенето. Текстът не се разшифрова, тъй като програмите са скъпи, обемите - големи и няма достатъчно персонал. "В България дигитализирането на съдържанието ще върви доста бавно", смята Игор Чипев, директор дирекция "Книга и библиотечно дело" към Министерство на културата. По думите му първо ще бъдат дигитализирани

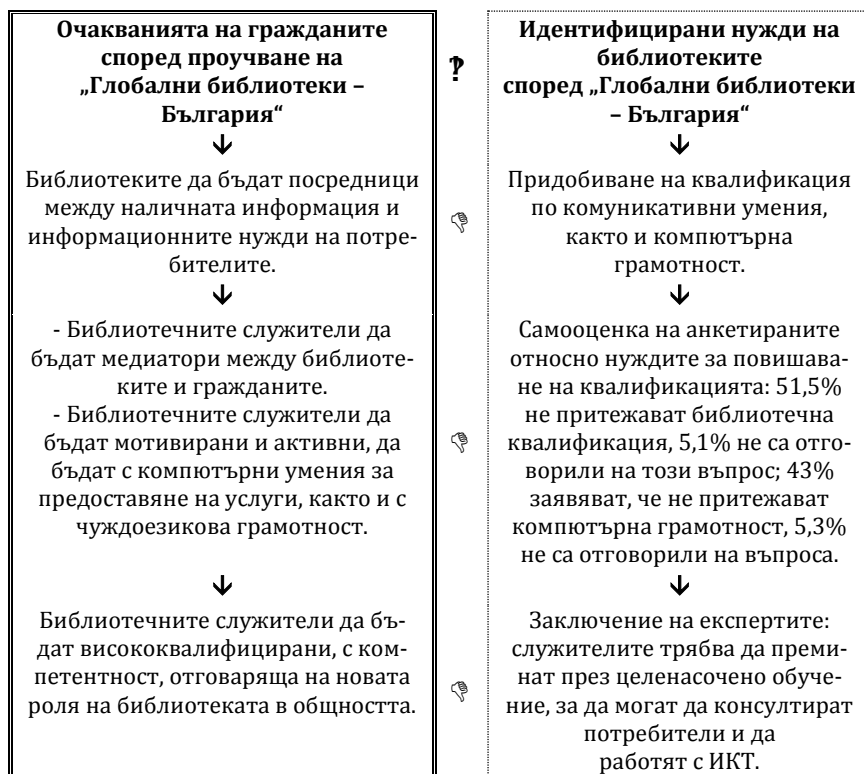
най-ценните неща и ще се задоволява интересът само на ограничен кръг от аудиторията - предимно учени и студенти.

(...) Според доц. д-р Милена Цветкова, преподавател по "Съвременно световно книгоиздаване" в Софийския университет, клишираният начин, по който се мисли за библиотеките, и демодираното отношение към читателя са основните причини за липсата на политически и обществен интерес към тях. "Библиотеките не са само място за четене", коментира Цветкова и продължава: "Естественото желание да се говори върху прочетеното, да се търси, да се пита сега се извършва в интернет средата, а в библиотеките по условие се мълчи. Служителите в библиотеките не само не са склонни да помагат на читателя и да се възприемат като негови помощници, а се държат с него като дете, което подлежи на възпитание и дидактика." Образователният експерт Юлиан Попов се съгласява. "Проблемът на библиотеките е, че те не съумяват да се изградят като центрове за общуване. В тях трябва да се инвестира - и пари, и политически интерес, и доброволен труд", казва той. Или вместо да са тихо място, в което те е страх да проговориш, библиотеките трябва да се превърнат в информационни центрове, където човек може да каже на другите кога ще има уроци по танци и рисуване, кога и къде ще се състои дебат за развитието на местния парк" [*Йорданова, Стоилова, 2009*].

Цитатът по-горе е с голям обем, но илюстрира същинските проблеми пред библиотеките: липса на нова визия и на адекватна политика към библиотеките, липса на ресурси (човешки, финансови, технологични), драстично изоставане спрямо другите страни в ЕС, намален потребителски интерес. Библиотеките са престанали да бъдат място за достъп до и споделяне на информация.

Получените резултати за обществените нагласи към нашите библиотеки, както и тези от проведените през годините изследвания категорично сочат, че към момента библиотеките у нас не са средище за задоволяване на информационните потребности на гражданите. Условиата в библиотеките не са подходящи за нови услуги, а персоналът не е достатъчно мотивиран и квалифициран (фиг. 18).

Фигура 18. Обществени очаквания към библиотеките

Библиотеките се нуждаят от преоборудване на помещенията, от съвременно техническо и технологично оборудване, от повишаване на квалификацията на служителите в тях.

* * *

От данните за подготвеността на персонала, както и за прилагането на компютърни и мрежови технологии в библиотечните дейности може да се направи изводът, че *изследваните библиотеки се намират в начално ниво на подготовка за включване в информационното общество*. Това се потвърждава от минималния брой компютърно грамотни в системата, ниските дялове на прилагащите компютърни технологии, липсата на компютризирани работни места за потребителите, минималните дялове на свързаните с интернет библиотеки, честотата на използване на съвременните уебслужби, почти липсващите собствени дигитални колекции, предлагането на е-услуги и пр.

Направената констатация може да се аргументира и с установения Индекс на ИКТ-развитие на библиотеките, който е значително по-близко до минималната стойност и далеч от максималната. Показателен в това отношение е и Индексът за ИКТ-достъп (първото ниво за интегриране на даден обект към ИМО), който е толкова нисък, че обезсмисля, поне на този етап, измерване на следващи нива.

Като цяло резултатите от проведените изследвания очертават неблагоприятни тенденции за системата.

Към края на 2010 г. *библиотечната система като цяло продължава да е изключена от сферите на ИМО*, а отделните библиотеки все още не са заели подобаващото им се място като банки на знанието и центрове за достъп до информация. Всичко това означава *липса на готовност за участие* на тези структури в *глобалния информационен обмен и пазара на онлайн услугите*. Тенденциите в тяхното развитие показват минимален напредък и относно състоянието на библиотечните фондове, и относно технологичната екипировка. В резултат е нарушено правото за равноправен и свободен достъп до библиотечно-информационни ресурси и услуги, което налага предефиниране на националната политика в тази сфера.

ИЗВОДИ ОТНОСНО ПРИЛАГАНЕТО НА МЕТОДИКАТА ЗА ПРОУЧВАНЕ НА ИКТ-РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ

Както вече беше подчертано, съвременната библиотека е с особена роля в обществото, защото, от една страна, съществува за да задоволи необходимостта от достъп до информация, а от друга страна, създава информация. Поради това тя се отличава със специфични дейности и организационна структура. В съвременното общество, повлияно в развитието си от ИКТ, върху библиотеката се оказва двоен натиск: натиск от страна на обществото с нарастващите му потребности от информация и натиск от страна на новите технологии, които се усъвършенстват и множат постоянно. Така библиотеката е изправена пред избор: (1) да остане в историята и/или да се превърне в хранилище за книги; (2) да се справи с предизвикателствата и да се интегрира в ИМО като ключов конструкт, предлагащ алтернативи за достъп до наследеното знание, поддържащ канали за обмен на актуална информация върху различни носители, гарантиращ произхода и качеството на информационните продукти.

Необходимостта от методология за периодично идентифициране на нивото на ИКТ-развитие на библиотеките е продиктувана най-вече от това, че те са специализирани организации за осигуряване на достъп до екс-

пертно селектирана и обработена информация, а в последно време се развиват като центрове за информационно обслужване чрез всички познати информационни и комуникационни технологии. Ефективното им функциониране и управление, поради динамиката в технологичните процеси и обществото като цяло, изискват *перманентен мониторинг на обхвата и качеството на дейността* им.

Разработването на такава методология е съпътствено най-малкото от *три основни проблема*. Първият е свързан с технологиите, тяхното многообразие и динамика на развитие. Вторият е свързан с избор на адекватен изследователски инструментариум, приложим както към външната, така и към вътрешната среда за функциониране на библиотеката. Третият проблем е свързан с изграждането на модел за обобщаване на събираните данни и за тяхното интерпретиране, отразяващ спецификата на организацията „библиотека“. По-конкретно, методологията следва да предложи достатъчно надеждни отговори относно:

- избор на критична маса от всички специфични технологии, имащи отношение към обработването и разпространението на информация, които да могат да бъдат проучвани и анализирани;

- избор на инструментариум, чрез който процесите във външната за библиотеката среда, породени от въздействието на ИКТ, да бъдат измервани и анализирани; на тази основа периодично да бъдат извеждани

настъпили промени в условията, в които работи библиотеката;

– избор на инструментариум за идентифициране на трансформациите във вътрешната среда на библиотеката, проблемните области и възможните управленски решения относно тяхното преодоляване;

– създаване на обща концептуална рамка, спрямо която да се анализират и оценят данните за актуалното състояние на библиотеката в даден период, да се предложат алтернативи за бъдещо развитие.

Прилагането на предложената тук методика за изследване на ИКТ-развитието на българските библиотеки създава условия за събиране на автентични и непотворечиви данни както относно *цялата библиотечна система* (обществени и други библиотеки), така и при установяване на нивото на развитост на *отделни видове библиотеки* (например само обществени или университетски). Освен това, събраните данни могат да се обобщят по пет проблемни области, свързани с въздействието и прилагането на ИКТ в библиотеките: (1) достъп до технологии и информационна инфраструктура, (2) количество и качество на използване на ИКТ, (3) компетентност на персонала в сферите на ИКТ, (4) наличие на продукти и услуги за включване в процеси по предлагане на е-услуги, (5) степен на ИКТ-развитост и включеност в ИМО. Това е постигнато чрез извеждането на съответни индекси, предоставящи по същество оптимизирана система от индикатори за периодично проучване на библиотеките.

Надеждността на методика е проверена в реализирането и обобщаването на резултати от три национални изследвания в България, проведени *с различни извадки и в различни периоди*. Чрез нейната концептуална рамка е анализирана събраната информация относно изследвания обект, като е достигнато до общи заключения за системата от библиотеки и частни заключения за ИКТ-състоянието на различните видове библиотеки у нас. Освен това, експериментът по използване на методиката към отделни групи библиотеки в съответни населени места чрез минимизиран набор от индикатори, макар и непредставителен поради обхвата си, също се указва успешен. Това дава основание да се твърди, че *методиката може да бъде прилагана безпроблемно в следващи периоди както върху цялата система, така и върху отделни групи библиотеки*.

От съществено значение е да се подчертае, че *получаваните чрез методиката резултати подлежат на сравнение с данни за библиотеки в други страни, както и за други обекти в ИО, тъй като тя е адаптирана към ключовите индикатори на ЕС (Приложение, табл. А-В), но може да послужи и при:*

- сравнителен анализ с данни, получени чрез някои от метриците, разработени по проекта “E-Metrics: Measures for Electronic Resources” на ARL⁴¹ ;

⁴¹ Association of Research Libraries.

<<http://www.arl.org/stats/initiatives/emetrics/index.shtml>; 17.12.2009>

- сравнителен анализ с данни по индикаторите, прилагани от LISU⁴²;
- сравнителен анализ с данни от “Digest of Statistics” на MLA⁴³;
- сравнителен анализ с данни за ICT Development Index на ITU⁴⁴.

Резултатите от използването на методиката позволяват да се твърди, че тя *може да послужи* както на отделни групи изследователи, желаещи да проследяват развитието на българските библиотеки в сферите на ИКТ, така и на различни институции и организации, имащи отношение към проблематиката. Освен това, методиката може да се използва при съпоставителен анализ: за достиженията в *различните видове български библиотеки*; между данни за *библиотеки у нас и такива в чужбина*; за достиженията на *различни обекти* в информационното общество.

⁴² Libraries, Archives, Museums and Publishing Online Statistics.
<<http://www.lboro.ac.uk/departments/dils/lisu/lampost05/services05.html#libweb>; 17.12.2009>

⁴³ The Museums, Libraries and Archives Council.
<<http://www.lboro.ac.uk/departments/dis/lisu/downloads/Digest06.pdf>; 17.12.2009>

⁴⁴ International Telecommunication Union: The ICT Development Index.
<<http://www.itu.int/>; 17.12.2009>

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- **На кирилица**

- Абрамов, К.И., Н.С.Карташов* (ред.). (1988) Библиотекостроение. М., Изд. Книжная палата.
- Акилина М.И.* (1989) К вопросу о классификации библиотек. – Науч. и техн. б-ки СССР, 1989, № 12.
- Амброжич, М., В. Якач-Бизяк, Х. Млекуш* (2003) Оценка деятельности европейских НБ: состояние. // World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council, 1-9 August 2003, Berlin.
<http://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/024r_trans-Ambrozic_Jakas-Bizjak_Mlekus.pdf; 17.12.2009>
- Ангелов, М.* (съст.) (1994) Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа. С., Нар. библ. Св. св. Кирил и Методий, Изд. е кн. 4 от сб. Библиотекостроение, библиография, книгознание.
- Бабосов, Е.* (2003) Новейший философский словарь. 3-е изд., исправл. – Мн.: Книжный Дом. – 1280 с. – (Мир энциклопедий).
- Библиотеката в новото хилядолетие. Варна, Славена, 2008.
- Библиотеки, четене, комуникации. В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2008.
- Библиотечната система в България. С., Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2001.
- Борисова, Ев.* Голямото четене и канонът.
<http://liternet.bg/publish7/eborisova/goliamoto_chetene.htm;
28.04.2009>
- България расте по индекс на ИКТ развитие. – В: Computerworld, бр. 9, 2009 / Информационно общество.
<http://www.computerworld.bg/24759_balgariya_raste_po_indeks_na_ikt_razvitiie; 06.11.2009>
- Георгиева, Ел.* (2006) Големите библиотеки в света. В.Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий.
- Георгиева, Ел.* (съст.) (2003) Библиотеки, четене, комуникации. (Доклади от Нац. науч. конф., посветена на 60-год. на доц. Стефан Коларов, В. Търново, 20–21 ноем. 2003 г.). В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий.
- Глобални библиотеки – България. *Анкетирани библиотеки.* 2008.
<<http://www.glbulgaria.bg/page.php?c=21>; 10.03.2009>
- Градинаров, Б.* (2007) Предимства и рискове на мрежовото общество. – В: Догонващото развитие в глобализираното информационно общество. С., ИФИ – БАН, 42–68.
<http://www.philosophybulgaria.org/Publikacii/Dogonvasto_razvitiie_2007.pdf; 08.08.2009>

- Грашкина, В.* (съст.) (2006) (1) Библиотеките, хората с увреждания и електронната информация. С., СБИР.
- Грашкина, В.* (2006) (2) За необходимостта от неотложни мерки за решаване на основните проблеми на библиотеките в България. <http://www.lib.bg/za_neob.htm; 20.05.2006>
- Грашкина, В. и др.* (съст.) (2005) Библиотеките и промените в съвременното българско законодателство. (Доклади от XIV нац. науч. конф., Варна, 3–4 юни 2004 г.). С., СБИР.
- Гусева, Е.* (2007) Типология библиотек: Научно-методическое пособие. М., ЛИБЕРЕЯ-БИБИТФОРМ.
- Давидков, Цв.* (2002) Измерители на организационната култура. Бюлетин „Стопанско управление“, кн. 1/2002.
- Давидков, Цв.* (2009) Национална и организационна култура: Устойчивост и динамика. С.
- Димчев, Ал., М. Ангелова* (съст.) (1999) Библиотеките през новото хилядолетие - свободен и равен достъп до информация. (Доклади от IX нац. науч. конф. с междунар. участие, София, 1-3 юни 1999 г.). С., СБИР.
- Иванов, Д.* (1997) Виртуализация общества // Социология и социална антропология. СПб. <<http://www.soc.pu.ru/persons/ivanov/ivanov.shtml>; 02.05.2009>
- Иванов, Д.* (2001) Идеята за информационно общество и интернет <http://underpear.gyuvetch.bg/translat/io_inet.htm; 15.03.2009>
- Иванова, Зл.* (превод) (2002) Манифест на ИФЛА за Интернет. <<http://www.lib.bg/prevodi/ManifestIfla.htm>; 17.12.2009>
- Йорданова, Л., З. Стоилова.* (2009) Библиотеките в България са на светлинни години от големите възможности на новите технологии. – в. Капитал, Общество, бр. 2, 16.02.2009.
- Капитанова, М. и др.* (съст.) (1997) Информационна политика в България - формиране и развитие в съвременните условия. (Доклади от VII нац. конф. на Съюза на библиотечни и информ. работници, София, 5-6 юни 1997 г.). С., СБИР.
- Капитанова, М. и др.* (съст.) (1996) Библиотечни фондове - състояние, опазване и развитие. (Доклади от VI нац. конф., София, 5-6 юни, 1996) . С., СБИР.
- Капитанова, М., Ал. Димчев* (съст.) (1995) Библиотеките и бъдещето. (Доклади от V нац. конф. на СБИР, София, 7-9. VI. 1995 г.). С., СБИР.
- Карташов, Н.С.* (1996) Сущност и критерии типологии библиотек. <<http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb96/3/file3.html>; 15.08.2007>
- Кингам, Д.* (1998) България - един книжен сектор в затруднение. (Доклад за отдел „Културна политика и дейности“, Съвет на Европа, Страсбург, IX. 1998). С., Министерство на културата.
- Кирова, Е.* (1975) История на българските библиотеки. С., Наука и изкуство.
- Кирова, Е.* (2002) Училищните библиотеки – първите български обществени библиотеки през Възраждането. – В: История на библиотеките в

- България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век. Сборник статии. С., Унив. изд. „Св. Кл. Охридски”.
- Манов, А.* (2001) Статистика със SPSS. С., Изд. Тракия-М.
- Минчева-Грашкина, В., Ан. Дончева, Ал. Димчев.* (2009) Насоки за развитие на обществената библиотека: Ръководство за библиотечни мениджъри. С., Унив. изд. „Св. Кл. Охридски”
- Обществената отговорност на публичните библиотеки и тяхната роля в демократичното общество. (Доклади от национална конференция, Евксиноград, 24–26 септември 2003 г.). С., СБИР.
- Павлова, Ив.* (2007) Дигитални библиотеки и достъп до информационните ресурси: Защита на дигиталните колекции. С., За буквите - О писменехъ.
- Попова, Л.* Образът – визия на манталитета на хипермодерния човек. <<http://www.bulgc18.com/Popova.htm>; 20.05.2009>
- Проданов, В.* (отг. ред.) (2007) Догонващото развитие в глобализираното информационно общество. ИФИ – БАН, С. <http://www.philosophybulgaria.org/Publikacii/Dogonvasto_razvitie_2007.pdf; 08.08.2009>
- Райков, Б.* (2002) Библиотеките в средновековна България – IX–XIV век. – В: История на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век. Сборник статии. С., Унив. изд. „Св. Кл. Охридски”.
- Русев, Р.* Предизвикателството хипертекст, или краят на книгата. <<http://www.ilit.bas.bg/bg/rusbook/rusev.php>; 02.02.2009>
- Словари и енциклопедии на Академикe. <<http://dic.academic.ru>>
- Стойков, Г.* (2004) От текст към хипертекст. <<http://litclub.com/library/kritika/gstaykov/hypertext.html>; 26.03.2009>
- Телекомуникации от ново поколение. Computers.bg. <http://www.computers.bg/telekomunikacii_ot_novo_pokolenie.html; 24.06.2006>
- Тодоров, Т.* (2004) Библиотеките в Интернет. С., Авангард Прима.
- Тодоров, Т.* (2007) Автоматизация на библиотечните процеси: Настояще и бъдеще на библиотеките. С., За буквите - О писменехъ.
- Харизанова, О., Ж. Владимирова, Ив. Чалъков.* Методика за оценка на състоянието и развитието на информационното общество в България. 2002. <<http://www.daits.government.bg/projects.php?scID=3&pID=178>; 28.08.2009>
- Харизанова, О.* (2007) Българските библиотеки и информационното общество. С., Унив. изд. „Св. Кл. Охридски”.
- Харизанова, О.* (2010) Библиотеките и мрежовото общество: Ефекти и трансформации. С., Унив. изд. „Св. Кл. Охридски”.
- Цветанов, Ц.* (2002) Библиотеките през възраждането ни. – В: История на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век. Сборник статии. С., Унив. изд. „Св. Кл. Охридски”.

- Цветкова, М.* (2006) Тревожни разпади в системата на книгата. – В: Електронно списание LiterNet, 01.01.2006, № 1 (74).
<<http://litenet.bg/publish3/mtzvetkova/trevozhni.htm>; 20.11.2009]
- Цинзова, Ю.* (1999) Читателите за машинния каталог на Народна библиотека "Св. Св. Кирил и Методий": Резултати от интервю. С., Народна библиотека "Св. Св. Кирил и Методий".
- Чавдарска, Л.* (2004) За библиотеките, читателите с увреждания и библиотечните услуги. С., Център за Независим Живот.
- Шуманова, Н.* (2001) За библиотеките, за информацията и за още нещо... С., ЛИК.
- 5 ключови метрики за управление на ИТ. – В: СИО - бр. 10, 2008 / ИТ мениджмънт.
<http://cio.bg/2156_5_klyuchovi_metriki_za_upravlenie_na_it&page=1; 28.11.2009>

- **На латиница**

- Achleitner, H., Al. Dimchev.* (2005) Libraries, globalisation and cooperation. (Papers from intern. conf. held in Sofia, Bulgaria, 3-5 Nov. 2004). Sofia, St. Kliment Ohridski Univ.
- Baba, D., R. Shukor* (2003) Performance indicators for national libraries in Asia/Oceania: preliminary proposals based on a survey of Asia/Oceania libraries. // World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council, 1-9 August 2003, Berlin.
<http://ifla.queenslibrary.org/IV/ifla69/papers/025e-Baba_Shukor.pdf; 17.12.2009>
- Bales, A.* (1999) Library Automation and Organizational Change.
<<http://www.nd.edu/~abales/LibChange.pdf>; 05.02.2004>
- Beagrie, N.* (2005) Plenty of room at the bottom? Personal digital libraries and collections. D-Lib magazine. Iss. 11, No. 6 (June 2005).
<<http://www.dlib.org/dlib/june05/beagrie/06beagrie.html>; 02.12.2008>
- Brown, J.S., P. Duguid* (2000) The Social Life of Information. Harvard Business School Press, Boston, MA, USA.
- Candela, L. et al.* (2008) *The DELOS Digital Library Reference Model - Foundations for Digital Libraries*. Version 0.98, February 2008.
<http://www.delos.info/files/pdf/ReferenceModel/DELOS_DLReferenceModel_0.98.pdf; 24.09.2009>
- Ciolek, T.M.* (1999) Internet Structure and Development: On Strategic Uses of the Archetypes of the Networked Mind.
<<http://www.ciolek.com/PAPERS/pnc-taipei-99.html>; 10.10.2008>
- Clark, D.* (2004) Understanding and Performance.
<<http://www.nwlink.com/~donclark/performance/understanding.html>; 02.09.2009>

- Design Vitality. The Top 15 Most Influential Web 2.0 Sites.
<<http://www.designvitality.com/blog/2008/09/the-top-15-most-influential-web-20-sites/>; 10.06.2009>
- EDI Basics. (2009) GXS Limited. <<http://www.edibasics.co.uk/>; 22.11.2009>
- Ferscha, A., G. Kathan, S. Vogl. (2002) WebWall - An Architecture for Public Display WWW Services. <<http://www2002.org/CDROM/alternate/701/>; 22.10.2009>
- Fuegi, D., M. Jennings (2004) International library statistics: trends and commentary based on the Libecon data. Library services statistics in Europe and beyond- LIBECON.
<<http://www.libecon.org/pdf/InternationalLibraryStatistic.pdf>; 17.12.2009>
- Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage. Sofia, St. Kliment Ohridski Univ. of Sofia, 2007.
- ICT and Human Development: Towards Building a Composite Index for Asia. United Nations Development Programme, 2004.
<http://www.apdip.net/projects/rhdr/resources/idx_techppr.pdf; 20.10.2009>
- Information Society Statistical Profiles 2009. International Telecommunication Union. <http://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-RPM.CIS-2009-PDF-E.pdf; 30.11.2009>
- Jensen, M., A. Mahan (2007) Toward a Single ICT Index – Considerations for the Formulation of a Single – ICT Index for the ITU. Telecommunication Development Bureau, Document 004-E, 12 December 2007.
<http://www.itu.int/md/dologin_md.asp?lang=es&id=D06-DAP2B.1.3-C-0004!!PDF-E; 20.11.2009>
- Manual for Measuring ICT Access and Use by Households and Individuals. International Telecommunication Union, 2009.
<<http://www.itu.int/md/D06-DAP2B.1.3.7-C-0011/en>; 30.11.2009>
- Measuring The Information Society – The ICT Development Index, 2009 Edition. International Telecommunication Union, Geneva, 16 March 2009.
<<http://www.itu.int/publ/D-IND-ICTOI-2009/en>; 30.11.2009>
- Measuring the Information Society: The ICT Development Index. International Telecommunication Union, 2009. <http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2009/material/IDI2009_w5.pdf; 28.07.2009>
- Reitz, J. M. (2009) Online Dictionary for Library and Information Science.
<<http://lu.com/odlis/>; 08.10.2009>
- Robey, D., Boudreau, M. (1999) Accounting for the contradictory organizational consequences of information technology: theoretical directions and methodological implications. *Information Systems Research*, Vol. 10, No. 2, 167–85.
- Selznick, P. (1996) Institutionalism “Old” and “New”. *Administrative Science Quarterly*, Vol. 41, 270–7.
- Service Oriented Architecture. OASIS Committee Draft 1.0, February 2006.

- Sharma, N. (2008) The Origin of the “Data Information Knowledge Wisdom” Hierarchy. <http://www-personal.si.umich.edu/~nsharma/dikw_origin.htm accessed; 09.09.2009>
- Silva, L., E. Figueroa (2002) Institutional intervention and the expansion of ICTs in Latin America: the case of Chile. *Information Technology & People*, Vol. 15 No.1, 8–25.
- Strauss, A., J. Corbin (1998) *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, Sage, Beverly Hills, CA.
- Swanson, E., Ramiller, N. (1997) The organizing vision in information systems innovation. *Organization Science*, Vol. 8, No. 5, 458–74.
- The Digital Divide Report: ICT Diffusion Index 2005. (United Nations Conference on Trade and Development). United Nations, New York and Geneva, 2006. <http://www.unctad.org/en/docs/iteipc20065_en.pdf; 29.11.2009>
- The European e-Business Report 2008: On a fast track towards “e-Business 3.0” – the digital integration of value networks. <http://www.ebusiness-watch.org/key_reports/documents/EBR08_ExecSum_EN.pdf; 03.05.2009>
- Varian, H. (2001) *Economics of Information Technology*. <<http://people.ischool.berkeley.edu/~hal/Papers/mattioli/mattioli.pdf>; 15.05.2008>
- W3C Semantic Web Activity. (2001) <<http://www.w3.org/2001/sw/>; 28.07.2009>
- Walter, W. (1990) Neither Market Nor Hierarchy: Network Forms of Organizations. *Research in Organizational Behavior*. Vol. 12, 295–336.
- Wallace, P. (1999) *The Psychology of the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press, UK
- Walsham, G. (1995) Interpretive case studies in IS research: nature and method. *European Journal of Information Systems*, Vol. 4, No. 2, 74–81.
- Walsham, G., Sahay, S. (2006) Research on information systems in developing countries: current landscape and future prospects. *Information Technology for Development*, Vol. 12, No. 1, 7–24.
- Web Services and Service-Oriented Architectures. Barry & Associates Inc. <<http://www.service-architecture.com/>; 22.10.2009>
- World Bank (2005) *World Bank World Development Indicators 2005*, World Bank, Washington, DC.
- Zucker, L. (1977) The role of institutionalization in cultural persistence. *American Sociological Review*, Vol. 42, No. 5, 726–43.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Ключови индикатори за периодично проучване на развитието на информационното общество в България⁴⁵

⁴⁵ *Източник:* Харизанова, О., Ж. Владимир, Ив. Чалъков. Методика за оценка на състоянието и развитието на информационното общество в България. 2002.
<<http://www.daits.government.bg/projects.php?sclD=3&pID=178>; 28.08.2009>

Таблица А. Ключови индикатори според План eEurope 2005

№	Групи индикатори	Индикатори	Дефиниция на индикаторите
Интернет индикатори			
А	Достъп и използване на интернет от гражданите	<p>Политически релевантни индикатори:</p> <p>A1. % от домакинствата или гражданите, които имат достъп до интернет вкъщи;</p> <p>A2. % гражданите, редовно използващи интернет.</p> <p>Допълнителни статистически индикатори:</p> <p>A3. % от домакинствата с достъп до интернет, разпределени според средствата за достъп (дигитална ТВ, мобилно устройство);</p> <p>A4. % от гражданите с достъп до интернет, разпределени според местата за достъп (вкъщи, на работното място, образователно заведение, интернет кафе, публичен достъп и др.) и по пол;</p> <p>A5. % от гражданите, използващи интернет за специфични цели, разпределени според целите (изпращащи / получаващи e-mail, търсещи информация за стоки и услуги, четящи и свалящи онлайн вестници, играещи или свалящи игри или музика, интернет банкиране) през последните три месеца.</p>	<p>Населението от 16 до 74 години. Използването включва всички места и методи за достъп. Индикаторите се дават (комбинират) със следните характеристики: възраст, пол, заетост и професия, образователно ниво, населено място.</p>
Б	Достъп и използване на ИКТ от фирмите	<p>Политически релевантен индикатор:</p> <p>B1. % от наетите, използващи компютри, свързани към интернет във всекидневната им работа.</p> <p>Допълнителни статистически индикатори:</p> <p>B2. % фирми с достъп до интернет;</p> <p>B3. % фирми със собствена уебстраница;</p> <p>B4. % фирми, използващи интранет/екстранет;</p> <p>B5. % фирми, чийто персонал работи през част от работното време от разстояние.</p>	<p>Разпределени според размера на предприятието и сектора.</p>
В	Цена на интернет достъпа	<p>Политически релевантен индикатор:</p> <p>V1. Цена на интернет достъпа, разпределена според различната честота на използване: 20, 30, 40 часа на месец, неограничен достъп.</p> <p>Допълнителен статистически индикатор:</p> <p>V2. Идентифициране на най-евтин вид ширококолов достъп за всяка страна членка.</p>	<p>Цените трябва да са посочени различно за xDSL, кабелния модем и DiqI-up достъпа в пикови и непикови часове; цените трябва да включват ДДС.</p>

(таблица А – продължение)

Модерни публични услуги онлайн			
Г	Е- правителство	<p>Политически релевантен индикатор: Г1. Брой на базовите публични услуги, изцяло достъпни онлайн. Допълнителни статистически индикатори: Г2. % от гражданите, използващи интернет за взаимодействие с публичните власти, разпределени според целите (получаване на информация, изтегляне на форми, подаване на попълнени форми); Г3. % от фирмите, използващи интернет за взаимодействие с публичните власти според целите (получаване на информация, изтегляне на форми, подаване на попълнени форми). Допълнителни индикатори, които ще бъдат тествани чрез пилотни изследвания: Г4. Брой на достъпните базови публични онлайн услуги чрез Integrated digital back office processes; Г5. % на публичните доставки, които се осъществяват изцяло онлайн (в стойностно изражение спрямо общия обем на публичните доставки); Г6. % от публичните институции, използващи отворен код.</p>	Одобрените 20 индикативни услуги.
Д	Е-образование	<p>Политически релевантен индикатор: Д1. Брой ученици на един компютър, свързан с интернет (широколентов / нешироколентов). Допълнителни статистически индикатори: Д2. % от гражданите, използващи интернет за обучение и образование, разпределени според: формално включени в образованието (училища, университети и др.); квалификационни курсове и други курсове, свързани с възможностите за намиране на работа; Д3. % от фирмите, използващи приложения за е-обучение и образование на своите служители.</p>	Включват се само компютрите, които се използват за образователни цели.
Е	Е- здравеопазване	<p>Политически релевантни индикатори: Е1. % от населението над 16 години, използващо интернет за търсене на здравна информация за себе си или другите; Е2. % от общопрактикуващите лекари, използващи електронно отчитане на здравното състояние на пациентите си.</p>	Здравната информация включва: наранявания, болести и хранене. Индикаторът следи честотата на търсене на информация, демографските данни, разпределени според търсената обща или поименна (за определен лекар) информация.

(таблица А – продължение)

Динамична среда за Е-бизнес			
Ж	Е-търговия	<p>Политически релевантен индикатор: Ж1. % от оборота на фирмите от е-търговията. Допълнителни статистически индикатори: Ж2. % граждани, поръчали/купили стоки и услуги за често ползване през интернет през последните три месеца; Ж3. % фирми, получили онлайн поръчки; Ж4. % фирми, получили онлайн плащане за продажби по интернет; Ж5. % фирми, купували онлайн.</p>	Е-търговия: както е дефинирана от OECD. Разпределенията на фирмите по размер (брой заети) и сектор на дейност.
3	Готовност за Е-бизнес	<p>Политически релевантен индикатор: 31. Индекс за Е-бизнеса (сборен индикатор). Компоненти на индекса (две подгрупи): 1. Възприемане на ИКТ от бизнеса (1.1) % на фирми, използващи интернет; (1.2) % фирми, които имат уебстраница; (1.3) % фирми, използващи най-малко две системи за сигурност към момента на изследването; (1.4) % от общия брой наети, използващи компютър в тяхната всекидневна работа (най-малко един път седмично); (1.5) % фирми с ширококолов достъп до интернет; (1.6) % фирми с LAN и използващи интранет или екстранет. 2. Използване на ИКТ от бизнеса: (2.1) % фирми, които имат повече от 1% направени чрез интернет или друга мрежа покупки; (2.2) % фирми, които са получавали поръчки (повече от 1% от оборота) чрез интернет или други мрежи; (2.3) % фирми, чийто ИТ-системи за управление на покупките или поръчките са свързани автоматично с други вътрешни ИТ-системи; (2.4) % фирми, чийто ИТ-системи са свързани автоматично с ИТ-системите на доставчици или клиенти вън от групата на тяхното предприятие; (2.5) % фирми, използващи интернет достъпа за банкиране и финансови услуги; (2.6) % фирми, продавали продукти посредством специализирани интернет пазари.</p>	Математическа функция.

(таблица А – продължение)

Безопасност на информационната инфраструктура			
И	Опитът на интернет потребителите спрямо ИКТ-сигурността	<p>Политически релевантни индикатори:</p> <p>И1. % от гражданите с интернет достъп, имали проблем със сигурността;</p> <p>И2. % от фирмите с интернет достъп, имали проблеми със сигурността.</p> <p>Допълнителни статистически индикатори:</p> <p>И3. % от гражданите, предприели мерки за ИКТ-безопасност през последните 3 месеца;</p> <p>И4. % от фирмите, предприели мерки за ИКТ-безопасност през последните 3 месеца;</p> <p>И5. % от граждани и фирми, инсталирали устройства за безопасност на техните РС-та и са ги осъвременили през последните три месеца.</p>	<p>Проблемите за сигурността се определят за гражданите като злоупотреба с кредитни карти, компютърни вируси и лична информация; за фирмите – компютърни вируси, неотризиран достъп до системите или данните и изнудване, които са се случили през последните 12 месеца. Фирмите се разпределят в зависимост от размера (брой наети).</p>
Широка лента			
Й	Разпространение на широколентовия достъп	<p>Политически релевантни индикатори:</p> <p>Й1. % от фирмите с широколентов достъп;</p> <p>Й2. % от домакинствата или гражданите с широколентов достъп;</p> <p>Й3. % от публичните администрации с широколентов достъп.</p> <p>Допълнителни индикатори:</p> <p>Й4. Разлика между достъпност и използване на широколентовия интернет според типа на достъпа;</p> <p>Й5. % от домакинствата или гражданите, оборудвани с домашни мрежови връзки (ще бъде включен когато и където е подходящ).</p>	<p>Широколентовия достъп се дефинира като висока скорост (xDSL, кабелна, сателитна, WAN, LAN и UNTS в бъдеще). Разграничение по тип връзка.</p>

Таблица Б. Ключови индикатори по План за действие eEurope+, включени в „Методика за изследване на ИО в България“ (2002)

№	Група индикатори	Индикатори
ИНФРАСТРУКТУРА		
1	Телефонни линии	– Общ брой – % от домакинствата
2	Абонатни телефонни линии	– Общ брой – От тях: Цифрови (% от общия брой абонатни телефонни линии) Аналогови (% от общия брой абонатни телефонни линии) Дуплексни (% от общия брой аналогови телефонни линии) линии
3	Абонати, които имат фиксиран телефон	% от домакинствата
4	Абонатни 64к ISDN линии	– Общ брой – % от домакинствата
5	Абонати, които разполагат с някаква форма на комуникация, която може да им предостави някакъв достъп до интернет	% от домакинствата
6	Мобилни телефонни линии	– Общ брой – % от домакинствата
7	Хостове в DNZ домейн	Общ брой
8	Хостове в DNS домейн	– Общ брой – Брой на 1000 човека
9	Персонални компютри, свързани с интернет	Общ брой
10	Обществени интернет точки (PIAP)	– Общ брой – Брой на 1000 жители – Брой на 1000 жители (без интернет клубове и кафета)
11	Брой защитени сървъри	На милион жители
12	Цена на интернет достъпа	– в пиковите часове (на час) – в не пиковите часове (на час) – абонаментен достъп: - за 20 часа в пиковите и в не пиковите часове - за 40 часа в пиковите и в не пиковите часове
13	Притежатели на компютри	% от домакинствата
14	Имащи интернет достъп вкъщи	% от домакинствата
15	Интернет страници на ЕС, които са в петдесетината на националния списък за най-често посещавани страници	% от страниците
16	Служители, имащи достъп до компютър	Общ брой

(таблица Б – продължение)

17	Служители в държавните институции, имащи компютър	– Общ брой – % от всички служители
18	Служители в частния сектор, имащи компютър	– Общ брой – % от всички служители
19	Хармонизация на българското законодателство с европейските постижения в областта на ИО	Степен
ИНДИКАТОРИ ЗА ПРОНИКВАНЕ НА ИКТ В ОБЩЕСТВОТО		
	<i>Е-ИКОНОМИКА</i>	
20	Фирми, които купуват и продават чрез интернет	% на фирмите
21	Обществени доставки, които могат да се извършват онлайн	% от обществените доставки
	<i>Е-ОБРАЗОВАНИЕ</i>	
22	Компютри в началното училище/в основното училище/в средното училище	– Общ брой – Брой на 100 ученика
23	Компютри свързани към интернет в началното училище/в основното училище/в средното училище	– Общ брой – Брой на 100 ученика
24	Компютри с високоскоростни връзки към интернет в началното училище/в основното училище/в средното училище	– Общ брой – Брой на 100 ученика
25	Учители, които използват регулярно интернет за преподаване на нематематически дисциплини	– Общ брой – % от всички учители
26	Места в училищата с ИКТ-профилиране	– Общ брой – % от всички места
27	Завършили трето образователно ниво с ИКТ-профилиране	– Общ брой – % от всички завършили
28	Работна сила, която използва работа от разстояние	% от работната сила
29	Работна сила с най-малко основно ИКТ-обучение (включително безработните)	– Общ брой – % от работната сила
	<i>Е-ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ</i>	
30	Здравни работници с достъп до интернет	% от здравните работници
31	Използване на различни категории Интернет страници от здравните специалисти	% от здравните работници
	<i>Е-ПРАВИТЕЛСТВО</i>	
32	Основни обществени услуги, които са достъпни онлайн	– Общ брой – % от основните обществени услуги
33	Публично използване на правителствените онлайн услуги – за информация / за подаване на формуляр	Честота на посещение на страницата

Таблица В. Ключови индикатори според План "eEurope 2005", включени в „Методика за изследване на ИО в България“ (2002)

№	Индикатори
	Интернет индикатори
	Достъп и използване на Интернет от гражданите
A1	% от домакинствата или гражданите, които имат достъп до интернет вкъщи
A2	% гражданите, редовно използващи интернет
A3	% от домакинствата с достъп до интернет, разпределени според средствата за достъп (дигитално ТВ, всякакви форми на мобилно устройство)
A4	% от гражданите с достъп до интернет, разпределени според местата за достъп (вкъщи, на работното място, образователно заведение, интернет кафе, публичен достъп и др.) и по пол
A5	% от гражданите, използващи интернет за специфични цели, разпределени според целите (изпращащи / получаващи e-mail, търсещи информация за стоки и услуги, четящи и свалящи онлайн вестници, играещи или свалящи игри или музика, интернет банкиране) през последните три месеца
	Достъп и използване на ИКТ от фирмите
B1	% от наетите, използващи компютри, свързани към интернет във всекидневната им работа
B2	% фирми с достъп до интернет
B3	% фирми със собствена уебстраница
B4	% фирми, използващи интранет / екстранет
B5	% фирми, чийто персонал работи за фирмата през част от работното време от разстояние
	Цена на интернет достъпа
V1	Цена на интернет достъпа, разпределена според различната честота на използване: 20, 30, 40 часа на месец, неограничен достъп
V2	Идентифициране на най-евтиния вид широколентов достъп за всяка страна членка
	Модерни публични услуги онлайн
	<i>Е-правителство</i>
Г1	Брой на базовите публични услуги, изцяло достъпни онлайн
Г2	% от гражданите, използващи интернет за взаимодействие с публичните власти, разпределени според цели (получаване на информация, изтегляне на форми, подаване на попълнени форми)
Г3	% от фирмите, използващи интернет за взаимодействие с публичните власти според целите (получаване на информация, изтегляне на форми, подаване на попълнени форми)
Г4	Допълнителни индикатори, които ще бъдат тествани от ЕК чрез пилотни изследвания: Брой на достъпните базови публични онлайн услуги чрез Integrated digital back office processes;
Г5	% на публичните доставки, които се осъществяват изцяло онлайн (в стойностно изражение спрямо общия обем на публичните доставки);
Г6	% от публичните институции, използващи отворен код.

(таблица В – продължение)

	<i>Е-образование</i>
Д1	Брой ученици на един компютър, свързан с интернет (широколентов / нешироколентов)
Д2	% от гражданите, използващи интернет за обучение и образование, разпределени според: формално включени в образованието (училища, университети и др.); квалификационни курсове и други курсове, свързани с възможностите за намиране на работа
Д3	% от фирмите, използващи приложения за е-обучение и образование на своите служители
	<i>Е-здравеопазване</i>
Е1	% от населението (над 16 г.), използващо интернет за търсене на здравна информация за себе си или другите
Е2	% от общопрактикуващите лекари, използващи електронно отчитане здравното състояние на пациентите си
	Динамична среда за Е-бизнеса
	<i>Е-търговия</i>
Ж1	% от оборота на фирмите от е-търговията
Ж2	% граждани, поръчали/купили стоки и услуги за частно ползване през интернет през последните три месеца
Ж3	% фирми, получили поръчки онлайн
Ж4	% фирми, получили плащане онлайн за продажби по интернет
Ж5	% фирми, купували онлайн
	<i>Готовност за Е-бизнес</i>
31	Индекс за Е-бизнеса (сборен индикатор)
	<p>Компоненти на индекса (две подгрупи):</p> <p>1. Възприемане на ИКТ от бизнеса</p> <p>(1.1) % на фирми, използващи интернет</p> <p>(1.2) % фирми, които имат уебстраница</p> <p>(1.3) % фирми, използващи най-малко две системи за сигурност към момента на изследването</p> <p>(1.4) % от общия брой наети, използващи компютър в тяхната всекидневна работа (най-малко един път седмично)</p> <p>(1.5) % фирми с широколентов достъп до интернет</p> <p>(1.6) % фирми с LAN и използващи интранет или екстранет</p> <p>2. Използване на ИКТ от бизнеса</p> <p>(2.1) % фирми, които имат повече от 1% направени чрез интернет или друга мрежа покупки</p> <p>(2.2) % фирми, които са получавали поръчки (повече от 1% от оборота) чрез интернет или други мрежи</p> <p>(2.3) % фирми, чиито ИТ-системи за управление на покупките или поръчките са свързани автоматично с други вътрешни ИТ-системи</p> <p>(2.4) % фирми, чиито ИТ-системи са свързани автоматично с ИТ-системите на доставчици или клиенти във от групата на тяхното предприятие</p> <p>(2.5) % фирми, използващи интернет достъпа за банкиране и финансови услуги</p> <p>(2.6) % фирми, продавали продукти посредством специализирани интернет пазари</p>

(таблица В – продължение)

	Безопасност на информационната инфраструктура
	Опитът на интернет потребителите спрямо ИКТ-сигурността
И1	% от гражданите с интернет достъп, имали проблеми със сигурността
И2	% от фирмите с интернет достъп, имали проблеми със сигурността
И3	% от гражданите, предприели мерки за ИКТ-безопасност през последните 3 месеца
И4	% от фирмите, предприели мерки за ИКТ-безопасност през последните 3 месеца
И5	% от граждани и фирми, инсталирали устройства за безопасност на техните РС-та и са ги осъвременили през последните 3 месеца
	Широка лента
	Разпространение на широколентовия достъп
Й1	% от фирмите с широколентов достъп
Й2	% от домакинствата или гражданите с широколентов достъп
Й3	% от публичните администрации с широколентов достъп
Й4	Разлика между осигурен достъп и използване на широколентовия интернет достъп според типа на достъпа
Й5	% от домакинствата или гражданите, оборудвани с домашни мрежови връзки (според ЕК: ще бъде включен когато и където е подходящ)

ICT-DEVELOPMENT OF LIBRARIES: SYSTEM OF INDICATORS (Summary)

About the Author

Dr Olya Harizanova is a full-time lecturer and associate professor in the Department of Library, Scientific Information and Cultural Policy at the Sofia University *St. Kliment Ohridski*. Since 2002 she intensively studied the development of the information society in Bulgaria, as well as the effects and transformations in the libraries' activities under the influence of the new information and communication technologies (ICT).

Olya Harizanova is an author of 13 books, 11 manuals, and 24 articles. Among these are: "Parliamentary Rhetoric of the Bulgarian Transition" (2000), "Parliamentary Rhetoric" (2001), "Computer World" (2001), "Computer Networks – Information Infrastructure and Technology" (2003). Two of the books, edited by the Sofia University St Kliment Ohridski Publisher, are related to the libraries development in Bulgaria and their hard adaptation to the new technologies: "Bulgarian Libraries and Information Society: *Readiness for Integration in the Knowledge Society*" (2007), "Libraries and Network Society: *Effects and Transformations*" (2010).

About the Book

In the present book the author proposes an innovative approach to investigating the libraries as important actors in the Information Network Society. The approach is drawing up from a wider methodology, which includes a reliable system of indicators for periodic monitoring of the degrees of libraries' technological development and their role in the Information Society. The study is directed to the identification of libraries' ICT development so that it is commensurable with the other

participants' development in the Information Society, and based on the common interpretive framework of the applied ICT. At the same time the indicators cover some traditional features of libraries, mainly because of the necessity to outline better the fast changing research object. The methodology used is open and has a modules structure in order to account for the processes dynamic, and stemming from it transformations in libraries' activities as key information agents.

Brief Content

INTRODUCTION / 7

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR EVALUATION STATUS AND DEVELOPMENT OF THE NETWORK INFORMATION SOCIETY IN BULGARIA /22

Goal and structure of the system of indicators for assessing status and development of the Information Society in Bulgaria / 27

Approbation of the system of indicators for assessing status and development of the Information Society in Bulgaria / 35

DESCRIPTION OF THE METHODOLOGY FOR THE STUDY OF THE ICT DEVELOPMENT OF BULGARIAN LIBRARIES /42

Limits of the conceptual model / 43

Typology of Bulgarian libraries / 47

System of indicators for the study of the Libraries' ICT development/ 54

Operationalization of research tools / 62

Formation of Index of the Libraries' ICT development / 83

Approbation of the methodology for the Bulgarian Libraries' ICT development / 99

SUMMARIZED RESULTS / 117

CONCLUSIONS / 224

REFERENCES / 230

ANNEX / 235

За автора

Оля Борисова Харизанова е доктор на философските науки, доцент и щатен преподавател по информационни и комуникационни технологии в катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През годините участва в редица научни и научно-приложни разработки. От 2002 г. активно изследва състоянието на българското информационно общество, а така също ефектите и трансформациите, настъпващи в дейността на библиотеките под влияние на новите технологии.

Автор е на 13 книги (от които 7 монографии), 11 учебника и учебни пособия, 24 студии и статии. Сред тях са: „Парламентарната реторика на българския преход“ (2000), „Парламентарна реторика“ (2001), „Компютърна текстообработка“ (2001), „Компютърни мрежи – информационна инфраструктура и технологии“ (2003) и др. Две от монографиите, публикувани от Университетското издателство „Св. Климент Охридски“, са посветени на развитието на библиотеките у нас и трудната им адаптация към новите технологични условия: „Българските библиотеки и информационното общество: Готовност за интегриране в обществото на знанието“ (2007) и „Библиотеките и мрежовото общество: Ефекти и трансформации“ (2010).

За връзка с автора

olha@feb.uni-sofia.bg

Оля Борисова Харизанова

Информационно и комуникационно развитие на библиотеките:
Система от индикатори

Българска

Първо издание

Рецензенти

проф. дфн Анка Гергова
проф. дмн Евгений Николов
проф. дфн Иван Кацарски

Редактор Елеонора Николова

Формат 60/84/16

Печатни коли 15,5

Университетско издателство
„Св. Климент Охридски“